

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ
ΙΔΡΥΜΑ
ΤΕΙ ΗΠΕΙΡΟΥ**

ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ
ΑΡΡΥΘΜΙΕΣ ΣΕ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.
ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥΣ ΚΑΙ
ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ»**

ΕΚΠΟΝΗΣΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΓΙΩΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Πρέβεζα

Ιανουάριος, 2010

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ θερμά τον καθηγητή μου κ. Γιώτη Γεώργιο για τη συνεργασία, την κατανόηση και τη βοήθεια που μου προσέφερε σε όλη τη διάρκεια της πτυχιακής μου εργασίας. Επίσης, θα εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον Προϊστάμενο του τμήματος Χρηματοοικονομικής & Ελεγκτικής κ. Σωτηρόπουλο Ιωάννη για την υποστήριξη και την κατανόησή του καθ' όλη τη διάρκεια των Φοιτητικών μου Σπουδών. Τέλος, ευχαριστώ τους γονείς μου και την αδερφή μου για την συμπαράστασή τους !!!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κεφάλαιο 1^ο «Ιστορική επισκόπηση προγενέστερων οικονομικών κρίσεων»

1.1 Εισαγωγή	6
1.2 Η Οικονομική κρίση του 1929 (Δευτέρα 28 Οκτωβρίου 1929	6
1.3 Η πετρελαϊκή κρίση της περιόδου 1973-79	8
1.4 Η οικονομική κρίση στις 19 Οκτωβρίου 1987	8
1.5 Η οικονομική κρίση του Ιανουαρίου του 1995 (Φαινόμενο Τεκίλα)	9
1.6 Η οικονομική κρίση τον Οκτώβριο του 1997	10
1.7 Συγκριτική ανάλυση των οικονομικών κρίσεων	11

Κεφάλαιο 2^ο «Τα αίτια της οικονομικής κρίσης»

2.1 Πώς ξεκίνησε η οικονομική κρίση και τα αίτια της	12
2.2 Τα κυλιόμενα αίτια της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε σήμερα.....	19
2.3 Τα βαθύτερα αίτια της οικονομικής κρίσης του 2008	21
2.4 Ο ρόλος του τραπεζικού συστήματος ως εισαγωγέας της κρίσης.....	23

Κεφάλαιο 3^ο « Η τρέχουσα οικονομική κρίση στην Ελλάδα»

3.1 Εισαγωγή	26
3.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα το 2008-09	27
3.3 Η οικονομική κρίση της εποχής μας επηρεάζει την ανάπτυξη εμπορικών κέντρων	29

3.4 Διεθνής οικονομική κρίση και Ελληνικός τουρισμός.....	31
3.5 Βράχος τα ακίνητα στην τρέχουσα οικονομική κρίση	34
3.6 Η σημερινή οικονομική κρίση επηρέασε και τις αυτοκινητοβιομηχανίες	36
3.7 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα θα έχει διάρκεια.....	37
3.8 Η διεθνής κρίση στην Ελληνική οικονομία και στα Ελληνικά νοικοκυριά	40

Κεφάλαιο 4^ο «Συνέπειες και επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης»

4.1 Εισαγωγή	44
4.2 Οι συνέπειες της κρίσης στον τομέα των δανείων.....	45
4.3 Οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης στον Ελληνικό τουρισμό	46
4.4 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις	48
4.5 Συνέπειες και επιπτώσεις στον τομέα της απασχόλησης και της ανεργίας.....	53

Κεφάλαιο 5^ο «Τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης»

5.1 Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση αίτια & τρόποι αντιμετώπισης.....	57
5.2 Τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε σήμερα.....	60
5.3 Προτάσεις και μέτρα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα	63
5.4 Οι προτάσεις των επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης	67
5.5 Μέτρα αντιμετώπισης στο παγκόσμιο φαινόμενο της ανεργίας	69
5.6 Μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στον τουρισμό	71

Κεφάλαιο 6^ο « Απόψεις και συμπεράσματα Οικονομολόγων στην τρέχουσα οικονομική κρίση»

6.1 Απόψεις οικονομολόγων για τις οικονομικές κρίσεις 74

6.2 Γενικά συμπεράσματα 77

6.3 Η οικονομική κρίση πλήττει και την ψυχική μας υγεία 78

Επίλογος - Συμπεράσματα..... 80

Βιβλιογραφία 83

1^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΟΙ ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ 20^{ου} ΑΙΩΝΑ

1.1 Εισαγωγή

Στο μακρινό παρελθόν ο όρος οικονομική κρίση μπορούσε να σημαίνει μόνο ότι οι οικονομικές προσπάθειες των ανθρώπων ματαιώνονταν (λ.χ. εξαιτίας ενός πολέμου) ή τα αγαθά που παρήγαν καταστρέφονταν ή χάνονταν (από δυσμενείς καιρικές συνθήκες ή από λεηλασία). Μετά την ανάπτυξη της βιομηχανίας και της διαρκώς ανανεωμένης τεχνολογίας οικονομική κρίση σημαίνει ότι υπάρχει παραγωγή ή υπερπαραγωγή προϊόντων, αλλά δεν υπάρχει αντίστοιχη ζήτηση για οποιοδήποτε λόγο, που συνοψίζεται σε μια πρόταση: το αγοραστικό κοινό δεν μπορεί να αγοράσει, γιατί δεν έχει επαρκές εισόδημα (από ανεργία ή άλλη αιτία). Συνέπεια της κρίσης για τις βιομηχανίες είναι ότι μειώνουν την παραγωγή. Αυτό σημαίνει ότι χρειάζονται λιγότερο προσωπικό, λιγότερες πρώτες ύλες, λιγότερα μεταφορικά μέσα. Συνέπεια άμεση: αύξηση της ανεργίας, άρα μείωση της αγοραστικής δύναμης άρα ο φαύλος κύκλος διευρύνεται και συνεχίζεται, εκτός αν επινοηθούν άλλοι τρόποι /δρόμοι εξόδου από τον κύκλο της οικονομικής κρίσης.

Ωστόσο, τα μεγάλα κραχ δεν εκδηλώνονται ποτέ με τον ίδιο τρόπο. Διαφέρουν ως προς το μέγεθος, τις αιτίες και τις επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία. Έχουν όμως κάτι κοινό: τη λεγόμενη «χρηματιστηριακή φούσκα» -την παράλογη και αφύσικη αύξηση στις τιμές των μετοχών στα χρηματιστήρια. Η αύξηση αυτή δεν ανταποκρίνεται στα πραγματικά κέρδη των εταιρειών και συνεπώς δεν έχει καμιά σχέση με τις οικονομικές δυνατότητες της επιχείρησης.

1.2 Η Οικονομική Κρίση του 1929 (Δευτέρα 28 Οκτωβρίου 1929)

Λίγο πριν ξεκινήσουν οι συναλλαγές, οι δημοσιογράφοι της Γουόλ Στριτ παρατήρησαν κάτι ασυνήθιστο. Οι λούστροι, που δεν προλάβαιναν να εξυπηρετήσουν την εκλεκτή πελατεία τους, εκείνη τη μέρα είχαν αναδουλειές. Οι χρηματιστές έμπαιναν τρέχοντας στο «ναό του δολαρίου» χωρίς να κοιτούν καθόλου γύρω τους. Ήταν ανήσυχοι, γιατί οι μετοχές είχαν πέσει αισθητά και αναπάντεχα,

γεγονός ασυνήθιστο για τη Γουόλ Στριτ, όπου οι τιμές είχαν ανοδική πορεία επί δέκα συναπτά έτη. Στις επόμενες σαράντα οχτώ ώρες οι μετοχές καταποντίστηκαν, σημειώνοντας απώλεια 25%. Αυτό μεταφράζεται σε 8 εκατομμύρια δολάρια, τα οποία στα μέσα Νοεμβρίου έγιναν 30 εκατομμύρια. Σε απόλυτους αριθμούς τα ποσά φαίνονται μικρά, όμως σε σχέση με την αμερικανική οικονομία εκείνης της εποχής ήταν απίστευτα μεγάλα ισοδυναμούσαν με το διπλάσιο σχεδόν του δημόσιου χρέους των ΗΠΑ.

Η κρίση ξέσπασε όταν οι επενδυτές στη Γουόλ Στριτ πουλούσαν μετοχές με ιλιγγιώδεις ρυθμούς προκαλώντας πανικό. Σε διάστημα τριών μηνών έχασαν το μισό της αξίας τους. Αμέσως η κρίση μεταφέρθηκε στο τραπεζικό σύστημα. Οι τράπεζες είχαν δανείσει τεράστια ποσά στις εταιρείες του χρηματιστηρίου που κινδύνευαν με χρεοκοπία. Επιπλέον, είχαν αγοράσει μεγάλο αριθμό μετοχών μηδαμινής πλέον αξίας σήμερα οι τράπεζες αγοράζουν μετοχές μόνο για λογαριασμό των πελατών τους. Παράλληλα επλήγη και η βιομηχανία, που μέχρι τότε ευημερούσε χάρη στα χαμηλά επιτόκια και στις ανεξέλεγκτες επενδύσεις. Η κατάρρευσή της είχε ως συνέπεια τη δραστική μείωση του κέρδους των επιχειρήσεων, οι οποίες με τη σειρά τους συμπαρέσυραν για δεύτερη φορά το χρηματιστήριο. Ο κύκλος είχε κλείσει.

Λίγους μήνες μετά το κραχ της Γουόλ Στριτ, η βιομηχανική παραγωγή ελαττώθηκε κατά 20%. Μέσα σ' ένα χρόνο ο δείκτης της ανεργίας έφτασε το 25%. Το 1931, η αξία των επιχειρήσεων στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης είχε μειωθεί δέκα φορές σε σχέση με το Σεπτέμβριο του 1929. Ποια ήταν τα αίτια του μεγάλου κραχ; Ο πανικός των επενδυτών συνέβαλε αρκετά αλλά όχι αποφασιστικά. Αντίθετα, η άμεση συμμετοχή των τραπεζών στις κερδοσκοπικές κινήσεις και η ατολμία της κυβέρνησης να επέμβει την κατάλληλη στιγμή φαίνεται πως ήταν οι σημαντικότερες αιτίες της οικονομικής κρίσης. Η μεγάλη κρίση του 1929 είναι το κυριότερο σημείο αναφοράς για την κατανόηση τόσο των προηγούμενων όσο και της τελευταίας κρίσης του καπιταλιστικού συστήματος. Το κραχ του 1929 προκάλεσαν τόσο η κατάρρευση των χρηματοπιστωτικών αγορών και οι πτωχεύσεις στο τραπεζικό σύστημα όσο και η έλλειψη άμεσης αντίδρασης των οικονομικών πολιτικών ή ακόμη η λάθος αντίδρασή τους.¹

---

¹ Χολέβας Γ., Τραπεζικές εργασίες, εκδόσεις interbooks, Αθήνα, 1995.

1.3 Η Πετρελαϊκή Κρίση της Περιόδου 1973-79

Όπως είναι γνωστό η παραγωγή του πετρελαίου παγκοσμίως πραγματοποιείται από συγκεκριμένες χώρες που ονομάζονται πετρελαιοπαραγωγές και βασίζουν το μοντέλο της οικονομικής τους ανάπτυξης στο πετρέλαιο όπως π.χ. Σαουδική Αραβία, Κουβέιτ, Βενεζουέλα, Κατάρ, Αγκόλα, Αλγερία, Νιγηρία, Ιράκ, Ιράν κ.α. Οι χώρες αυτές του λεγόμενου ΟΠΕΚ (Οργανισμός Πετρελαίου Εξαγωγικών Κρατών ή ΟΠΕΧ δηλαδή Οργανισμός Πετρελαίου Εξαγωγικών Χωρών) αποφασίζουν για το πόση ποσότητα πετρελαίου θα «παραχθεί» και σε ποια τιμή θα το προσφέρουν στην αγορά. Αυτό που έγινε την περίοδο εκείνη ήταν να αυξήσουν απότομα την τιμή του πετρελαίου η οποία έφτασε δώδεκα φορές τα προ της κρίσης επίπεδα (από 3 σε 36 δολάρια το βαρέλι). Αυτή η τεράστια αύξηση της τιμής του αργού πετρελαίου σε διάστημα έξι ετών ήταν ένα ισχυρό πλήγμα για τις οικονομίες πολλών χωρών του κόσμου γιατί το πετρέλαιο αποτελεί τη βασική πρώτη ύλη για τα περισσότερα αγαθά του σύγχρονου καταναλωτικού πολιτισμού π.χ. για τα πλαστικά. Έτσι λοιπόν, η αρχική αύξηση της τιμής του πετρελαίου μετακυλίστηκε και σε άλλα αγαθά αυξάνοντας πάρα πολύ το γενικό επίπεδο των τιμών προκαλώντας υψηλό πληθωρισμό (αυτός ο πληθωρισμός ονομάζεται και πληθωρισμός κόστους).²

1.4 Η Οικονομική Κρίση στις 19 Οκτωβρίου 1987

Στις 19 Οκτωβρίου του 1987, η Γουόλ Στριτ έμοιαζε με πεδίο μάχης. Μέσα σ' ένα εφτάωρο ο δείκτης έχασε 22%, δηλαδή 550 εκατομμύρια δολάρια. Ήταν η μεγαλύτερη πτώση που σημειώθηκε ποτέ στην αγορά μετοχών. Από την αρχή του χρόνου έως το καλοκαίρι, ο δείκτης είχε σημειώσει άνοδο 44%. Το Σεπτέμβριο φάνηκαν οι πρώτες τάσεις συγκράτησης. Τη βδομάδα που προηγήθηκε το κραχ οι μετοχές είχαν χάσει περίπου το 10% της αξίας τους. Για τους οικονομικούς αναλυτές ήταν «φυσιολογικό φαινόμενο». Δύο παράγοντες ενοχοποιούνται για τη ραγδαία πτώση: η κερδοσκοπία στην αγορά προθεσμιακών τίτλων στο χρηματιστήριο του Σικάγου και τα αυτοματοποιημένα προγράμματα των ηλεκτρονικών υπολογιστών.

---

² Παπανικολάου Γ., Κιόχος Π. Χρήμα-Πίστη-Τράπεζες, Εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Β' έκδοση, Αθήνα, 1999.

Όπως συνηθίζουν να αναφέρουν στη Γουόλ Στρίτ, «το χρηματιστήριο είναι ο τόπος όπου επιβεβαιώνονται όλες οι προβλέψεις». Οι μετοχές δεν είναι τίποτα άλλο από ένα θερμόμετρο που ανεβοκατεβαίνει ανάλογα με τις πεποιθήσεις και το ένστικτο των διαπραγματευτών. Όταν η πλειοψηφία ευελπιστεί σε άνοδο των τιμών, τότε συμπεριφέρεται σύμφωνα μ' αυτή την πεποίθηση και οι μετοχές ανεβαίνουν. Αντίθετα, αν οι χρηματιστές αναμένουν πτώση επηρεάζουν την αγορά αρνητικά. Μετά τις πτωτικές τάσεις της προηγούμενης εβδομάδας οι κερδοσκόποι στοιχημάτισαν σε νέα πτώση, η οποία και πραγματοποιήθηκε. Όταν όμως η πτώση των τίτλων ξεπέρασε το 4% συνέβη κάτι απρόβλεπτο. Οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές των αμοιβαίων κεφαλαίων άρχισαν να ρίχνουν αυτομάτως στην αγορά τεράστιες ποσότητες μετοχών. Έτσι είχαν προγραμματιστεί να κάνουν στην περίπτωση που οι απώλειες ξεπερνούσαν το μέγιστο αποδεκτό επίπεδο. Σήμερα τέτοιοι αυτοματισμοί δεν χρησιμοποιούνται πια. Όμως το 1987 έκαναν ζημιά στο χρηματιστήριο, επειδή όλοι πουλούσαν και κανείς δεν αγόραζε.

Η διαφορά με το κραχ του 1929 βρίσκεται στο ότι η αμερικανική οικονομία, 22 χρόνια πριν, ήταν πιο δυνατή και ανθεκτική. Καθοριστική υπήρξε επίσης η επέμβαση της κυβέρνησης και της κεντρικής τράπεζας των ΗΠΑ, οι οποίες διέθεσαν στην αγορά μεγάλες ποσότητες ρευστού. Οι τράπεζες επωφελήθηκαν, μείωσαν τα επιτόκια και δάνεισαν σημαντικά κεφάλαια στις μεγαλύτερες εισηγμένες επιχειρήσεις.

1.5 Η Οικονομική Κρίση τον Ιανουάριο του 1995 (Το Φαινόμενο Τεκίλα)

Στις 30 Ιανουαρίου του 1995, οι σημαντικότεροι τραπεζίτες του κόσμου βρίσκονταν στο Νταβός της Ελβετίας για το Παγκόσμιο Οικονομικό Συνέδριο. Στο επίκεντρο των συζητήσεων βρισκόταν η κρίση του μεξικανικού πέσο, το οποίο είχε χάσει το 40% της αξίας του έναντι του δολαρίου μέσα σ' ένα μήνα εξαιτίας της διαφυγής κεφαλαίων από τη χώρα. Όταν ένας από τους συνέδρους ανέφερε πως τα συναλλαγματικά αποθέματα του Μεξικού ήταν λιγότερα από 5 δις δολάρια, τότε οι Αμερικανοί τραπεζίτες εγκατέλειψαν θορυβημένοι το συνέδριο. Το Μεξικό θα έπρεπε

να τους επιστρέψει μέσα σε λίγες μέρες το ποσό των 18 δις δολαρίων, διαφορετικά η αδυναμία εξόφλησης των χρεών θα ζημίωνε τη χώρα τους αλλά και τις ΗΠΑ.

Στις 3 Φεβρουαρίου, ο Αμερικανός πρόεδρος Μπιλ Κλίντον παρεμβαίνει και εξασφαλίζει διεθνή χρηματοδότηση ύψους 50 δις δολαρίων για λογαριασμό του Μεξικού. Η έκρηξη του επικίνδυνου φαινομένου «Τεκίλα» απετράπη την τελευταία στιγμή, όμως η πτώση των τιμών στο χρηματιστήριο του Μεξικού προκάλεσε και στη Γουόλ Στριτ απώλειες ύψους 10 δις δολαρίων.³

1.6 Η Οικονομική Κρίση τον Οκτώβριο 1997

Η κρίση που έπληξε τον Οκτώβριο του 1997 τη Γουόλ Στριτ ξεκίνησε από τη Νοτιοανατολική Ασία. Χώρες όπως η Ταϊλάνδη, η Μαλαισία, οι Φιλιππίνες και η Ινδονησία γνώρισαν μια ραγδαία ανάπτυξη, χάρη στα αστρονομικά ποσά που επένδυσαν ιαπωνικές τράπεζες και αμερικανικοί οργανισμοί. Οι ξένοι επενδυτές δεν ανησυχούσαν για τα κέρδη τους, καθώς τα τοπικά νομίσματα ήταν προσκολλημένα στο δολάριο. Όμως οι κυβερνήσεις των ασιατικών χωρών δεν μπορούσαν να συγκρατήσουν περισσότερο τη συναλλαγματική ισοτιμία με το δολάριο λόγω του ξέφρενου ρυθμού επενδύσεων και των ελλειμμάτων στον προϋπολογισμό τους. Άλλωστε, ούτε τα αναγκαία συναλλαγματικά αποθέματα διέθεταν ούτε τη φορολογία μπορούσαν ν' αυξήσουν αυτό θα επιβάρυνε αφάνταστα τις επιχειρήσεις και τις εξαγωγές, που αποτελούσαν τον κινητήριο μοχλό της οικονομίας τους.

Η απόφαση να εγκαταλειφθεί η συναλλαγματική ισοτιμία με το αμερικανικό νόμισμα προκάλεσε πτώση στα χρηματιστήρια και στις τιμές των ανθρών μέχρι τότε οικοδομικών επιχειρήσεων. Οι Αμερικανοί επενδυτές ανησύχησαν γιατί η δοκιμασία της οικονομίας θα επηρέαζε και τις ιαπωνικές τράπεζες στις οποίες οι ίδιοι είχαν επενδύσει, με αποτέλεσμα την κρίση.⁴

---

³ Γιάννης Χολέβας, Τραπεζικές εργασίες, εκδόσεις interbooks, Αθήνα, 1995.

⁴ Παπανικολάου Γ., Κιόχος Π, Χρήμα-Πίστη-Τράπεζες, Β' έκδοση, Ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 1999.

1.7 Συγκριτική Ανάλυση των Οικονομικών Κρίσεων

Εξετάζοντας πρώτα τη λεγόμενη “ασιατική” κρίση του 1997, βλέπουμε ότι άγγιξε σε μεγάλο βαθμό το τραπεζικό σύστημα, ωθώντας πολλές ασιατικές τράπεζες στα πρόθυρα χρεοκοπίας. Οι παρεμβάσεις των κυβερνήσεων και οι εθνικοποιήσεις τραπεζών επέτρεψαν στις ασιατικές οικονομίες να βγουν από την κρίση. Η μεταπώλησή τους στη συνέχεια απέφερε αξιόλογα κέρδη. Πρόκειται εδώ για μία τοπική κρίση, γεωγραφικά περιορισμένη, κάτι που τη διαφοροποιεί πολύ από την κρίση του 1929, καθώς και από τη σημερινή.

Μία άλλη κρίση στη δεκαετία του 1990 είναι αυτή της ιαπωνικής οικονομίας, η οποία είχε επίσης αντιμετωπιστεί με μερική ή πλήρη εθνικοποίηση τραπεζών. Είχε μεγάλη διάρκεια και οδήγησε σε ύφεση, διότι η αντίδραση των ιαπωνικών αρχών έφτασε με μεγάλη καθυστέρηση. Οι έπειτα από τέσσερα χρόνια εθνικοποιήσεις στο τραπεζικό σύστημα θα έπρεπε να είχαν γίνει νωρίτερα λόγω απώλειας της αξιοπιστίας. Η καθυστέρηση των παρεμβάσεων κάνει την κρίση αυτή να έχει αναλογίες με αυτήν του 1929. Εντούτοις και αυτή διαφοροποιείται τόσο από τη σημερινή όσο και από αυτήν του 1929 λόγω του τοπικού χαρακτήρα της.

Στην παγκόσμια ιστορία από το 1720 έως σήμερα γνωρίσαμε 34 περιόδους οικονομικής ύφεσης. Σημαντικότερες εξ αυτών είναι οι περίοδοι 1873-1879 και 1929-1933. Και οι δύο αυτές «μεγάλες κρίσεις» (όπως αναφέρονται στη διεθνή βιβλιογραφία) έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό γνώρισμα ότι ξεκίνησαν από την Αμερική και έπληξαν όλο τον κόσμο. Η κρίση μάλιστα του 1929 ξεκίνησε και αυτή από τον κλάδο των κατασκευών με άμεσα αποτελέσματα την έλλειψη ρευστότητας των αγορών και την πτώση των χρηματιστηρίων. Συγκεκριμένα, ο δείκτης Dow Jones εμφάνισε σε 2 μήνες πτώση περίπου 50%. Την ίδια περίοδο πολλά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έκλεισαν, η ανεργία εκτινάχθηκε στο 25% και το παγκόσμιο ΑΕΠ μειώθηκε κατά 30%. Η κρίση μεταφέρθηκε γρήγορα σε όλο τον κόσμο, και γρήγορα έκαναν αισθητή την παρουσία τους, ακόμα και στον ανεπτυγμένο κόσμο, φασιστικά καθεστώτα.⁵

---

⁵ Χολέβας Γ., Τραπεζικές εργασίες, Εκδόσεις ΤΥΡΟΒΟΛΑΣ Θ.Σ & ΣΙΑ Ο.Ε, Αθήνα, 1995.

2^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

2.1 Πως ξεκίνησε η οικονομική κρίση και τα αίτιά της

Η κατάρρευση της Lehman Brothers, τέταρτης μεγαλύτερης επενδυτικής τράπεζας των ΗΠΑ, την 15η Σεπτεμβρίου 2008, σηματοδότησε τη μεγαλύτερη μεταπολεμική παγκόσμια οικονομική κρίση. Η κρίση ήταν δυνατό να προβλεφθεί; Πότε άρχισε και ποια ήταν τα κύρια αίτιά της; Στη συνέχεια θα προσπαθήσουμε να φωτίσουμε ορισμένες από τις πτυχές αυτών των ερωτημάτων. Η οικονομική δραστηριότητα δεν ακολουθεί γραμμική, ανοδική ή καθοδική, πορεία. Αντίθετα, ακολουθεί κυκλική πορεία με ορισμένες φάσεις του οικονομικού κύκλου να είναι ανοδικές και άλλες καθοδικές. Οι μεγαλύτερες από τις αναπτυγμένες οικονομίες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) γνώρισαν την τελευταία ύφεση στις αρχές της νέας χιλιετίας, χωρίς όμως να συμπαρασύρουν τις λεγόμενες αναδύμενες οικονομίες (Βραζιλία, Ινδία, Κίνα, Ρωσία, Νότιος Αφρική και άλλες μικρότερες οικονομίες), οι οποίες συνέχισαν να αναπτύσσονται με ταχείς ρυθμούς, εκκινώντας βέβαια από πολύ χαμηλά επίπεδα. Η τελευταία επομένως γενικευμένη κρίση ίσως να πρέπει να αναζητηθεί στην εποχή της κρίσης στην Νοτιοανατολική Ασία (1997) ή ακόμη και στις αρχές τις δεκαετίας του 1990. Είναι προφανές ότι οι ταχείς ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) που παρατηρήθηκαν παγκοσμίως την περίοδο 2002-2007, κάποια στιγμή θα επιβραδύνονταν υπακούοντας στη λογική των οικονομικών κύκλων.

Επομένως ή επιβράδυνση μπορούσε να προβλεφθεί, χωρίς βέβαια να μπορεί να προβλεφθεί/ προσδιοριστεί επακριβώς το χρονικό σημείο της ανώτατης φάσης του κύκλου και της αλλαγής της φοράς του προς τα κάτω. Πράγματι, πολλοί αναλυτές και διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί όπως ο ΟΟΣΑ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), στις προβλέψεις τους για τις οικονομικές προοπτικές προειδοποιούσαν για τους καθοδικούς κινδύνους. Όμως, σε μεγάλο βαθμό, οι επισημάνσεις για αυτούς τους κινδύνους, παραβλέπονταν ή υποβαθμίζονταν, ακόμη και από εκείνους που τους κατέγραφαν, καθώς την τριετία 2005-2007 η κρατούσα άποψη στους πλέον έγκριτους

οικονομικούς κύκλους ήταν αυτή της αποσύνδεσης των αναδυόμενων οικονομιών από τις εξελίξεις στις ΗΠΑ, στην ευρωζώνη, την Ιαπωνία ή άλλες μεγάλες αναπτυγμένες οικονομίες. Πολλοί υποστήριζαν μάλιστα ότι πιθανή επιβράδυνση στις αναπτυγμένες οικονομίες θα αντισταθμίζονταν από τις επιδόσεις των αναδυόμενων οικονομιών και κυρίως της Κίνας μετατοπίζοντας σταδιακά το κέντρο της οικονομικής δραστηριότητας.

Οι προβλέψεις αυτές οδηγούσαν στο γενικό συμπέρασμα ότι η επιβράδυνση, όταν και όπου θα προέκυπτε, θα ήταν ελεγχόμενη και τοπική ή και περιφερειακή. Για να κατανοηθεί το μέγεθος και η ταχύτητα με την οποία εξαπλώθηκε η κρίση θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ορισμένα από τα χαρακτηριστικά του ισχύοντος ρυθμιστικού πλαισίου στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Υποστηρίζεται ότι, η ιδιαίτερα χαλαρή νομισματική πολιτική της Ομοσπονδιακής Κεντρικής Τράπεζας-FED για ικανό χρονικό διάστημα ευθύνεται για την εμφάνιση υπερβολικής ρευστότητας και «μόχλευσης», με αποτέλεσμα την εμφάνιση ανισορροπιών και τελικά «φούσκας» στην αγορά κατοικίας.

Επίσης, τα χαμηλά επιτόκια και οι χαμηλές αποδόσεις των «παραδοσιακών επενδύσεων» οδήγησαν τους συμμετέχοντες στις χρηματοπιστωτικές αγορές στην ανάληψη υψηλών κινδύνων δια των διαφόρων καινοτομικών χρηματοπιστωτικών μέσο, χωρίς να επιδεικνύουν τη δέουσα προσοχή για τη στάθμιση ή και αντιστάθμιση αυτών των κινδύνων. Το ισχύον πλαίσιο «δημιουργίας προς διάθεση» λειτουργούσε με τρόπο ώστε οι τράπεζες να έχουν κάθε κίνητρο να ομαδοποιούν και τιτλοποιούν μεμονωμένα δάνεια τα οποία διέθεταν στους επενδυτές. Το ισχύον «λειτουργικό» πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της χρηματοπιστωτικής αγοράς έχει πλέον ξεπεραστεί και οι εποπτικές αρχές δεν το αντιλήφθηκαν έγκαιρα ή δεν επέδειξαν τη δέουσα προσοχή στην παραβίασή του. Η υπερβολική ρευστότητα οδήγησε τους διαχειριστές κεφαλαίων να αναλαμβάνουν συνεχώς περισσότερους κινδύνους. Στην προσπάθειά τους για μεγιστοποίηση των κερδών, προχώρησαν σε ευρεία έκθεση σε «δομημένα προϊόντα» που τηρούνταν εκτός των ισολογισμών των τραπεζών, ενώ χρησιμοποιούνταν ευρέως για το μετασχηματισμό της ωριμότητας του χαρτοφυλακίου.⁶

---

⁶ Εφημερίδα , Κυριακάτικη, Μάιος, 2008.

Η επιτυχία αυτού του μοντέλου βασίστηκε σε, υποτίθεται, πολύ εξελιγμένα συστήματα διαχείρισης κινδύνου και στην αξιολόγηση όλων αυτών των προϊόντων και των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων από τις εταιρείες αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου, ενώ ήταν φανερό ότι υπήρχαν πολλές περιπτώσεις παραβίασης του ισχύοντος κανονιστικού πλαισίου π.χ. λόγω «σύγκρουσης συμφερόντων». Έτσι, φθάσαμε στο καλοκαίρι του 2007, όπου τοποθετείται και η έναρξη της κρίσης.

Η αναστροφή της τάσης συνεχούς ανόδου των τιμών των ακινήτων στις ΗΠΑ συνοδεύτηκε με την κρίση στην αγορά ενυπόθηκων δανείων υψηλού κινδύνου. Η αγορά χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών άρχισε να κλυδωνίζεται καθώς αρκετά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ήταν εκτεθειμένα σε πολύπλοκα δομημένα προϊόντα τα οποία, αν και είχαν βαθμολογηθεί με άριστα από τις εταιρείες αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου βασίζονταν σε δανειακές συμβάσεις οι οποίες ήταν στο μεγαλύτερο ποσοστό τους επισφαλείς. Ο κατακερματισμός των εποπτικών αρχών στις ΗΠΑ δεν επέτρεψε την άμεση διάγνωση της κρίσης και πολύ περισσότερο τον έγκαιρο και αποτελεσματικό συντονισμό για την αντιμετώπιση της κρίσης. Η κρίση εξαπλώθηκε και στην άλλη πλευρά του Ατλαντικού με πρώτο θύμα την επενδυτική τράπεζα Northern Rock του Ηνωμένου Βασιλείου (Σεπτέμβριος 2007), αλλά και ελβετικές και γερμανικές τράπεζες.

Δεύτερο μεγάλο σταθμό, αποτέλεσε η περίπτωση της Bear Stearns, πέμπτης μεγαλύτερης επενδυτικής τράπεζας στις ΗΠΑ, η οποία για να αποφύγει την πτώχευση, εξαγοράσθηκε από την J.P. Morgan με τη μεσολάβηση της FED και την εγγύηση του αμερικάνικου δημοσίου τον Μάρτιο του 2008. Η απόφαση αυτή των αμερικανικών αρχών (Υπουργείο Οικονομικών- Treasury και Ομοσπονδιακή Κεντρική Τράπεζα- FED) έγινε δεκτή με ανακούφιση καθώς σηματοδότησε ότι οι αρμόδιες αρχές ήταν έτοιμες να δράσουν, πέρα από ιδεολογικές αγκυλώσεις και δογματισμούς, και να αποτρέψουν εν τη γενέσει του τον ενδεχόμενο «συστηματικό κίνδυνο» στο χρηματοπιστωτικό σύστημα και ιδίως στον τραπεζικό τομέα. Η ευφορία που ακολούθησε αυτή την κίνηση ήταν τέτοια που πολλοί σοβαροί αναλυτές ακόμη και διαμορφωτές πολιτικής, όπως υψηλής επιρροής στελέχη της Επιτροπής Ανοικτής Αγοράς (FOMC) της FED, να μιλούν για αντιστροφή της κρίσης. Το κλίμα αυτό κάλυψε ή και περιθωριοποίησε προσωρινά τα στοιχεία που έδειχναν ότι η παγκόσμια οικονομία δεν είχε να αντιμετωπίσει μόνο τη χρηματοπιστωτική κρίση αλλά και άλλα

δύο γεγονότα: την άνοδο των τιμών των εμπορευμάτων, ιδίως του πετρελαίου και των τροφίμων, και τις τρομερές ανισοροπίες που προκλήθηκαν στις αγορές κατοικίας όχι μόνο στις ΗΠΑ, αλλά και σε πολλές χώρες της ευρωζώνης όπως η Ιρλανδία και η Ισπανία από την ιδιαίτερα χαλαρή νομισματική πολιτική των περασμένων χρόνων. Επιπλέον, αποπροσανατόλισε προσωρινά τη συζήτηση από τη διαπίστωση ότι το ισχύον ρυθμιστικό πλαίσιο είχε αποδειχθεί ακατάλληλο ενώ, ταυτόχρονα, ήταν συστηματική η παραβίασή του- και όχι μόνο λόγω της εγγενούς σύγκρουσης συμφερόντων που αντιμετώπιζαν οι εταιρίες αξιολόγησης πιστοληπτικού κινδύνου.

Παράλληλα, η «όρεξη» για αναζήτηση ολοένα και περισσότερο επικίνδυνων επενδυτικών ευκαιριών από τους διαχειριστές των επενδυτικών κεφαλαίων που είχε καλλιεργηθεί από τα ιδιαίτερα χαμηλά επιτόκια, αντιστράφηκε απότομα σε αναζήτηση πιο ασφαλών επενδύσεων προκαλώντας χάος σε αγορές χρήματος και κεφαλαίου αλλά και σε ολόκληρες αναδυόμενες οικονομίες. Έτσι, η χρηματοπιστωτική κρίση, η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και η υπερθέρμανση στην αγορά κατοικίας, επέφερε ένα ταυτόχρονο «τριπλό σοκ». Όταν δε, οι αρχές των ΗΠΑ παρενέβησαν για να σώσουν τις δύο δημόσιες επιχειρήσεις χορήγησης στεγαστικών δανείων, αλλά αποφάσισαν να αφήσουν τη Lehman Brothers να πτωχεύσει (15/09/2008), η αβεβαιότητα έδωσε τη θέση της σε πανικό και ουσιαστικό πάγωμα της διατραπεζικής αγοράς επεκτείνοντας ραγδαία την κρίση και στην πραγματική οικονομία μέσω του καναλιού του τραπεζικού συστήματος και της «πιστωτικής ασφυξίας» που προκλήθηκε.

Η αντιμετώπιση της κρίσης δεν είναι εύκολη υπόθεση. Είναι βέβαιο ότι τα μέτρα για την αντιμετώπισή τους θα κριθούν για την αποτελεσματικότητά και αποδοτικότητά τους και θα διδάσκονται ως ορθό ή ατυχές παράδειγμα στα πανεπιστήμια για πολλά χρόνια. Σήμερα, στο μέσον αυτής, μπορούμε να διαγνώσουμε ότι η κρίση απαιτεί την υιοθέτηση του κατάλληλου μείγματος νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής και το συντονισμό σε διεθνές επίπεδο. Το κρίσιμο ερώτημα, σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, είναι πως εκείνοι που ευθύνονται για την κρίση θα πληρώσουν, χωρίς να υπάρξουν αδικαιολόγητες απώλειες στο παραγόμενο προϊόν (ΑΕΠ). Η νομισματική πολιτική αντέδρασε με δύο τρόπους: χαλαρώνοντας τη στάση της μειώνοντας τα επιτόκια και παρέχοντας ενέσεις ρευστότητας στο σύστημα. Η FED μείωσε τα επιτόκια από το

5,5% τον Σεπτέμβριο 2007 σε 0,25% το Δεκέμβριο 2008. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) μείωσε τα επιτόκια από 4,25% τον Ιούλιο 2008 σε 2,5% το Δεκέμβριο 2008, ενώ η Τράπεζα της Αγγλίας άγγιξε τα χαμηλότερα επίπεδα της ιστορίας της, διαμορφώνοντας τα επιτόκια στο 2,0% το Δεκέμβριο 2008.⁷

Παράλληλα, διατέθηκαν αφειδώς δισεκατομμύρια ευρώ, στερλίνες, γιεν και δολάρια από τις κεντρικές τράπεζες για την παροχή ρευστότητας στη διατραπεζική αγορά καθώς οι εμπορικές τράπεζες ήταν απρόθυμες να δανείσουν η μια στην άλλη. Τα περιθώρια επιτοκίων στους δείκτες Libor και Euribor παρέμειναν σε πολύ υψηλά επίπεδα, υπογραμμίζοντας την έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών. Τα μεγαλύτερα χρηματιστήρια του πλανήτη γνώρισαν δραματικές απώλειες το 2008, κοντά ή και άνω του 50%. Όμως, παρά τις παρεμβάσεις των νομισματικών αρχών η πορεία προς την ομαλότητα στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου ήταν αργή και εύθραυστη. Ήταν φανερό, ότι η παρέμβαση των κυβερνήσεων μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής ήταν απαραίτητη. Διεθνείς οργανισμοί όπως ο ΟΟΣΑ συνέστησαν την στήριξη της οικονομίας μέσω υιοθέτησης «δημοσιονομικών πακέτων» ώστε η οικονομική πολιτική να δράσει ανακυκλικά στηρίζοντας την οικονομική δραστηριότητα. Τέτοια δημοσιονομικά πακέτα υιοθετήθηκαν από οικονομίες όπως των ΗΠΑ, της ΕΕ, της Ιαπωνία, του Ηνωμένο Βασίλειο, ακόμη και της Κίνας, συνδυασμένου ύψους τρισεκατομμυρίων δολαρίων ΗΠΑ. Τα «δημοσιονομικά πακέτα» περιλαμβάνουν, εκτός από μέτρα διασφάλισης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος (π.χ. παροχή εγγύησης του δημοσίου σε τράπεζες), μέτρα όπως η μείωση της φορολογίας ή η ενίσχυση των δημοσίων δαπανών για την τόνωση της εσωτερικής ζήτησης (π.χ. από τη μείωση των φόρων κατανάλωσης, όπως του ΦΠΑ, έως την επιστροφή φόρου στη φορολογία εισοδήματος, και από την ενίσχυση των δημοσίων δαπανών για υποδομές έως την επιδότηση θέσεων εργασίας και την χορήγηση ευνοϊκών δανείων και επιδότηση επιτοκίων για συγκεκριμένους κλάδους).

Ενώ η νομισματική πολιτική ενδείκνυται να χρησιμοποιείται σε τέτοιες περιπτώσεις, υπάρχει αρκετή επιφυλακτικότητα για τη χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής σε «κανονικές συνθήκες». Όμως, οι συνθήκες απέχουν πολύ από το να χαρακτηριστούν κανονικές και η νομισματική πολιτική καθίσταται λιγότερο

---

⁷ Οικονομική Εφημερίδα, Εξπρές, Μάρτιος, 2009.

αποτελεσματική. Υπό το φως αυτών των εξελίξεων όλοι συμφωνούν για τη χρήση του εργαλείου της δημοσιονομικής πολιτικής αλλά αναπτύσσονται δύο κυρίως «σχολές σκέψεις» για το μέγεθος και την κατεύθυνση των δημοσιονομικών παρεμβάσεων. Από τη μια πλευρά όσοι (π.χ. ΔΝΤ, Ηνωμένο Βασίλειο) υποστηρίζουν ότι γενικές και εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις είναι η μόνη λύση για να αποφύγουμε μια παρατεταμένη ύφεση. Κατά αυτή την άποψη ο κίνδυνος είναι να δράσουν οι κυβερνήσεις «πολύ αργά και πολύ λίγο» και όχι το αντίθετο. Από την άλλη πλευρά, όσοι (π.χ. ΟΟΣΑ, Γερμανία) τονίζουν ότι δεν υπάρχει ενιαία συνταγή για όλα τα κράτη και, σε κάθε περίπτωση, οι όποιες δημοσιονομικές παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι «έγκαιρες, προσωρινές και στοχευόμενες ώστε να μη θέτουν σε διακινδύνευση τη μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών». Τείνουμε να συμφωνήσουμε με αυτή την άποψη.

Πράγματι, για την άσκηση επεκτατικής πολιτικής θα πρέπει να υπάρχουν τα κατάλληλα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας. Περιθώριο που μπορεί να υπάρχει σε χώρες του ΟΟΣΑ με υψηλά δημοσιονομικά πλεονάσματα και ανύπαρκτο δημόσιο χρέος, όπως η Νορβηγία, αλλά που είναι εξαιρετικά περιορισμένο για χώρες όπως η Ελλάδα, που παρά τη δημοσιονομική προσαρμογή των τελευταίων ετών, εξακολουθεί να έχει δημοσιονομικό έλλειμμα κοντά στο 3% του ΑΕΠ και δημόσιο χρέος άνω του 90% του ΑΕΠ. Εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις σε χώρες όπως η Ελλάδα, πέραν των ήδη νομοθετημένων μειώσεων των φορολογικών συντελεστών και ορισμένων «στοχευόμενων» δαπανών, θα είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του δημοσιονομικού ελλείμματος και του χρέους με μακροπρόθεσμες αρνητικές συνέπειες.

Ήδη, ακόμη και με τα σημερινά επίπεδα ελλείμματος και χρέους, η εκτίναξη των περιθωρίων των ελληνικών ομολόγων έναντι των γερμανικών, επιβαρύνει τον κρατικό Π/Υ με σημαντικό επιπλέον κόστος εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους. Επιπλέον, όταν οι δημόσιες δαπάνες είναι ήδη υψηλές ως ποσοστό του ΑΕΠ, είναι πιθανότερο ότι οριακά θα είναι μάλλον ατελέσφορες. Μέσο-μακροπρόθεσμα τον λογαριασμό θα κληθούν να τον πληρώσουν οι φορολογούμενοι πολίτες, που δυστυχώς λόγω της ακραίας αντικοινωνικής συμπεριφοράς της εκτεταμένης φοροδιαφυγής, θα είναι ξανά οι πολίτες μικρού και μεσαίου εισοδήματος.

Η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων αποτελεί το «ορθόδοξο επιχείρημα» ότι σε περιόδους ύφεσης οι κυβερνήσεις θα πρέπει να τονώσουν την οικονομία μέσω αύξησης των δαπανών για υποδομές. Η λύση αυτή απέδωσε για την έξοδο από το μεσοπολεμικό «κραχ», αλλά δεν είναι πάντα αποτελεσματική όπως απέδειξε η περίπτωση της Ιαπωνίας τη δεκαετία του 1990. Αντίθετα, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το επίπεδο των υποδομών σε μια χώρα, οι επιπλέον ανάγκες σε υποδομές, καθώς και εάν η καθαρή παρούσα αξία αυτών των επενδύσεων είναι υπέρτερη έναντι άλλων ανταγωνιστικών χρήσεων. Επιπλέον, η αύξηση των δημοσίων επενδύσεων για να μας βοηθήσει να εξέλθουμε από την παρούσα κρίση προϋποθέτει την ύπαρξη «ώριμων» επενδυτικών σχεδίων, ώστε η επιτάχυνση υλοποίησής των να έχει άμεσα αποτελέσματα. Τέτοιες «έτοιμες επενδύσεις» που τις διαλέγεις από το «ράφι» είναι σπάνιες ακόμη και για χώρες όπως οι ΗΠΑ ή το Ηνωμένο Βασίλειο, πόσο μάλλον για χώρες του μεσογειακού νότου. Έτσι, ο χρόνος που μεσολαβεί από τη λήψη της απόφασης για τη χρηματοδότηση ενός έργου υποδομής μέχρι την εκταμίευση των σχετικών κονδυλίων, είναι τέτοιος που δε θα συμβάλει στην άμεση αντιμετώπιση της κρίσης αλλά θα λειτουργήσει πιθανότητα πληθωριστικά, σε άλλη φάση του οικονομικού κύκλου.

Επιπλέον, υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να επιλεγούν βιαστικά δημόσιες επενδύσεις με κριτήριο τις προτιμήσεις ισχυρών πολιτικών παραγόντων, αμφίβολου άμεσου ή μελλοντικού πολλαπλασιαστικού αποτελέσματος για την κοινωνία. Στο πλαίσιο αυτό, στη χώρα μας οι ήδη εγκεκριμένες επενδύσεις που συνδέονται με την υλοποίηση του Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και των Συμπράξεων Δημόσιου και Ιδιωτικού Τομέα, αποτελούν ικανή ασφαλιστική δικλείδα και το μόνο που μπορεί να συστηθεί είναι ενδεχομένως η επιτάχυνση υλοποίησής τους. Όμως, η τεχνητή διόγκωσή τους μπορεί να υποβαθμίσει την ποιότητα των δημοσίων δαπανών και το επίπεδο απορροφητικότητας των κοινοτικών πόρων. Βέβαια, οι κυβερνήσεις που έχουν μικρότερα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας, πιθανόν να φανούν, από ανάγκη, περισσότερο καινοτόμες και εφευρετικές στους τρόπους αντιμετώπισης των συνεπειών της κρίσης. Στην κατηγορία αυτή ανήκει και η χώρα μας. Έτσι, ενδεχομένως η κρίση να αποτελέσει την αφορμή για εντατικοποίηση των απαραίτητων διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Όμως, όλες οι μεταρρυθμίσεις δεν είναι εύκολο να προχωρήσουν σε περιβάλλον κρίσης, γιατί απλά δεν υπάρχουν

δημοσιονομικά περιθώρια για να αποζημιωθούν, συνήθως προκαταβολικά, εκείνοι οι οποίοι νιώθουν ότι θίγονται από αυτές. Άλλες μεταρρυθμίσεις όμως, έχουν περισσότερες πιθανότητες να προχωρήσουν, καθώς μπροστά στο «κοινό καλό», που σε περιβάλλον κρίσης γίνεται ευκολότερα αντιληπτό και περισσότερο πειστικό, κάμπτονται οι συντεχνιακές αντιδράσεις. Σχετικά με το κανονιστικό πλαίσιο και την νέα παγκόσμια χρηματοπιστωτική αρχιτεκτονική, έχουν ήδη συσταθεί «ομάδες σοφών» που αναμένεται να καταθέσουν τις προτάσεις τους για τις δέουσες μεταρρυθμίσεις. Ενδεχομένως, ένα νέο «ολοκληρωμένο διατομικό πλαίσιο», το οποίο έχει προτείνει και ο ΟΟΣΑ, θα εξαφανίσει τα όποια κενά υφίστανται σήμερα (π.χ. μεταξύ εποπτείας εμπορικών και επενδυτικών τραπεζών) και θα μειώσει τα προβλήματα συντονισμού, την άνιση μεταχείριση και την ασύμμετρη πληροφόρηση. Επίσης, η ενίσχυση της τήρησης ρευστότητας έναντι κινδύνων εκτός ισολογισμού, η υιοθέτηση κανόνων αντικυκλικής κεφαλαιακής επάρκειας και η μεγαλύτερη έμφαση στο ποσοστό «μόχλευσης» μπορεί να εξασφαλίσει τη σταθερότητα του συστήματος.

2.2 Τα κυλιόμενα αίτια της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε σήμερα

Η παρούσα οικονομική κρίση φαίνεται ότι ήταν μια κυλιόμενη υπόθεση, ενδογενής στο οικονομικό σύστημα. Δηλαδή όταν ακριβώς για να χειραγωγήσουν την ύφεση μηδένιζαν τα επιτόκια, απελευθέρωσαν τη ρευστότητα και ταυτόχρονα συντηρούσαν μια χρηματιστηριακή ένταση κυκλοφορίας κεφαλαίων που αναζήταγε είτε ταχύρυθμες άμεσες χρηματιστηριακές αποδόσεις, είτε αποδόσεις εξωτικών προϊόντων.

Αυτό σημαίνει ότι στην ουσία προετοιμάζεται το έδαφος της επόμενης κλίμακας κρίσης από τις πολιτικές αντιμετώπισης της προηγούμενης κρίσης, και αυτό δούλεψε συνέχεια σα σύστημα. Έτσι οι «φούσκες» συνεργούν. Υπάρχει η φούσκα της οικονομίας, και υπάρχει βέβαια πλέον το θέμα ότι όταν κάποιες επιχειρήσεις ενισχύονται δεν μπορεί να θεωρείται ότι ενισχύονται πέραν των μετοχικών ορίων άντλησης από τους φορολογούμενους της χώρας. Όταν όμως συμβαίνει να ενισχύονται θεσμικά και όχι ιδιωτικά, δηλαδή, όταν οι επενδύσεις που προέρχονται

από οικονομικές ενισχύσεις των κρατών-μελών ή από τους φορολογούμενους, αυτές πρέπει να επενδύονται στη χώρα. Αυτό όμως το κάνουν κυρίως οι μικρές εταιρίες, οι οποίες δεσμεύονται εκ των πραγμάτων να επενδύσουν έτσι. Γι αυτό ακριβώς πρέπει ν' ακολουθηθούν πολιτικές στήριξης στις μικρότερης επιχειρηματικής συγκέντρωσης εταιρίες, κυρίως σε περιόδους όπως τώρα όπου τα κεφάλαια ενίσχυσης είναι από φόρους.

Μάλιστα πρέπει να ακολουθήσουμε το πρότυπο «φάρμα» που ακολουθείται και στα δίκτυα των υπολογιστών για τη στήριξη της οικονομίας. Δηλαδή ενίσχυση πολλών μικρών που ισοδυναμούν λειτουργικά σε ισχύ με περισσότερες από λίγες μεγάλες και λιγότερα ρίσκα. Αν και εφόσον θέλουμε να ολοκληρώσουμε την αρχή της ευθύνης και της συνέπειας στο οικονομικό κύκλωμα πρέπει να λειτουργήσουμε με την αρχή της επικουρικότητας των φορολογουμένων, την αρχή της εγγύτητας στον κύκλο κεφαλαίων, την ώρα που αυτά τα κεφάλαια αντλούνται από τους φορολογούμενους.

Γι' αυτό το «πάει και τέλειωσε», πρέπει να μπει σα δίκαιος κανόνας και στην οικονομία και στο νομικό σώμα που διέπει και θεσμοθετεί την οικονομία. Να μπει δηλαδή και στον τρόπο που θεωρεί το θεσμικό πλαίσιο η οικονομική θεωρία και επιστήμη αλλά και επίσης και στο πλαίσιο που διαμορφώνει η πολιτική και η νομική τάξη πραγμάτων. Έχει πολύ ενδιαφέρον ο διάλογος των πολιτικών με τους τραπεζίτες, που είναι οι πρωταρχικώς υπεύθυνοι για την όλη οικονομική κρίση και οι οποίοι εμφανίζονται και σα διεκδικητές σε όλες τις χώρες. Κανονικά η πολιτική τάξη πραγμάτων και η έννομη τάξη έπρεπε να αναζητήσει άμεσα ποινικές και αστικές ευθύνες. Η πρωταρχική σχέση που θα είχαν σε μία θεσμική πρώτη προσέγγιση θα ήταν αυτή η σχέση, η σχέση των ποινικών και αστικών ευθυνών, όχι άλλη.⁸

Πέραν όμως των παραπάνω σημειώνουμε επίσης τα ακόλουθα: Το χρήμα είναι δημιούργημα της ανθρώπινης φαντασίας. Ως ένα τέτοιο δημιούργημα της ανθρώπινης φαντασίας δεν μπορεί παρά να μπορεί να κυριαρχηθεί απολύτως από τον άνθρωπο επωφελώς και απελευθερωμένα από άκαμπτους κανόνες. Τελικά πρέπει να καταλάβουμε ότι όλα τα λεγόμενα, όλες οι αυτορρυθμίσεις, είτε μιλάμε για την αυτορρύθμιση του κράτους δικαίου, είτε μιλάμε για την αυτορρύθμιση των αγορών

---

⁸ ΣΟΡΟΣ Τζορτζ, Η οικονομική κρίση του 2008 και η σημασία της, Εκδόσεις Λιβάνη Α.Α., 2008.

κλπ., είναι επικουρικές ή πρέπει να είναι απλώς επικουρικές αυτορρυθμίσεις του ανθρώπινου παράγοντα, αυτορρυθμίσεις του ανθρώπου. Και ο στόχος τους είναι να λειτουργούν ορθά μέσω του ανθρώπου, διαφορετικά δεν είναι αυτορρυθμίσεις. Όταν ο ανθρώπινος παράγοντας δε λειτουργεί με υγιείς όρους, οι κανόνες πλέον αποκλίνουν του στόχου τους. Πλέον έχουμε το συνδυασμό της χρέωσης και της απληστίας, και αυτό με όρους που θα οδηγήσουν σε μια βραχυκύκλωση των πολιτικών εξόδου από την κρίση. Ένα άλλο βασικό σημείο είναι η αλλαγή πλέον των κριτηρίων αξιολόγησης. Παλιά αυτές οι επιθετικές πολιτικές δανείων, οι επεκτάσεις, οι επενδύσεις σε οικονομικές ενδοχώρες κλπ θεωρούντο και αποτιμούνταν θετικά, τώρα αποτιμώνται αρνητικά.

2.3 Τα βαθύτερα αίτια της οικονομικής κρίσης του 2008

Το καλοκαίρι του 2007, ξεσπάει (εμφανίζεται) ουσιαστικά η κρίση, προκαλώντας τριγμούς σε όλα τα χρηματιστήρια του κόσμου. Οι κεντρικές τράπεζες με συνεχείς «ενέσεις» ρευστότητας προσπαθούν να «σώσουν» το παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα. Η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ τραπεζών ξέσπασε ξαφνικά και βίαια: μέσα σε ελάχιστες ημέρες οι διαχειριστές χαρτοφυλακίων βρέθηκαν σε μια κατάσταση όπου δεν μπορούσαν όχι να πουλήσουν αλλά ούτε καν να πάρουν τιμές για τραπεζικά ομόλογα και μάλιστα βραχυπρόθεσμα – «χαρτιά» με λήξη ακόμη και εντός ενός ή δύο μηνών. Ο κόσμος πίστευε ότι κάτι τέτοιο μπορεί να συμβεί μόνο σε τριτοκοσμικές χώρες.⁹

Από το καλοκαίρι του 2008, οι κυβερνήσεις και οι κεντρικές τράπεζες των ισχυρότερων χωρών του πλανήτη έχουν προέβη σε παρεμβάσεις, προκειμένου να αυξήσουν τη ρευστότητα στο παγκόσμιο χρηματοοικονομικό σύστημα, κινήσεις όμως οι οποίες, δυστυχώς, είχαν βραχύβιες θετικές επιπτώσεις στις αγορές. Η έλλειψη ρευστότητας οδηγεί σε άνοδο των επιτοκίων δανεισμού των τραπεζών οι οποίες μετακυλούν το κόστος στους δανειολήπτες (1 δισ. ευρώ είναι η επιβάρυνση σύμφωνα με εκτιμήσεις τραπεζικών παραγόντων).

---

⁹ Εφημερίδα , το ΒΗΜΑ, Ιούνιος, 2009.

Για να αντιληφθεί κάποιος το μέγεθος της κερδοσκοπίας σε όλο τον κόσμο καθώς και το πώς οι νεοφιλελεύθερες κυβερνήσεις έχουν μετατρέψει τον πλανήτη σε ένα τεράστιο καζίνο αρκεί μόνο ένας αριθμός. Από την αρχή του 2009 έχει χαθεί το 15% του Ελληνικού ΑΕΠ στο βωμό της χρηματιστηριακής κερδοσκοπίας (65 δις ευρώ).

Επιπλέον παρατηρούνται τα ακόλουθα:

1) Οι χρηματιστηριακές πτώσεις χωρίς να υπάρχει χρηματιστηριακή φούσκα (όπως του 2000) δείχνουν ότι οι μεγάλες οικονομίες ήταν πολύ πιο άρρωστες από ότι έδειχναν οι οικονομικοί τους δείκτες. Η κρίση αυτή, παρόλο που σε αυτό το στάδιο πλήττει τα χρηματιστήρια, δεν είναι χρηματιστηριακή αλλά κρίση οικονομικού μοντέλου και αδιεξόδων της υπερπαραγωγής, υπερκατανάλωσης, υπερδανεισμού και υπερκερδοσκοπίας.

2) Η συζήτηση για λήψη περιοριστικών, διεθνώς, οικονομικών μέτρων αποτελεί ένδειξη αδυναμίας των αγορών να αυτορυθμιστούν, ο νεοφιλελευθερισμός αμφισβητείται ανοιχτά.

3) Οι κεντρικοί τραπεζίτες έμειναν όχι μόνο από μέσα για να παρέμβουν αλλά δεν ξέρουν πώς να παρέμβουν, περιμένουν τις εξελίξεις για να δουν τι πρέπει να κάνουν! Αυτό δείχνει την αποτυχία του οικονομικού τους μοντέλου.

4) Η άνοδος του πετρελαίου και οι υποσχέσεις περιορισμού της κερδοσκοπίας στις ΗΠΑ υποδηλώνουν έναν ακήρυκτο πόλεμο μεταξύ των πετρελαιοπαραγωγικών κρατών και του κοινού παγκόσμιου συμφέροντος.

5) Η άνοδος του πετρελαίου είναι η αγοραία έκφραση της ανεπάρκειας των φυσικών πόρων καθώς και του ασύδοτου δυτικού τρόπου ζωής. Σοβαροί αναλυτές κάνουν λόγο για παγκόσμια κατάρρευση αν το πετρέλαιο αγγίξει τα 200 δολάρια.

2.4 Ο ρόλος του τραπεζικού συστήματος ως εισαγωγέας της κρίσης

Η τάξη και η αταξία, ενυπάρχουν στα πάντα. Το ευμετάβλητο σημείο ισορροπίας κάθε δυναμικού συστήματος, είναι αποτέλεσμα της διαρκούς σύγκρουσης των αντιθέτων. Έτσι συμβαίνει και στο πεδίο της οικονομίας, όπου κάθε φορά το Κράτος καλείται να διαχειριστεί ανάγκες και πόρους διαφορετικών τάσεων, συμφερόντων και κοινωνικών αιτημάτων. Σημαντική προϋπόθεση για τη βέλτιστη θέση απόδοσης του λειτουργικού μοντέλου, είναι το οικονομικό σύστημα να βρίσκεται σε ηρεμία και τάξη. Όμως αυτή η ρυθμιστική λειτουργία είναι ευθύνη των εθνικών Κρατών.

Λόγω της παγκοσμιοποίησης, μια κατάσταση αρρυθμιστά διαχέεται σε όλο τον πλανητικό κύκλο. Η αρνητική ψυχολογία της αγοράς, επιδεινώνει τους δείκτες της πραγματικής οικονομίας. Η προσωρινή τόνωση της ρευστότητας μέσα από τις τράπεζες, η πλασματική διόρθωση του αριθμοδείκτη χορηγήσεων – καταθέσεων των τραπεζικών ομίλων και η μερική αποκατάσταση της πίστης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα δεν απαντούν στο δομικό πρόβλημα της κρίσης. Εκτός από αντιαναπτυξιακό, είναι πολιτικά αφελές, κοινωνικά άδικο και οικονομικά επώδυνο για τα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα.

Το ταμείο κατά της φτώχειας ενώ αναφέρεται ως μηχανισμός εξομάλυνσης των ανισοτήτων που παράγει η καλπάζουσα ύφεση, εκτός από ανύπαρκτο είναι και υποκριτικό. Όταν «κλειδώνει» η λύση του προβλήματος εντός του τραπεζικού συστήματος που έχει και την ευθύνη της εισαγωγής της αστάθειας, τότε δικαίως προκαλεί το κοινό αίσθημα και πλήττει την απαιτούμενη κοινωνική συνοχή. Η κοινωνία αντιδρά στα προτεινόμενα μέτρα για τη συμμόρφωση των τραπεζών στο πρόγραμμα διάσωσης με το ποσό των 28δισ, προκαλώντας αμηχανία την διατραπεζική αγορά.¹⁰

Σκέψεις για μερική ή ολική κρατικοποίηση των πιστωτικών ιδρυμάτων, στην παρούσα φάση περισσότερο εξυπηρετούν την αναδιάρθρωση του τραπεζικού χάρτη και όχι την ανακοπή της επιθετικής αναδιανομής του παραγόμενου πλούτου. Επίσης

---

¹⁰ www.google.gr
www.nautemporiki.gr

οδηγίες για διόρθωση του δείκτη κεφαλαιακής τους επάρκειας, για αναγκαστική αύξηση του μετοχικού τους κεφαλαίου με τη συμμετοχή του ελληνικού δημοσίου με κρατική επιτήρηση είναι «απειλές» χωρίς αντίκρισμα, αν δεν εντάσσονται σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αντιμετώπισης της κρίσης.

Παράδοξο είναι, ότι ενώ η Κεντρική Ευρωπαϊκή Τράπεζα μειώνει τα επιτόκια, στην εγχώρια αγορά χρήματος αυξάνουν τα δάνεια χορηγήσεων, με τα καταναλωτικά να εκτροχιάζονται πλήρως. Αγοράζουν ακριβά λένε οι τραπεζίτες. Ακούγεται και το επιχείρημα ότι αυτή η ανωμαλία είναι εισαγόμενο σύμπτωμα του ανεξήγητου χαοτικού φαινομένου, αφού, ενώ ανακοινώνεται η γενικευμένη μείωση των επιτοκίων, την ίδια στιγμή οι χρηματιστηριακοί δείκτες διεθνώς κατρακυλούν σε όλα τα ταμπλό ανεξήγητα. Δεν είναι ανακριβές, είναι η μισή αλήθεια, γιατί ο φορέας εισαγωγής του προβλήματος είναι το στρεβλό, εγχώριο τραπεζικό σύστημα.

Όσο η αναζήτηση λύσεων για την αντιμετώπιση της επερχόμενης ύφεσης είναι υπόθεση των παρωχημένων μονεταριστών και των νεοφιλελεύθερων κύκλων, τόσο θα βαθιάνει η κρίση με τους διαρκώς διευρυμένους κύκλους της. Διότι το αίτιο του χαοτικού συμπτώματος στην οικονομία – ο ελκυστής - είναι το βουλμικό μοντέλο των τραπεζιτών που τις τελευταίες δεκαετίες διεθνώς επικράτησε.

Η παρούσα οικονομική κρίση είναι μέσο βίαιης διόρθωσης των αστοχιών του καπιταλιστικού συστήματος, ή είναι το επώδυνο σύμπτωμα της παγκοσμιοποίησης; Την πρώτη εκδοχή την επικαλείται η διεθνής πολιτικοοικονομική ελίτ, τη δεύτερη οι πολιτικές και κοινωνικές δυνάμεις που είτε αντιστέκονται, είτε αναζητούν ηπιότερες μορφές ενσωμάτωσης. Υπάρχει άραγε προοδευτικότερη πρόταση που θα οδηγούσε την οικονομία στην έξοδο; Να μεταβάλλει δηλαδή την κρίση από αιτία του κακού σε δυνατότητα διόρθωσης του κοινωνικού μας συστήματος προς το δικαιότερο και το παραγωγικότερο; Ποιος άραγε θα μπορούσε να είναι ο νέος ρόλος του Κράτους;

Αυτή η κρίση θα μπορούσε να είναι μια καλή ευκαιρία υπέρβασης των αιτίων της. Μεγάλη συζήτηση που όμως δε γίνεται. Όμως εναλλακτική πρόταση φυγής προς τα εμπρός δεν υπάρχει, αν δεν τεθεί ως βάση συζήτησης η συνολική επαναδιαπραγμάτευση του Συμφώνου Σταθερότητας και του μοντέλου διαχείρισης των μακροοικονομικών. Αντί αυτού, η αναποτελεσματική ενίσχυσης της ρευστότητας οδηγεί την εγχώρια αγορά σε ασφυξία.

Χρειάζεται άμεσα στροφή προς το προοδευτικότερο, ενεργοποιώντας συντονισμένα το σύνολο των παραγωγικών δυνάμεων του τόπου. Το μέτωπο που θα ανακόψει τον κίνδυνο γενικευμένης ύφεσης, είναι πρωτίστως ευθύνη του κράτους με την στοχευόμενη αύξηση των δημοσίων δαπανών και την θωράκιση της αγοράς με κανόνες. Θεσμικός έλεγχος του κερδοφόρου τραπεζικού κλάδου, καθώς και η εμπράγματη στήριξης των υπερχρεωμένων νοικοκυριών, των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των πυλώνων της παραγωγικής βάσης της ελληνικής οικονομίας, είναι μέτρα μιας πιο αποτελεσματικής πρότασης. Η καθετοποιημένη τροφοδότηση της αγοράς με την αναγκαία ρευστότητα, κατά την γνώμη μου πρέπει να περνά από τα στεγνωμένα δίκτυα της πραγματικής οικονομίας και των νοικοκυριών.

Εκτός από την δημοσιονομική, η εισοδηματική και η φορολογική πολιτική είναι εργαλεία που ψηφίστηκαν στον προϋπολογισμό λειτούργησαν ανασταλτικά. Οι συντάχτες του επικαλέστηκαν τα ελλείμματα, καθώς και την επιδείνωση της ανταγωνιστικότητας με την πιθανή αύξηση του μέσου κόστους παραγωγής. Ίσως να ακούγεται ακραίο, όμως μέτρα τόνωσης της συνολικής ζήτησης δεν αποδίδουν αν δεν στηρίζονται στην πραγματική αύξηση – πολύ πάνω του πληθωρισμού - των μισθών και των ημερομισθίων. Η προσπάθεια ισοσκέλισης των κρατικών εσόδων και δαπανών με την αύξηση των άμεσων φόρων, ενώ διατηρείται το μείγμα φορολόγησης με τους έμμεσους σε ύψη τρίτου κόσμου, επιδεινώνει την κρίση γιατί μεταφέρει ακαριαία τις συνέπειες της στα χαμηλότερα εισοδηματικά στρώματα.¹¹

Το μεγάλο ζητούμενο είναι ο επαναπροσδιορισμός του μοντέλου οικονομική διαχείρισης, ο νέος ρόλος του κράτους, καθώς και η ανάληψη της κοινωνικής ευθύνης των επιχειρηματικών ομίλων. Εξίσου όμως σημαντικός είναι ο δημοκρατικός έλεγχος και η εποπτεία των τραπεζών από την κυβέρνηση για την εύρυθμη και ομαλή λειτουργία της οικονομίας.

---

¹¹ Γκρούγκμαν , Πωλ, Η κρίση του 2008 και η επιστροφή των οικονομικών της Ύφεσης, Εκδόσεις Καστανιώτη , Φεβρουάριος, 2009.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1 Εισαγωγή

Η σημερινή οικονομική κρίση γονατίζει την παγκόσμια οικονομία και το μπλοκ των εύρωστων οικονομικά χωρών αδυνατεί να δώσει πειστικές λύσεις. Οι πολιτικές ηγεσίες της Δύσης είναι υπεύθυνες για τα σημερινά τραγικά αποτελέσματα. Η πλήρης αποδυνάμωση των μηχανισμών δημόσιου ελέγχου αποτέλεσε συνειδητή επιλογή του νεοφιλελευθερισμού. Συντελέστηκε ένα παγκόσμιο οικονομικό έγκλημα με εργαλεία την υπερκατανάλωση, την απληστία και την κερδοσκοπία. Για πολλά χρόνια τώρα το κράτος πρόνοιας έχει υπονομευτεί στο βωμό της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας και της αχαλίνωτης απορύθμισης «απελευθέρωσης» των αγορών. Οι «γκουρού» του νεοφιλελευθερισμού» αναγκάζονται να ομολογήσουν ότι βρισκόμαστε σε αδιέξοδο με αβέβαιο χρονικό ορίζοντα επανόδου στη σταθερότητα.

Για την Ελλάδα οι συνέπειες θα είναι δραματικές. Απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας, αδυναμία αναπτυξιακής πολιτικής με νέα έργα και έλλειψη ρευστού. Ο κόσμος ήδη ξοδεύει πολύ λιγότερα, είτε διότι δεν έχει χρήματα και δουλειά είτε διότι φοβάται να ξοδέψει. Αυτό σημαίνει «λουκέτα» σε χιλιάδες μικρομεσαίες εμπορικές επιχειρήσεις.¹²

Οι δύο βασικοί πυλώνες της οικονομίας, ο τουρισμός και η οικοδομή έχουν πληγεί ήδη καίρια μέσα στο 2009. Μείωση της τουριστικής κίνησης θα σημάνει λιγότερο τουριστικό συνάλλαγμα, θα κλείσουν μικρά ξενοδοχεία και επιχειρήσεις στις τουριστικές περιοχές. Στην οικοδομή, η απουσία αγοραστών θα «παγώσει» την δραστηριότητα ενώ θα βγουν στην ανεργία πολλοί εργαζόμενοι στον κλάδο.

Στις υπόλοιπες επιχειρήσεις και τις τράπεζες θα έχουμε λουκέτα και συγχωνεύσεις. Οι συγχωνεύσεις θα σημάνουν απολύσεις και ανακατατάξεις στους

---

¹² Εφημερίδα , City Press, Μάιος, 2009.

εργαζόμενους. Όλα αυτά τα εφιαλτικά σενάρια είναι πλέον περισσότερο πιθανά από ποτέ. Η ακρίβεια σε όλα τα είδη θα κάνει ασφυκτική την πίεση στα μικρά και μεσαία νοικοκυριά.

Όσοι ζητούν μία βιώσιμη λύση θα πρέπει να στραφούν σε μια αποτελεσματική εποπτεία των αγορών, με σκληρούς νόμους για το χρηματοπιστωτικό σύστημα, για το τέλος των αυθαιρεσιών του . Η κρίση έκανε προφανές πως είναι πια ο καιρός να τεθούν νέοι κανόνες και νέες εγγυήσεις προς τους πολίτες. Η εκάστοτε πολιτική ηγεσία οφείλει άμεσα να διεξάγει μια σκληρή και συνεχόμενη μάχη κατά των «στρεβλώσεων» της αγοράς, των καρτέλ και των κερδοσκόπων και να στηρίζει με ουσιαστικά μετά την εγχώρια παραγωγή.

Ο απλός φορολογούμενος ζητεί σιγουριά, εξασφάλιση των αποταμιεύσεών του και σταθερότητα στα επιτόκια των δανείων και στις τιμές. Για τον λόγο αυτό θα πρέπει να λαμβάνονται αποφάσεις επενδύοντας περισσότερο στις υποδομές, την ανάπτυξη και την απασχόληση. Χρειαζόμαστε περισσότερα μέτρα για τη στήριξη των οικογενειακών εισοδημάτων, ενέργειες για να προστατευτεί ο φορολογούμενος πολίτης και ένα δίκτυ ασφαλείας για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.¹³

3.2 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα το 2008-09

Για πρώτη φορά η Ελλάδα βρίσκεται στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης. Διανύουμε μια δύσκολη εποχή. Η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει σήμερα την πιο μεγάλη οικονομική της μεταπολεμικής περιόδου. Βιώνουμε ένα μίγμα έκρηξης στις διεθνείς τιμές του πετρελαίου, των πρώτων υλών και των βασικών προϊόντων.

Ο πληθωρισμός της ευρωζώνης υπερδιπλασιάστηκε και τελευταία έπεσε της τεράστιας μείωσης της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών. Η ακρίβεια εξελίχθηκε σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα για όλες τις χώρες. Επίσης, η ανεργία απειλεί σοβαρά τις κοινωνίες. Οι ρυθμοί ανάπτυξης της Ε.Ε. έπεσαν στο μισό. Η

---

¹³ Οικονομική Εφημερίδα Ημερήσια, Ιούλιος, 2009.

χρηματοοικονομική κρίση έφτασε στην καρδιά της Ευρώπης και χρηματοοικονομικοί οργανισμοί κλονίζονται. Κάποιοι έχασαν κάθε επαφή με τη διεθνή πραγματικότητα και ισχυρίζονται ότι για όλα φταίει η Ελληνική Κυβέρνηση.

Η οικονομία δεν αποτελεί μεμονωμένη υπόθεση. Είναι συνδεδεμένη με την πολιτική, με την ανθρώπινη φύση και με το τι θεωρείται ορθή συμπεριφορά. Σήμερα εκτιμώ ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση ξεπερνά τα διαθέσιμα μέσα και δύσκολα μπορεί να υπάρξει λύση από τις αγορές και από το κράτος ξεχωριστά. Εκτιμώ, όμως, ότι θα μπορούσε να δοθεί οργανωμένα από το κράτος και από τις αγορές παράλληλα και συνδυασμένα, για να περιορισθούν οι επιπτώσεις της κρίσης.

Απαιτείται ακόμη μια νέα νομοθεσία, για να ελέγχεται καλύτερα το χρηματοπιστωτικό σύστημα στο μέλλον, έτσι ώστε να μη δημιουργείται πιστωτικό χρήμα το οποίο μόνο ψευδαισθήσεις μπορεί να δημιουργήσει με επακόλουθο αποτέλεσμα την ύπαρξη φουσκών που αργά ή γρήγορα σκάνε, όπως στη συγκεκριμένη περίπτωση των subprimes (δάνεια υψηλού κινδύνου). Δηλαδή δάνεια με μεγαλύτερο κίνδυνο (χωρίς εγγυήσεις), που προσέφεραν υψηλές αποδόσεις και οδήγησαν σε μια αγορά swap για να αντισταθμιστεί ο κίνδυνος, τα οποία τελικά έσκασαν. Πρέπει να αποτραπεί η επεκτατική νομισματική πολιτική για να εξέλθουμε από την κρίση, γιατί υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθούν νέες φούσκες.

Τα πραγματικά όμως προβλήματα της κρίσης τα οποία επεκτάθηκαν και στο σύνολο των πολιτών, είναι η άνοδος των επιτοκίων, η δύσκολη λήψη δανείων, η άνοδος των τιμών των εμπορευμάτων και των καυσίμων που επέφεραν ακρίβεια και τη μείωση της αγοραστικής δύναμης των καταναλωτών. Δημιουργήθηκε πτώση των καταναλωτικών δαπανών, άρα και πτώση των κύκλων των εργασιών.

Πρέπει να οδηγήσουμε τον κόσμο προς την οικονομική σταθερότητα, για αυτό χρειάζονται ισχυρές τράπεζες, υγιείς αγορές, μεγαλύτερη διαφάνεια και διεθνής επιτήρηση. Η ελληνική κυβέρνηση εγγυάται το σύνολο των καταθέσεων, προστατεύει τους δανειολήπτες και έχει ως στόχο τη μείωση των επιπτώσεων της κρίσης στα νοικοκυριά. Πρέπει να πάρει περισσότερα μέτρα για τη στήριξη και τη θωράκιση της οικονομίας, αλλά και για τη στήριξη των οικογενειακών εισοδημάτων, να δρομολογήσει ενέργειες για να προστατευτεί ο φορολογούμενος πολίτης, να ενισχύσει το δίκτυ ασφαλείας για τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Πρέπει ακόμη να εντείνει περισσότερο τη σύγκρουση με τις στρεβλώσεις στην αγορά, με τις μονοπωλιακές καταστάσεις, με τις αθέμιτες πρακτικές ασύδοτων μεσαζόντων και να συνεχίσει τις μεταρρυθμίσεις ώστε να απελευθερωθούν οι δημιουργικές δυνάμεις του κράτους, για να διατηρηθεί ο ρυθμός ανάπτυξης. Πρέπει να επιτραπεί άμεσα από την ΕΕ, να ξεπερνά το δημοσιονομικό έλλειμμα το 3% του ΑΕΠ. Να επικεντρωθούμε στην ανάπτυξη, στη μείωση των επιτοκίων και στη μείωση του spread των επιτοκίων των τραπεζών.

Λυγίζουν οι ώμοι της ελληνικής οικονομίας και των νοικοκυριών υπό το βάρος των μαινόμενης οικονομικής κρίσης. Ελληνικό ΑΕΠ, ελλείμματα, ανεργία, χρηματιστήριο, λιανεμπόριο είναι μερικοί από τους παράγοντες που χτυπά η οικονομική κρίση. Η σημερινή οικονομική κρίση γονατίζει όπως είπαμε την παγκόσμια οικονομία και το μπλοκ των εύρωστων οικονομικά χωρών αδυνατεί να δώσει πειστικές λύσεις. Συντελέστηκε ένα παγκόσμιο οικονομικό έγκλημα με εργαλεία την υπερκατανάλωση, την απληστία και την κερδοσκοπία. Για πολλά χρόνια τώρα το κράτος πρόνοιας έχει υπονομευτεί στο βωμό της ιδιωτικής επιχειρηματικότητας και της αχαλίνωτης απορρύθμισης– «απελευθέρωσης» των αγορών. Για την Ελλάδα οι συνέπειες είναι σημαντικές, απώλεια χιλιάδων θέσεων εργασίας, αδυναμία αναπτυξιακής πολιτικής με νέα έργα και έλλειψη ρευστού. Ο κόσμος ήδη ξοδεύει πολύ λιγότερα, είτε διότι δεν έχει χρήματα και δουλειά είτε διότι φοβάται να ξοδέψει, όπως αναφέρθηκε και πιο πριν. Αυτό σημαίνει «λουκέτα» σε χιλιάδες μικρομεσαίες εμπορικές επιχειρήσεις.¹⁴

3.3 Η οικονομική κρίση της εποχής μας επηρεάζει την ανάπτυξη εμπορικών κέντρων

Τι σημαίνει πρακτικά για την Ελλάδα "οικονομική κρίση"

Σε μακρύ τούνελ κρίσης έχει μπει η ελληνική οικονομία, ακολουθώντας την υπόλοιπη Ευρώπη όχι πλέον από μεγάλη απόσταση ασφαλείας, όπως ήλπιζε μέχρι πρόσφατα η κυβέρνηση, αλλά από κοντά. Η καθυστέρηση στην αναγνώριση του προβλήματος από το οικονομικό επιτελείο της, αλλά και η υιοθέτηση μέτρων και

---

¹⁴ Σόρος Τζορτζ, Η οικονομική κρίση του 2008 και η σημασία της, Εκδόσεις Λιβάνη Α.Α., 2008.

πολιτικών εκ μέρους του που παγίδευσαν την οικονομία σε αντιαναπτυξιακή κατεύθυνση, έχουν συμβάλει στην είσοδο στο τούνελ αυτό πιο βαθιά από όσο θα δικαιολογούσε από μόνη της η διεθνής κακή κατάσταση της οικονομίας. Έτσι, τώρα προβάλλουν ως ορατά σενάρια που βλέπουν το ρυθμό ανάπτυξης να υποχωρεί σημαντικά το 2009, επιστρέφοντας σε επίπεδα προ 15ετίας και μαζί του να εξασθενίζει ακόμη περισσότερο το ήδη χαμηλό εισόδημα και να φουντώνει και πάλι η ανεργία.

Σύμφωνα με τραπεζικές πηγές, η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας αναμένεται να «χάσει» ένα ποσοστό της τάξης του 1% το 2009, προσεγγίζοντας τα επίπεδα του 2%, όπως εκτίμησε πρόσφατα και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Άλλες πηγές, ακαδημαϊκές, βλέπουν τον ρυθμό ανάπτυξης να διαμορφώνεται κοντά στο 2,5%. Η ίδια η κυβέρνηση βλέπει μια προσγείωση στο 3%, που ακόμη κι αυτή δεν είναι μικρή. Μάλιστα, σύμφωνα με πληροφορίες, στον προϋπολογισμό που θα καταθέσει τον επόμενο μήνα στη Βουλή θα αναθεωρήσει προς τα κάτω τον ρυθμό αυτό. Πρόκειται για επίπεδα τα οποία έχει να δει η ελληνική οικονομία από τη δεκαετία του 1990 (το 1993 είχε μείωση του ΑΕΠ και αυξήθηκε σταδιακά το 1996 σε ρυθμό ανάπτυξης 2,4%). Τα τελευταία χρόνια βρισκόταν σταθερά κοντά στο 4%, ενώ λίγο παλιότερα στο 5%. Μάλιστα στο τέλος του 2009 είχαμε και αρνητικό ρυθμό ανάπτυξης με -0,7% το τρίτο τρίμηνο του 2009.

Αυτοί ήταν οι ρυθμοί που στήριξαν ένα ικανοποιητικό επίπεδο εισοδήματος, δικαιολόγησαν την ευημερία και δημιούργησαν θέσεις απασχόλησης. Τώρα έχει αρχίσει η αντίστροφη πορεία και μαζί της η επεξεργασία των σκοτεινών σεναρίων.

Πόσο έχει επηρεάσει η κρίση τα εμπορικά κέντρα στην Ελλάδα;

Σίγουρα, δεν μπορούμε να μιλήσουμε για τα εμπορικά κέντρα ως ενιαία οντότητα. Υπάρχουν εμπορικά κέντρα που αύξησαν και την κυκλοφορία κοινού και τους τζίρους, άλλα που αύξησαν την κυκλοφορία κοινού όμως μειώθηκε ο τζίρος τους και άλλα που παρουσίασαν μείωση και στα δύο. Δηλαδή, η εικόνα των εμπορικών κέντρων προσομοιάζει με εκείνη των αγορών, οι οποίες έχουν επηρεαστεί με διαφορετικό τρόπο από την κρίση, με τη διαφορά ότι ενώ όλες οι παραδοσιακές

αγορές έχουν επηρεαστεί περισσότερο ή λιγότερο, κάποια ή μάλλον κάποιο πολύ επιτυχημένο ελληνικό κέντρο, φθάνοντας στην ωρίμασή του, είδε την κρίση με θετικό πρόσημο και σε επισκευσιμότητα και σε πωλήσεις.

Έντονα επηρεασμένη είναι η ανάπτυξη εμπορικών κέντρων από την οικονομική κρίση. Σύμφωνα με σχετική έρευνα, αναμένονται καθυστερήσεις στην ανάπτυξή τους και αναβολές σε ορισμένες περιπτώσεις. Στη χώρα μας σύμφωνα με την έρευνα της C & W, Cushman & Wakefield (έρευνα της διεθνούς εταιρείας συμβούλων ακίνητης περιουσίας), στο πρώτο εξάμηνο του 2009 προστέθηκαν περίπου 25.000 τμ. νέων χώρων στα εν λειτουργία εμπορικά κέντρα, προκαλώντας αντίστοιχη αύξηση και στο συνολικό αριθμό των μεγάλων εμπορικών σχημάτων. Νέα έρευνα της διεθνούς εταιρείας συμβούλων ακίνητης περιουσίας προβλέπει ότι το 2010 θα δούμε το χαμηλότερο επίπεδο δραστηριότητας ανάπτυξης εμπορικών κέντρων της τελευταίας πενταετίας. Ωστόσο, ο πλήρης αντίκτυπος της παγκόσμιας ύφεσης είναι πιθανό να γίνει περισσότερο αισθητός το 2011.

3.4 Διεθνής οικονομική κρίση και ελληνικός τουρισμός

Παγκόσμια οικονομική κρίση και ελληνικός τουρισμός

Τα τελευταία χρόνια συνέστησαν μία περίοδο πλούσια σε δυσμενή γεγονότα, των οποίων η επίδραση στην τουριστική κίνηση της χώρας μας δεν ήταν πάντοτε η ίδια. Γενικά, η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες και προϊόντα εξαρτάται από το μέγεθος του κινδύνου που μπορεί να ανεχθεί ο δυνητικός τουρίστας -όσο αυξάνεται ο κίνδυνος τόσο αυξάνεται η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα κι επομένως μειώνεται η ζήτηση - αλλά και από την οξύτητά του και τη συχνότητα εμφάνισής του. Η εξέλιξη στην τουριστική κίνηση εξαρτάται, επίσης, από τα μέτρα που λαμβάνει η κάθε χώρα, τόσο για την αντιμετώπιση του συμβάντος –εφόσον αυτό την επηρεάζει άμεσα, όσο και για την εκμετάλλευση της συγκυρίας –εφόσον αυτή επηρεάζει αρνητικά άλλες χώρες - ώστε να την χρησιμοποιήσει ως ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα.

Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες, οι επιπτώσεις στον τουριστικό κλάδο από δυσμενή γεγονότα, όχι της έντασης και διάρκειας αυτού που βιώνουμε σήμερα, κάνουν συνήθως την εμφάνισή τους μέσα στο πρώτο τρίμηνο που ακλουθεί την

πραγματοποίηση του συμβάντος και ολοκληρώνονται σε 6–9 μήνες. Κατά το διάστημα πριν την εμφάνιση της κρίσης, η τουριστική κίνηση στην Ελλάδα κινείται με ταχύτερο ρυθμό από τον ευρωπαϊκό και τον παγκόσμιο, οι τουριστικές εισπράξεις αυξάνονται κατά 3% το χρόνο (διάστημα 2000-2004), οι ταξιδιωτικές πληρωμές στο εξωτερικό μειώνονται σημαντικά (διάστημα 2000-2007) και η πορεία των αφίξεων είναι ασύμμετρη με εκείνη των εισπράξεων.¹⁵

Η Ελλάδα από πλευράς ανταγωνιστικότητας εμφανίζεται σε χειρότερη κατάσταση από το 2007 (24η από 22η το 2007). Ειδικότερα, από πλευράς ανταγωνιστικότητας τιμών, παρόλο που ανεβαίνει 6 σκαλοπάτια στην 114η θέση επί συνόλου 133 χωρών, κατέχει μία από τις κατώτερες θέσεις, σε μία περίοδο που η οικονομική κρίση θα αυξήσει κατακόρυφα το ειδικό βάρος του ανταγωνισμού τιμών ως κριτηρίου τουριστικής επιλογής.

Στο κατώφλι της οικονομικής κρίσης, η μείωση των παρακρατήσεων, όσο και η έλλειψη ρευστότητας των τουριστικών επιχειρήσεων, καταδεικνύουν την έναρξη μίας περιόδου για το ελληνικό τουριστικό προϊόν που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως δύσκολη. Την εκτίμηση αυτή ήδη προδιαγράφει η αρνητική πορεία των αεροπορικών αφίξεων αλλοδαπών τουριστών το 2008 στη χώρα μας. Οι περισσότερες από τις ανταγωνίστριες της Ελλάδας χώρες σε τουριστικό επίπεδο παρουσίασαν επίσης μείωση στις αφίξεις, με τη χώρα μας να καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις στη μεταξύ τους σύγκριση. Εξάιρεση αποτελούν οι πορείες της Κροατίας (+2,1%), αλλά κυρίως της Τουρκίας, που με 16,1% είναι η μόνη χώρα με διψήφιο ποσοστό αύξησης του εν λόγω μεγέθους. Κατά το 2009 ο ελληνικός τουρισμός, θα βρεθεί υπό το καθεστώς της διεθνούς οικονομικής ύφεσης και ισχυρού ανταγωνισμού. Σε ένα συνεχώς επιδεινούμενο διεθνές πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας παράλληλα της συνεχιζόμενη πολιτική και κοινωνική αστάθεια σε εσωτερικό επίπεδο και τις δυσμενείς εξελίξεις των εθνικών μακροοικονομικών παραμέτρων. Θα έχει να αντιμετωπίσει τη μεταστροφή στην καταναλωτική συμπεριφορά και τις επιλογές των Ευρωπαίων τουριστών υπέρ του εσωτερικού τουρισμού, των κοντινών εγχώριων προορισμών και κυρίως των τουριστικών αγορών χαμηλού κόστους, λόγω του υψηλού βαθμού χρέωσης των νοικοκυριών σε πολλές βασικές χώρες - πελάτες μας, της κάμψη της υπερτιμημένης

---

¹⁵ Δημήτρης Ευαγγελοδήμος, Εφημερίδα Κέρδος, Οκτώβριος, 2009.

αγοράς ακινήτων και της ανασφάλειας στην αγορά εργασίας (απολύσεις, μείωση πραγματικών μισθών), που συμπιέζουν το διαθέσιμο εισόδημα των εν δυνάμει τουριστών.

Βάσει των εξελίξεων, διαφαίνεται ότι η διεθνής οικονομική κρίση το 2009 επηρεάζει σημαντικά το τουρισμό και οι επιπτώσεις της αρχίζουν να γίνονται εμφανείς. Ωστόσο η διεθνής οικονομική κρίση η οποία έχει εμφανιστεί από το 2007, αναμένεται να επηρεάσει τον διεθνή τουρισμό τουλάχιστον για τα επόμενα δύο χρόνια, το ελληνικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης έχει εισέλθει σε φάση κρίσης από την δεκαετία του 1990. Ως εκ τούτου φαίνεται πιθανόν, μία σειρά από στρεβλώσεις που χαρακτηρίζουν την κρίση του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, να γίνουν εντονότερες με την εξάπλωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης.

Ο ελληνικός τουρισμός εάν επιθυμεί να επιβιώσει του διεθνούς ανταγωνισμού και εάν επιζητεί να παραμείνει ένας αξιόλογος οικονομικός παράγοντας (εισοδήματα, απασχόληση) θα πρέπει να επιχειρήσει μία αναδιάρθρωση του προϊόντος στα πλαίσια διαμόρφωσης ενός νέου αναπτυξιακού μοντέλου.

Οι διαρθρωτικοί παράγοντες που συνηγορούν σε αυτό είναι οι εξής:

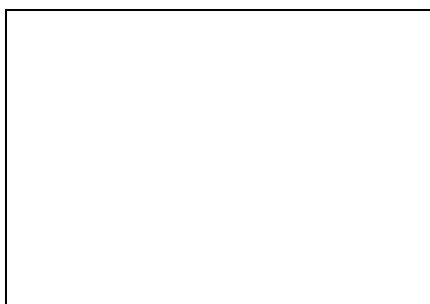
A. Η κρίση ήταν συνέπεια ενός ποσοτικού μοντέλου, το οποίο ωθήθηκε στα όριά του και απεικονίζεται στην υπέρ προσφορά τουριστικών καταλυμάτων. Η αύξηση των ξενοδοχειακών καταλυμάτων στην παράκτια ζώνη, βασιζόταν στην βασική προϋπόθεση διατήρησης και μεγέθυνσης της τουριστικής ζήτησης. Ωστόσο αυτή η προϋπόθεση δεν επαληθεύτηκε και αποτέλεσε την αρχή μείωσης της ποιότητας, ως απόρροια μίας ξενοδοχειακού τύπου κρίσης (συμπληρωματικά τουριστικά καταλύματα, παραθεριστικές κατοικίες κλπ, που είναι δύσκολο να καταγραφούν στατιστικά). Έτσι η αύξηση των τιμών των ξενοδοχειακών καταλυμάτων οδήγησε τους τουρίστες στην αναζήτηση άλλου τύπου καταλυμάτων, χαμηλότερης ποιότητας και παρεχομένων υπηρεσιών. Η ξενοδοχειακή κρίση, μέσω μίας πλεονασματικής προσφοράς επί της ζήτησης μπορεί να οφείλεται επίσης στην διαρροή ενός αριθμού πελατών, συνήθως υψηλής εισοδηματικής στάθμης, προς άλλους προορισμούς.

Β. Το δεύτερο πρόβλημα του ελληνικού τουρισμού ορίζεται στην προσφορά ενός και μόνο προϊόντος, το οποίο είχε επιτρέψει στην χώρα να αυξήσει τις τουριστικές της εισπράξεις που απαιτούνται για την οικονομική της ανάπτυξη.

Γ. Η τρίτη μεγάλη διαρθρωτική αιτία της κρίσης του ελληνικού τουρισμού θα μπορούσε να είναι η διαρκής αλλοίωση των χωρικών ενοτήτων υποδοχής των τουριστών, που οφείλεται στην περιβαλλοντική, αισθητική και ηχητική ρύπανση, την υπερβολική συγκέντρωση των δομών της υποδοχής, την ελλειμματική ποιότητα των δημοσίων υπηρεσιών και των εγκαταστάσεων υγιεινής, των ανεπαρκών υποδομών κλπ. Όλα τα παραπάνω υπογραμμίζουν “μια κακή τουριστική ανάπτυξη” και αποτελούν σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα στην ανάπτυξη ποιοτικού τουρισμού.

Η Ελλάδα ως χώρα υποδοχής, πρέπει να εγκαταλείψει το μοντέλο του Ford στο οποίο στήριξε την τουριστική της ανάπτυξη και να διαμορφώσει ένα μοντέλο επικεντρωμένο στην ποιότητα των προσφερομένων υπηρεσιών. Ως εκ τούτου οι αναζητήσεις αφορούν έναν τουρισμό που μπορεί να χαρακτηριστεί “μετά Ford” επικεντρωμένου ως επί το πλείστον στην ποιότητα των εξοπλισμών, του περιβάλλοντος και του εργατικού δυναμικού.

3.5 Βράχος τα ακίνητα στην τρέχουσα οικονομική κρίση ¹⁶

Η τρέχουσα οικονομική κρίση ξεκίνησε στην αγορά στεγαστικών δανείων των ΗΠΑ πέρασε στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και τελικά έφτασε στην πραγματική οικονομία. Τα σημάδια ανάκαμψης από την οικονομική κρίση που τόσο διεξοδικά περιγράφονται στα παγκόσμια μέσα ενημέρωσης μπορεί να μην είναι ορατά στην Ελλάδα αλλά ο λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι στην Ελλάδα και τα

---

¹⁶ Cdas@isotimia.gr

σημάδια της ίδιας της κρίσης δεν ήταν ποτέ φανερά στον μέσο πολίτη με εξαίρεση όσους είχαν συγκεκριμένες επενδύσεις.

Τα ακίνητα δε θα μπορούσαν να διαφοροποιηθούν και έτσι μπορεί η αγορά να είχε «κάτσει» για σημαντικό χρονικό διάστημα αλλά η εξέλιξη αυτή υπήρχε όχι επειδή οι υποψήφιοι αγοραστές είχαν νιώσει την κρίση στο πετσί τους αλλά επειδή οι τράπεζες απλά δε δάνειζαν χρήματα. Τα ρεπορτάζ με τα εκατοντάδες χιλιάδες αδιάθετα διαμερίσματα μπορεί να βρίσκουν ακόμα χώρο στα δελτία ειδήσεων αλλά το νούμερο των αδιάθετων κατοικιών μούνται συνεχώς και στις «ανταποκρίσεις» των ρεπόρτερ ολοένα και περισσότεροι ειδικοί αναλύουν ότι παρά τις υψηλές τιμές των κατοικιών και την οικονομική αβεβαιότητα που πλανάται στον αέρα, το σπίτι παραμένει το βασικό όνειρο του Έλληνα.

Για τον Έλληνα που έχει και μία σχετική οικονομική άνεση, τα μέτρα στήριξης της οικοδομής και ειδικά η επαναφορά –με την στήριξη του κράτους- της χρηματοδότησης του 100% της αξίας του ακινήτου έχουν κάνει θαύματα. Οι τελευταίες μελέτες αναφέρουν ότι η κτηματαγορά κινείται στη χώρα μας με εκπτώσεις της τάξης του 10% στα καινούργια ακίνητα και ίσως και περισσότερο στα μεταχειρισμένα αλλά δεν παραλείπουν να τονίσουν ότι σε συγκεκριμένες γειτονίες σημειώνεται άνοδος τιμών που μπορεί να ξεπεράσει και το 10%.

Επιβεβαιώνουν έτσι, με τον καλύτερο τρόπο ότι ένα καλό σπίτι στη σωστή περιοχή έχει πάντα αξία ως επένδυση. Τα ακίνητα που έχουν πληγεί περισσότερο είναι μόνο αυτά που αγοράστηκαν σε περιοχές με την υπόσχεση της ανάπτυξης και της αυξημένης απόδοσης που τελικά διαψεύστηκαν είτε λόγω της κρίσης που επιβράδυνε την ανάπτυξη είτε λόγω της ίδια της περιοχής που τελικά δεν είχε τίποτα να προσφέρει στον ιδιοκτήτη του ακινήτου. Τα καλοφτιαγμένα διαμερίσματα σε περιοχές που προσφέρουν τις βασικές παροχές (συγκοινωνίες, αγορά, σχολεία, διασκέδαση, πράσινο) και ίσως κάτι παραπάνω, βλέπουν τις αξίες τους να αυξάνονται.

Σημαντικότερος λόγος για την αύξηση ή την μη καθίζηση των αξιών ανά περιοχές παραμένει φυσικά και το ότι οι τράπεζες πλέον προσφέρουν χαμηλά επιτόκια στις καταθέσεις και δεν μπορούν να προσελκύσουν τα διαθέσιμα ιδιωτικά κεφάλαια. Ο Έλληνας πολίτης που έχει ένα ποσό στην «άκρη» και μπορεί με ένα

λογικό δανεισμό να αποκτήσει κατοικία για να ζήσει ή να επενδύσει, προτιμά αυτή τη λύση από την τοποθέτηση του κεφαλαίου σε λογαριασμό με απόδοση 1.5-2.0% ή στην καλύτερη περίπτωση της προθεσμιακής κατάθεσης με 4% .

Αντίθετα, τα ακίνητα έχουν να προσφέρουν πολλά είτε πρόκειται για τη στέγαση του αγοραστή, την ενοικίαση σε τρίτο ή απλά την ανακαίνιση και πώληση για το κέρδος .Στην Ελλάδα, της παραδοσιακής οικογένειας, της ιδιοκατοίκησης και της αντιπαροχής, τα ακίνητα δύσκολα θα πληγούν από οποιαδήποτε κρίση, οικονομική ή μη.

3.6 Η σημερινή οικονομική κρίση επηρέασε και τις αυτοκινητοβιομηχανίες της ελληνικής αγοράς

Η αυτοκινητοβιομηχανία ήταν από τα πρώτα θύματα της οικονομικής κρίσης που μαστίζει τον πλανήτη. Αυτή η εξέλιξη δείχνει ξεκάθαρα το πόσο ευαίσθητος είναι ο συγκεκριμένος τομέας της βιομηχανικής δραστηριότητας στις μεταβολές των κανόνων της ελεύθερης αγοράς, απότοκο των αλόγιστων επενδύσεων και εξαγορών προβληματικών εταιρειών που πραγματοποιήθηκαν κυρίως την περασμένη δεκαετία από διάφορους ομίλους εταιρειών.

Αρκετά εργοστάσια σε Ευρώπη (π.χ. Ισπανία) και Ιαπωνία έχουν εδώ και καιρό περάσει σε φάση λειτουργίας με μονή βάρδια εργασίας, ενώ ελάχιστα προς το παρόν εργοστάσια έχουν αναστείλει προσωρινά τη λειτουργία τους για κάποιες ημέρες. Η επικρατούσα οικονομική δυστοκία έχει άμεσο αντίκτυπο στις πωλήσεις καινούργιων αυτοκινήτων διεθνώς, που σημείωσαν ραγδαία πτώση τον περασμένο Οκτώβριο σε σχέση με την αντίστοιχη περίοδο πέρυσι. Είναι ενδεικτικό πως στην αμερικάνικη αγορά η πτώση ήταν της τάξης του 35%, ενώ και σε πολλές κατά τόπους ευρωπαϊκές αγορές η ποσοστιαία μείωση προσδιορίστηκε με διψήφιο αριθμό. Στην ελληνική αγορά η μείωση ταξινομήσεων καινούργιων αυτοκινήτων τον περασμένο Οκτώβριο ήταν της τάξης των έξι ποσοστιαίων μονάδων. Ωστόσο, τα πρώτα στοιχεία του περασμένου Νοεμβρίου δείχνουν περαιτέρω πτώση, άνω του 20%, κι ενώ οι ελληνικές εισαγωγικές αντιπροσωπείες έχουν αναλωθεί σε έναν αγώνα δρόμου

πρωτόγνωρων και άκρως δελεαστικών προσφορών για την εγχώρια αγορά. Πρώτης τάξεως ευκαιρίες παρουσιάζονται αυτή την περίοδο στο χώρο των μεταχειρισμένων αυτοκινήτων. Σε τούτο συνέτειναν λίγο και οι εξαγγελίες της Κυβέρνησης περί τεκμηρίων αλλά και η επιθυμία εξεύρεσης χρημάτων. Πολλοί λοιπόν πουλάνε σε τιμές ευκαιρίας, αλλά ελάχιστοι ενδιαφέρονται να αγοράσουν, οπότε και εδώ παρατηρείται σχετική αγκύλωση της αγοράς.

Οι εκτιμήσεις ειδικών αναλυτών στο εμπόριο αυτοκινήτων αναφέρουν πως τα δύσκολα είναι μπροστά μας. Το 2009 είναι μια χρονιά-βαρόμετρο για την πορεία της ελληνικής αγοράς αυτοκινήτου. Ήδη αρκετές εισαγωγικές εταιρείες έχουν ανακοινώσει τη μείωση στο μισό των δαπανών που αφορούν την προβολή και τη διαφήμιση, ενώ αναμένονται και αρκετές περικοπές σε θέσεις εργασίας. Σε δυσμενέστερη θέση βρίσκονται διάφοροι έμποροι και αντιπρόσωποι αυτοκινήτων που αντιμετωπίζουν το φάσμα της πτώχευσης.

Κανόνια σε ομοβροντία θα βαρέσουν την επόμενη χρονιά διάφορες επιχειρήσεις στον ευρύτερο κλάδο του αυτοκινήτου, αν το οικονομικό περιβάλλον στην Ελλάδα επηρεαστεί περαιτέρω από τη διεθνή ύφεση. Και όπως όλα δείχνουν, στην Ελλάδα τα κακά νέα έρχονται πάντα από την αλλοδαπή. Ίσως με κάποια καθυστέρηση, αλλά πάντως έρχονται. Συνήθως με μπόλικη δόση υπερβολής ως προς την ένταση και το χρόνο παραμονής τους σε τούτη την ακριβή και οικονομικά ασθμαίνουσα χώρα.

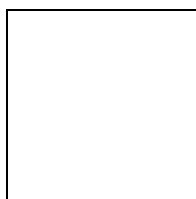
3.7 Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα θα έχει διάρκεια

Το έλλειμμα και το χρέος των ελληνικών δημοσιονομικών αυξάνεται και προβλέπεται να φτάσει σε ανησυχητικά επίπεδα. Το ΑΕΠ παρουσίασε μείωση κατά το πρώτο τρίμηνο της χρονιάς και αναμένεται να συνεχίσει αυτήν την πορεία, ενώ έντονο προβληματισμό προκαλούν τα άδεια ταμεία του κράτους. Μια από τις σημαντικότερες συνέπειες της κρίσης της οικονομίας είναι η αύξηση της ανεργίας, η οποία έχει φτάσει σε διψήφιο αριθμό ενώ ανάμεσα στους νέους το ποσοστό των ανέργων ανέρχεται στο 25%. Στοιχεία των τελευταίων μηνών δείχνουν την ύπαρξη

μιας διαρθρωτικής αδυναμίας της ελληνικής οικονομίας να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας εντείνοντας την ανησυχία για το φαινόμενο. Το μερίδιο της ευθύνης που φέρει για αυτήν την κατάσταση η παγκόσμια οικονομική κρίση και το αντίστοιχο της ελληνικής δημοσιονομικής πολιτικής είναι δύσκολο να εξακριβωθεί, ωστόσο έντονος λόγος γίνεται για την πορεία που ακολούθησαν τα πακέτα στήριξης του κράτους προς τις τράπεζες, τα οποία θεωρήθηκαν περιορισμένα σε αριθμό και σε μέγεθος. Έχει αναφερθεί ότι οι κρατικοί λειτουργοί δε φρόντισαν ώστε αυτά να διοχετευτούν από τις τράπεζες στις επιχειρήσεις και από εκεί στην κοινωνία.

Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται παρουσιάζονται στοιχεία για την ελληνική οικονομία στην αρχή του έτους 2009 που σκιαγραφούν τη δυσμενή κατάσταση της οικονομίας μας.

Πίνακας 1

Πηγή: Εφημερίδα Κέρδος, Μάιος, 2009.

Σήμερα είναι κάτι περισσότερο από βέβαιο ότι η κρίση για την ελληνική οικονομία θα έχει διάρκεια. Παρά τις γενναίες προσπάθειες αισιοδοξίας που καταβάλλονται, μέρα με την ημέρα γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρο ότι η ελληνική οικονομία εισέρχεται σε μια περίοδο παρατεταμένης ύφεσης με κύριο χαρακτηριστικό την υψηλή ανεργία. Και αυτό συμπεραίνεται από τα στοιχεία των τελευταίων μηνών, που δείχνουν ότι η ελληνική οικονομία έχει μια διαρθρωτική αδυναμία να δημιουργεί θέσεις εργασίας. Οι πιο πρόσφατες θέσεις εργασίας που δημιουργήθηκαν στην ελληνική οικονομία σχετίζονταν με τα προγράμματα stage και τους διορισμούς στο δημόσιο τομέα.

Ασπίδα σ' αυτήν την κατάσταση είναι τα προγράμματα στήριξης της οικονομίας και τα μέτρα παρέμβασης του κράτους, τα λεγόμενα «πακέτα στήριξης». Οι δράσεις αυτές σχεδιάζονται προκειμένου να τονώσουν την οικονομική

δραστηριότητα και να δημιουργήσουν θέσεις εργασίας. Δυστυχώς για μας, το μέγεθος αυτών των πακέτων και ο αριθμός τους είναι περιορισμένος. Τα δημοσιονομικά προβλήματα που σχετίζονται με το έλλειμμα και το χρέος αλλά και τα ταμειακά προβλήματα της οικονομίας περιορίζουν τη δυνατότητα ευρύτατης στήριξης της οικονομίας. Ως εκ τούτου οι δράσεις πρέπει να είναι καλά σχεδιασμένες και να έχουν τα μέγιστα δυνατά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

Επομένως καλό θα ήταν στη διαμόρφωση των προγραμμάτων στήριξης να λαμβάνονται υπόψη κατ' αρχήν οι τομείς με τα μεγαλύτερα και αμεσότερα αποτελέσματα, έτσι ώστε αυτό που αποκαλείται δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής να λειτουργεί αποτελεσματικότερα. Το ένα ευρώ της κρατικής παρέμβασης να πολλαπλασιάζεται στο παραγωγικό κύκλωμα της οικονομίας και να δημιουργεί συνολικές επιδράσεις αρκετά μεγαλύτερες. Στη συνέχεια είναι σημαντικό να υπάρχει μια διαδικασία απολογισμού αυτών των πακέτων προκειμένου να αποφεύγεται η επανάληψη λαθών αλλά και να εντοπίζονται οι τομείς της παραγωγικής δραστηριότητας που μπορούν να παίξουν τον ρόλο της ατμομηχανής της ανάπτυξης.

Όπως και να έχει όμως, δεδομένης της βραχυχρόνιας διάστασης των μέτρων, τους αμέσους επόμενους μήνες πρέπει να φανούν τα αποτελέσματα της πολιτικής στήριξης της οικονομίας. Και αυτό γιατί με τον έναν ή με τον άλλο τρόπο για όλα τα παραπάνω προγράμματα είχαμε ένα δημοσιονομικό κόστος το οποίο προήλθε είτε από τη διαδικασία της άμεσης εκταμίευσης ή από την απώλεια εσόδων που έχει ο κρατικός προϋπολογισμός. Για λόγους σχεδιασμού της οικονομικής πολιτικής πρέπει να γίνει μια σύγκριση κόστους-οφέλους αυτών των μέτρων. Διαφορετικά τα πακέτα στήριξης κινδυνεύουν να εκφυλιστούν σε μέτρα στήριξης συγκεκριμένων κλάδων και όχι της οικονομίας.

3.8 Η διεθνής κρίση στην ελληνική οικονομία και στα ελληνικά νοικοκυριά

Πώς μεταφέρθηκε η διεθνής κρίση στην ελληνική οικονομία:

Η ελληνική οικονομία είναι μέρος της ευρωπαϊκής και της παγκόσμιας

οικονομίας και ταυτόχρονα είναι ελλειμματική. Η κυβέρνηση δανείζεται κάθε χρόνο δεκάδες δισεκατομμύρια ευρώ (44 εφέτος) για να καλύψει τις ανάγκες του Δημοσίου αλλά και τους τόκους του εξωτερικού μας χρέους, που φτάνει τα 250 δισ. ευρώ. Σε μια περίοδο όπου οι πιστώσεις έχουν σταματήσει, είναι δύσκολο να βρούμε δανεικά. Στο μεταξύ οι ελληνικές τράπεζες επίσης δεν βρίσκουν εύκολα δανεικά από το διεθνές σύστημα και έτσι κόβουν τα δάνεια και δημιουργούν προβλήματα σε όλες τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες δανειολήπτες.

Ποια είναι τα τοπικά προβλήματα που μας φέρνουν σε τόσο δύσκολη θέση;

Το υψηλό δημόσιο χρέος και το έλλειμμα των συναλλαγών μας με το εξωτερικό, το οποίο πλησιάζει τα 40 δισ. ευρώ εφέτος, είναι δύο από τα πολλά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Γενικότερα έχουμε πρόβλημα εσόδων. Η ελληνική οικονομία στηρίζεται κατά 50% στο Δημόσιο (που έχει έλλειμμα και χρέος) και σε τέσσερις βασικούς κλάδους: στις τράπεζες (που έχουν πρόβλημα), στη ναυτιλία (που έχει καταρρεύσει παγκοσμίως), στην οικοδομή (που έχει παγώσει) και στον τουρισμό (που αναμένεται ότι θα μειωθεί σημαντικά). Όλοι οι άλλοι κλάδοι στηρίζονται σε αυτούς τους τέσσερις και στο Δημόσιο και κανένας αυτή τη στιγμή δεν παράγει έσοδα. Ταυτόχρονα, η φοροδιαφυγή, η διαφθορά και η γραφειοκρατία έχουν καταδικάσει τον δημόσιο τομέα, που δυσκολεύεται να βοηθήσει σε περιόδους κρίσεως.

Πώς θα νιώσουν τα ελληνικά νοικοκυριά την κρίση;

Το κλείσιμο επιχειρήσεων, η μείωση της κατανάλωσης, η αύξηση της ανεργίας είναι τα άμεσα επακόλουθα της οικονομικής κρίσης για τα ελληνικά νοικοκυριά. Με εξαίρεση τους δημοσίους υπαλλήλους, οι υπόλοιποι δεν μπορούμε να θεωρούμε δεδομένη την επιβίωση της εταιρείας στην οποία δουλεύουμε ούτε τη δική μας παραμονή στην εργασία μας. Ακόμη και οι ελεύθεροι επαγγελματίες κινδυνεύουν από τη μείωση της κατανάλωσης, ενώ τα επιτόκια των δανείων αυξάνονται για όλους, δυσκολεύοντας την κατάσταση. Από την άλλη πλευρά, μικρή ανακούφιση προσφέρει

η μείωση των τιμών και του πληθωρισμού λόγω χαμηλής ζήτησης. Αν πάντως η κυβέρνηση αποφασίσει να αυξήσει τους φόρους για να αντιμετωπίσει την κρίση (πρακτική που ενδέχεται να αποδειχθεί τραγικά λανθασμένη), τα νοικοκυριά θα υποφέρουν πολύ περισσότερο.

Ποιοι κλάδοι της ελληνικής οικονομίας θα υποφέρουν περισσότερο:

Το σύνολο του ιδιωτικού τομέα στην Ελλάδα στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο Δημόσιο. Και εφόσον το Δημόσιο έχει πρόβλημα, έχουν όλοι οι κλάδοι. Αυτοί που υποφέρουν περισσότερο είναι όσοι σχετίζονται με την οικοδομή. Το κρισιμότερο σημείο στο άμεσο μέλλον: ποια θα είναι η επίπτωση της κρίσης στον τουρισμό, που αποτελεί τη βασική πηγή εισροής κεφαλαίων από το εξωτερικό, αλλά και την πηγή εισοδήματος για εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες.

Η παγκόσμια οικονομία διανύει ένα άνευ προηγουμένου οικονομικό τυφώνα, που έχει κάνει τον κόσμο να χάσει τον ύπνο του. Η Ευρωπαϊκή οικονομία - που μας ενδιαφέρει άμεσα γιατί είναι η πηγή προέλευσης των τουριστών μας - βρίσκεται αντιμέτωπη με το οικονομικό χάος. Οι Ευρωπαίοι πολίτες ζούνε με το άγχος της επόμενης ημέρας «θα έχω και αύριο τη δουλειά μου;» Έτσι, λαοί που είχαν μάθει να ζουν με προγραμματισμό, να σχεδιάζουν από μήνες τις διακοπές τους, τώρα έχουν παραλύσει γιατί ακριβώς δεν μπορούν να ξέρουν τι θα συμβεί την επομένη μέρα και συνεχώς αναβάλουν την απόφασή τους για διακοπές.

Στη Βρετανία, η ύφεση αυξάνεται συνεχώς, ενώ οι προ κρατήσεις τους για την Τουρκία παρουσιάζουν σημαντική αύξηση σε σύγκριση με πέρσι. Αλλά και οι άλλες αγορές βρίσκονται σε περίοδο ύφεσης, ενώ ακόμα και στη Ρωσία το ρούβλι έχει ήδη υποτιμηθεί έναντι του ευρώ και ο ρυθμός της οικονομίας μειώθηκε. Μέσα σε αυτό το κλίμα κινούνται και οι συζητήσεις μεταξύ των ξένων tour operators, των ξενοδόχων αλλά και όσων ασχολούνται με τον τουρισμό. Όλοι ξαφνικά αναρωτιόμαστε αν θα έχουμε Τουρισμό του χρόνου και πώς θα πάει ο Τουρισμός μας. Όλοι φυσικά έχουν μια άποψη για το θέμα, οπότε αλλού ακούς ότι θα πάμε καλά, αλλού ακούς ότι θα είναι λίγο καλύτερα από πέρσι και αλλού ακούς ότι επέρχεται καταστροφή.

Τα τελευταία χρόνια συνέστησαν μία περίοδο πλούσια σε δυσμενή γεγονότα, των οποίων η επίδραση στην τουριστική κίνηση της χώρας μας δεν ήταν πάντοτε η ίδια. Γενικά, η ζήτηση για τουριστικές υπηρεσίες και προϊόντα εξαρτάται από το μέγεθος του κινδύνου που μπορεί να ανεχθεί ο δυνητικός τουρίστας -όσο αυξάνεται ο κίνδυνος τόσο αυξάνεται η ανασφάλεια και η αβεβαιότητα κι επομένως μειώνεται η ζήτηση - αλλά και από την οξύτητά του και τη συχνότητα εμφάνισής του. Η εξέλιξη στην τουριστική κίνηση εξαρτάται, επίσης, από τα μέτρα που λαμβάνει η κάθε χώρα, τόσο για την αντιμετώπιση του συμβάντος –εφόσον αυτό την επηρεάζει άμεσα, όσο και για την εκμετάλλευση της συγκυρίας –εφόσον αυτή επηρεάζει αρνητικά άλλες χώρες- ώστε να την χρησιμοποιήσει ως ανταγωνιστικό της πλεονέκτημα.

Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες, οι επιπτώσεις στον τουριστικό κλάδο από δυσμενή γεγονότα, όχι της έντασης και διάρκειας αυτού που βιώνουμε σήμερα, κάνουν συνήθως την εμφάνισή τους μέσα στο πρώτο τρίμηνο που ακλουθεί την πραγματοποίηση του συμβάντος και ολοκληρώνονται σε 6–9 μήνες. Κατά το διάστημα πριν την εμφάνιση της κρίσης, η τουριστική κίνηση στην Ελλάδα κινείται με ταχύτερο ρυθμό από τον ευρωπαϊκό και τον παγκόσμιο, οι τουριστικές εισπράξεις αυξάνονται κατά 3% το χρόνο (διάστημα 2000-2004), οι ταξιδιωτικές πληρωμές στο εξωτερικό μειώνονται σημαντικά (διάστημα 2000-2007) και η πορεία των αφίξεων είναι ασύμμετρη με εκείνη των εισπράξεων.¹⁷

Στο κατώφλι της οικονομικής κρίσης, η μείωση των παρακρατήσεων, όσο και η έλλειψη ρευστότητας των τουριστικών επιχειρήσεων, καταδεικνύουν την έναρξη μίας περιόδου για το ελληνικό τουριστικό προϊόν που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί το λιγότερο ως δύσκολη. Την εκτίμηση αυτή ήδη προδιαγράφει η αρνητική πορεία των αεροπορικών αφίξεων αλλοδαπών τουριστών στη χώρα μας. Οι περισσότερες από τις ανταγωνίστριες της Ελλάδας χώρες σε τουριστικό επίπεδο παρουσίασαν επίσης μείωση στις αφίξεις, με τη χώρα μας να καταλαμβάνει μία από τις τελευταίες θέσεις στη μεταξύ τους σύγκριση. Εξαίρεση αποτελούν οι πορείες της Κροατίας (+2,1%), αλλά κυρίως της Τουρκίας, που με 16,1% είναι η μόνη χώρα με διψήφιο ποσοστό αύξησης του εν λόγω μεγέθους. Κατά το 2009 ο ελληνικός τουρισμός, είχε βρεθεί υπό το καθεστώς της διεθνούς οικονομικής ύφεσης και ισχυρού ανταγωνισμού. Σε ένα συνεχώς επιδεινούμενο διεθνές πολιτικό και οικονομικό

¹⁷ Παναγιώτης Λαφαζάνης, Εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Σεπτέμβριος, 2009.

περιβάλλον, αντιμετωπίζοντας παράλληλα της συνεχιζόμενη πολιτική και κοινωνική αστάθεια σε εσωτερικό επίπεδο και τις δυσμενείς εξελίξεις των εθνικών μακροοικονομικών παραμέτρων. Θα έχει να αντιμετωπίσει τη μεταστροφή στην καταναλωτική συμπεριφορά και τις επιλογές των Ευρωπαίων τουριστών υπέρ του εσωτερικού τουρισμού, των κοντινών εγχώριων προορισμών και κυρίως των τουριστικών αγορών χαμηλού κόστους, λόγω του υψηλού βαθμού χρέωσης των νοικοκυριών σε πολλές βασικές χώρες - πελάτες μας, της κάμψη της υπερτιμημένης αγοράς ακινήτων και της ανασφάλειας στην αγορά εργασίας (απολύσεις, μείωση πραγματικών μισθών), που συμπιέζουν το διαθέσιμο εισόδημα των εν δυνάμει τουριστών.

Η Ελλάδα από πλευράς ανταγωνιστικότητας εμφανίζεται σε χειρότερη κατάσταση από το 2007 . Ειδικότερα, από πλευράς ανταγωνιστικότητας τιμών, παρόλο που ανεβαίνει 6 σκαλοπάτια στην 114η θέση επί συνόλου 133 χωρών, κατέχει μία από τις κατώτερες θέσεις, σε μία περίοδο που η οικονομική κρίση θα αυξήσει κατακόρυφα το ειδικό βάρος του ανταγωνισμού τιμών ως κριτηρίου τουριστικής επιλογής.

4^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

4.1 Εισαγωγή

Η κρίση που ζούμε σήμερα έχει μία ιδιαίτερη διάσταση, διότι είναι ταυτόχρονα μία κρίση κατανόησης και πληροφόρησης. Δεν είμαστε ακόμη βέβαιοι εάν καταλάβαμε αυτό που συνέβη στις χρηματαγορές. Επίσης είμαστε σχεδόν βέβαιοι ότι οι παίκτες (επενδυτές) στις αγορές αυτές δεν κατάλαβαν καλά αυτά που έκαναν. Αγόραζαν και πωλούσαν τίτλους όλο και πιο περίπλοκους, η αξιολόγηση των οποίων ξαφνικά έγινε αδύνατη. Δεν είμαστε βέβαιοι εάν έχουμε όλες τις πληροφορίες των τραπεζικών ισολογισμών. Ακόμη δεν είμαστε βέβαιοι εάν οι ίδιες οι τράπεζες διαθέτουν αυτές τις πληροφορίες. Επειδή ορισμένα από τα περιουσιακά στοιχεία τους δεν έχουν σήμερα αγορά, εκτιμούν ότι δεν έχουν και καμία αξία. Θα μπορούσε

κάλλιστα τα περιουσιακά αυτά στοιχεία να βρουν αγορά αύριο ή μεθαύριο. Σήμερα τα καταχωρούμε στους ισολογισμούς των τραπεζών σαν μηδενικές αξίες, ενώ θα μπορούσαν να εκτιμηθούν μεθαύριο σε πολύ μεγαλύτερες τιμές.

Υπό αυτές τις συνθήκες είναι δύσκολο να κάνουμε προβλέψεις. Το πιο πιθανό σενάριο είναι ότι, με δεδομένη τη συνειδητοποίηση της σοβαρότητας της κατάστασης, θα αποφευχθεί μία παρατεταμένη ύφεση. Η Ευρώπη και οι ΗΠΑ θα γνωρίσουν δύο ή και τρία τρίμηνα αρνητικής ανάπτυξης. Το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις δηλώνουν πως δεν θα αφήσουν καμία τράπεζα να χρεοκοπήσει σημαίνει ότι οι καταθέσεις είναι εγγυημένες και ότι ως εκ τούτου καμία πτώχευση τράπεζας δεν μπορεί να οδηγήσει σε επισπευσμένες κινήσεις στα ταμεία των τραπεζών. Στην περίπτωση μας το σημαντικότερο είναι η οικονομική πολιτική.

Η σημερινή κρίση είναι ακόμη πιο σοβαρή και από την κρίση του 1929, καθώς αγγίζει τον πυρήνα του τραπεζικού συστήματος προκαλώντας πτωχεύσεις τραπεζών. Όντως, όμως, η σημερινή κρίση δείχνει να έχει ομοιότητες με αυτήν του 1929. Σε μόλις τρεις εβδομάδες τα χρηματιστήρια έχασαν περίπου από 20% έως 25% της αξίας τους. Επίσης η κρίση του 1929 ήταν παγκόσμια, αγγίζοντας όλες τις χρηματοοικονομικές αγορές. Η σημερινή κρίση λόγω της παγκοσμιοποίησης φαίνεται να είναι ακόμη σοβαρότερη από αυτήν του 1929. Η παγκοσμιοποίηση εντείνει τη δυναμικότητα μιας χρηματοπιστωτικής κρίσης και επηρεάζει πολύ πιο γρήγορα την παγκόσμια οικονομική δραστηριότητα. Πέραν όμως της παγκοσμιοποίησης, εάν πρέπει να αποκλείσουμε μία επανάληψη της κρίσης του 1929, είναι γιατί βρισκόμαστε σε ένα διαφορετικό περιβάλλον από εκείνο της δεκαετίας του 1930.

4.2 Οι συνέπειες της κρίσης στον τομέα των δανείων

Η αλήθεια είναι ότι τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης εμφανίστηκαν στις αρχές του 2006, οπότε τα στατιστικά στοιχεία πιστοποιούσαν την πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας, τη στιγμή που αυτή αποτελούσε το 20% του ΑΕΠ. Ήταν δυστυχώς η περίοδος που μεγάλες εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες επέτρεψαν τη χορήγηση δανείων χαμηλής φερεγγυότητας. Και μάλιστα, για να καλύψουν τον κίνδυνο τους, εξέδιδαν δομημένα ομόλογα με εγγύηση τα δάνεια αυτά, γνωστά πλέον και ως «τοξικά ομόλογα». Η συνέχεια ήταν αναμενόμενη. Τα δάνεια

εμφάνισαν μεγάλες ληξιπρόθεσμες οφειλές και τελικά δεν αποπληρώθηκαν, τα στεγαστικά δάνεια περιορίστηκαν, ο κατασκευαστικός τομέας συρρικνώθηκε, τα δομημένα ομόλογα έχασαν την αξία τους, οι μετοχές των τραπεζών και των κατασκευαστικών εταιρειών έπεσαν και έκαναν την εμφάνιση τους έντονα κερδοσκοπικά παιχνίδια.

Σήμερα, σε αντίθεση με το 1929, η οικονομική επιστήμη έχει στη διάθεση της σημαντικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης κρίσεων. Χαρακτηριστικό είναι ότι σήμερα, σε μηνιαία ή καθημερινή βάση μετρώνται στοιχεία για το ΑΕΠ, την ιδιωτική κατανάλωση, τα επιτόκια, τη συναλλαγματική ισοτιμία κλπ με σκοπό την επίτευξη της οικονομικής σταθερότητας, γεγονός που δεν μπορούσε να γίνει στο παρελθόν.

Η επιστήμη της οικονομετρίας δίνει τη δυνατότητα να γίνει ορθολογική ανάλυση της οικονομικής πολιτικής και να επέλθουν μέτρα φυγής από την οικονομική κρίση. Σήμερα, αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η κρίση του 1929 οφείλεται εν πολλοίς στην έλλειψη διεθνούς συντονισμού, αδυναμία πρόβλεψης της κρίσης, αδυναμία υπολογισμού των δεικτών που την επηρεάζουν. Ως αποτέλεσμα της σκέψης αυτής, από πολλούς υποστηρίζεται ότι η τρέχουσα διεθνής ύφεση δεν θα εμφανίσει διάρκεια μεγαλύτερη των δύο ετών. Στην πραγματικότητα δεν είναι κανείς σήμερα ικανός να προβλέψει ούτε το βάθος ούτε την έξοδο από την τρέχουσα κατάσταση. Για το λόγο αυτό παρουσιάζεται ανάγλυφα η ανάγκη να επιταχυνθεί η προσπάθεια των Κεντρικών Τραπεζών για περαιτέρω μείωση των παρεμβατικών επιτοκίων, η εφαρμογή επεκτατικών μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής από τις κυβερνήσεις και κυρίως διαφαίνεται η απαίτηση για συνεργασία μεταξύ των κρατών, όχι μονάχα σε επίπεδο ευρωπαϊκής ένωσης, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο, με ανάληψη πρωτοβουλιών από τις περισσότερο αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία.¹⁸

Η Ελλάδα είναι μια χώρα που σήμερα για τα δεδομένα και την ισχύ της εμφανίζει ισχυρό «αντικραδασμικό σύστημα» απέναντι στην παγκόσμια οικονομική κατάσταση. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η μείωση του χρέους από το 107% σε σχεδόν 90%, η συνεσταλμένη δημοσιονομική πολιτική και η επικέντρωση στην

---

¹⁸ Γκρούγκμαν Πωλ «Θεωρητικός από σύμπτωση», Μετάφραση Σπανός Γ, εκδόσεις Καστανιώτη, Μάρτιος, 2005.

εφαρμογή της ήπιας προσαρμογής στα ευρωπαϊκά «πρέπει». Δεν αξίζει να συλλογιστούμε τι θα γινόταν αν η σημερινή οικονομική μας κατάσταση ήταν ίδια με αυτή του 2004. Οφείλουμε όμως ως ενεργοί πολίτες να συναινέσουμε σε πρακτικές μείωσης της φοροδιαφυγής, κατασπατάλησης δημόσιων πόρων και εκροής συναλλάγματος.

4.3 Οι επιπτώσεις της διεθνούς οικονομικής κρίσης στον Ελληνικό Τουρισμό

Τις αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στον τομέα του τουρισμού περιγράφουν στελέχη της Τράπεζας της Ελλάδος σε πρόσφατη έρευνα. Οι ξενοδόχοι-επιχειρηματίες της χώρας, καθυστέρησαν λίγο να «ανοίξουν» τις πόρτες τους στους τουρίστες φέτος, κάνοντας μεγαλύτερη οικονομία στις δαπάνες τους αλλά και στην πρόσληψη εποχικού προσωπικού. Σε πολλές τουριστικές περιοχές, οι επιχειρηματίες προχώρησαν σε σημαντικές εκπτώσεις στις τιμές τους που φθάνουν έως και 30%, βασιζόμενοι κυρίως στις κρατήσεις της «τελευταίας στιγμής». Όπως τονίζουν στελέχη της Πανελλήνιας Ομοσπονδίας Επιχειρήσεων Τουρισμού (ΠΟΕΤ) στο ειδησεογραφικό πρακτορείο Reuters, οι παρακρατήσεις, κυρίως από Βρετανία, Γερμανία και από χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ήταν μειωμένες κατά 15-20% σε σύγκριση με το 2008. Πάντως, όπως εκτιμούν παράγοντες της αγοράς, εάν η ύφεση «χτυπήσει» τους Ευρωπαίους και μείνουν μακριά από την Ελλάδα, τότε η χώρα μας θα αντιμετωπίσει άμεση απειλή, τόσο στα έσοδά της από τον τουρισμό όσο και στον τομέα της εποχικής εργασίας. Η Ελλάδα βασίζεται στον τουρισμό της καθώς 1 στις 5 θέσεις εργασίας είναι στο συγκεκριμένο τομέα.

Σύμφωνα με στελέχη του Συνδέσμου Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων, το ζητούμενο για τους επιχειρηματίες, κατά τη φετινή χρονιά, δεν είναι η αύξηση του κέρδους αλλά η ελαχιστοποίηση των ζημιών τους. Οι τουριστικές επιχειρήσεις που έλαβαν δάνεια από τις ελληνικές τράπεζες προκειμένου να προχωρήσουν σε ανακαινίσεις και επεκτάσεις «υποφέρουν» περισσότερο από όλους καθώς τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έχουν «γυρίσει» την πλάτη τους στους επιχειρηματίες,

σύμφωνα με τον Σύνδεσμο των Εν Ελλάδι Τουριστικών και Ταξιδιωτικών Γραφείων.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Ξ.Ε.Ε το 2009 οι διανυκτερεύσεις στα ξενοδοχειακά καταλύματα θα μειωθούν κατά 10% γεγονός που ενδέχεται να οδηγήσει σε περικοπή 50.000 θέσεων εργασίας. Πολλαπλασιαστικά οι παραπάνω εκτιμήσεις αναμένεται να επηρεάσουν αρνητικά τους περισσότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας οι οποίοι εμπλέκονται στην τουριστική παραγωγική διαδικασία. Πιο συγκεκριμένα πέντε χώρες που αντιπροσωπεύουν πάνω από το 50% των διεθνών τουριστικών αφίξεων στην Ελλάδα (Ηνωμένο Βασίλειο, Γερμανία, Η.Π.Α, Ιταλία, Γαλλία) αναμένεται να εμφανίσουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης το 2009, ενώ η όποια ανάκαμψη μετά τα μέσα του 2009 θα είναι αναιμική. Σε συνδυασμό με την υποτίμηση της βρετανικής στερλίνας και του αμερικανικού δολαρίου οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις αναμένονται μειωμένες. Το ίδιο φυσικά ισχύει και για τον ημεδαπό τουρισμό εφόσον έχει αποδειχθεί ότι σε περιόδους ύφεσης τα τουριστικά αγαθά υποκαθίστανται ως αγαθά πολυτελείας.

Βάσει των παρακρατήσεων στα τουριστικά καταλύματα τον Μάρτιο του 2009 εμφανίζεται μια μείωση των τουριστικών αφίξεων, σε σχέση με τις αντίστοιχες του 2008, που σε ορισμένες περιπτώσεις προσεγγίζει το 30%. Φυσικά σε απόλυτους αριθμούς αυτό συνεπάγεται μείωση των τουριστικών αφίξεων κατά 1,5 εκατ. άτομα (15,7 εκατ. τουριστικές αφίξεις το 2008), γεγονός που θα οδηγήσει σε ενδεχόμενη μείωση των τουριστικών εισπράξεων κατά 20% και απώλειες 120 χιλ. θέσεων εργασίας στον τουριστικό τομέα.

Όμως εάν η διεθνής οικονομική κρίση η οποία έχει εμφανιστεί από το 2007, αναμένεται να επηρεάσει τον διεθνή τουρισμό τουλάχιστον για τα επόμενα δύο χρόνια, το ελληνικό μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης έχει εισέλθει σε φάση κρίσης από την δεκαετία του 1990. Ως εκ τούτου φαίνεται πιθανόν, μία σειρά από στρεβλώσεις που χαρακτηρίζουν την κρίση του μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης της χώρας, να γίνουν εντονότερες με την εξάπλωση της διεθνούς οικονομικής κρίσης.

4.4 Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρουσίασε η McKinsey & Company, η κρίση έχει ήδη γίνει αισθητή στα αποτελέσματα των Ελληνικών επιχειρήσεων, καθώς μετά από μια περίοδο ισχυρής ανάπτυξης ο κύκλος εργασιών των εισηγμένων το 1^ο τρίμηνο του 2009 έχει ήδη παρουσιάσει κάμψη σε σχέση με το 1ο τρίμηνο του 2008.

Βέβαια, η κρίση εκτυλίσσεται μέχρι στιγμής πιο ήπια στην Ελλάδα σε σχέση με άλλες Ευρωπαϊκές χώρες (π.χ. η σχετική επιβράδυνση της οικονομίας της Ευρωζώνης σε σχέση με την Ελλάδα είναι υψηλότερη κατά 50 μονάδες βάσης για την περίοδο 2006-2008 και κατά 100 μονάδες βάσης για την περίοδο 2008-2009), αν και οι δομικές αδυναμίες της Ελληνικής οικονομίας (ανταγωνιστικότητα, δημοσιονομικό έλλειμμα) θέτουν περιορισμούς στην τόνωση της ανάπτυξης.¹⁹

Όπως προκύπτει από έρευνα του IOBE που παρουσιάστηκε σε εκδήλωση που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με την McKinsey & Company, το 77% των επιχειρήσεων του δείγματος διατυπώνουν αρνητικές εκτιμήσεις για τη μέχρι στιγμής επίδραση της κρίσης ενώ το 85% κρίνει ότι τα δύσκολα δεν έχουν περάσει, προβλέποντας περαιτέρω επιδείνωση των οικονομικών συνθηκών το επόμενο 12μηνο. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις των επιχειρήσεων, το ποσοστό απώλειας εσόδων το επόμενο δωδεκάμηνο εξαιτίας της κρίσης αναμένεται να προσεγγίσει το 5,5%. Ειδικότερα, οι απώλειες εκτιμώνται σε 3,3% στη Βιομηχανία (Μεταποίηση), σε 6,4% στις Υπηρεσίες, σε 10% στο Λιανικό Εμπόριο και σε 18% στις κατασκευές. Σε όλους τους υπό εξέταση τομείς δραστηριότητας, τα κέρδη αναμένεται να υποχωρήσουν περισσότερο από τις πωλήσεις, με αποτέλεσμα να εκτιμάται ότι θα σημειωθεί αποκλιμάκωση των περιθωρίων κέρδους. Στο σύνολο των επιχειρήσεων του δείγματος, τα κέρδη αναμένεται ότι θα μειωθούν κατά 13%, στη Βιομηχανία κατά 7,7%, στις Υπηρεσίες κατά 33,5%, στο Λιανικό Εμπόριο κατά 17% και στις Κατασκευές κατά 23,8%.

Περισσότερο αρνητική εικόνα παρουσιάζουν επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στη Βιομηχανία και το Εμπόριο (80% των επιχειρήσεων) ενώ δυσμενέστερες εκτιμήσεις διατυπώνουν οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στην Εμπορία και Επισκευή Αυτοκινήτων / Πώληση Καυσίμων (92% των επιχειρήσεων).

---

¹⁹ Εφημερίδα Τα νέα , Νοέμβριος, 2009.

Αντίθετα, ανθεκτικότερες στην κρίση εμφανίζονται οι επιχειρήσεις στους κλάδους της Ιδιωτικής Υγείας και Ιδιωτικής Εκπαίδευσης. Εκ των βασικών συμπερασμάτων της μελέτης του IOBE είναι η θετική σχέση μεγέθους επιχειρήσεων και αρνητικής επίδρασης της κρίσης, τόσο για τις εκτιμήσεις όσο και για τις προβλέψεις. Οι μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις (50-249 άτομα) εμφανίζονται περισσότερο αρνητικές (σε ποσοστό 81%) αναφορικά με τις επιδράσεις της κρίσης ενώ ηπιότερη είναι η εικόνα στις πολύ μικρές επιχειρήσεις, μέχρι 9 άτομα (71% οι αρνητικές εκτιμήσεις). Ανθεκτικότερες εμφανίζονται και οι μεγάλες επιχειρήσεις, με προσωπικό άνω των 250 ατόμων, με τις αρνητικές εκτιμήσεις να ανέρχονται στο 72,5%.

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις επιχειρήσεις της Βόρειας Ελλάδας

Οι επιπτώσεις της Οικονομικής Κρίσης έχουν επηρεάσει σημαντικά τις Επιχειρήσεις της Βόρειας Ελλάδας. Οι προβλέψεις των Επιχειρήσεων για την κατάσταση που θα επικρατεί το επόμενο εξάμηνο στην αγορά είναι απαισιόδοξες, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Έντονα προβλήματα ρευστότητας αντιμετωπίζουν οι Επιχειρήσεις στη Βόρεια Ελλάδα ως αποτέλεσμα της Παγκόσμιας Οικονομικής Κρίσης, όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα σχετικής έρευνας που διενήργησε ο ΣΒΒΕ μεταξύ 197 επιχειρήσεων-μελών του τη χρονική περίοδο 15 Μαΐου-10 Ιουνίου 2009. Από την έρευνα αναδείχθηκαν δύο κύρια ζητήματα για την αντιμετώπιση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης και την έξοδο από αυτήν, όπως η Ενίσχυση της Ρευστότητας των Επιχειρήσεων της Βόρειας Ελλάδας και το γεγονός ότι τα διάφορα Προγράμματα του ΕΣΠΑ, ενώ είναι εργαλεία για την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, δεν αποτελούν τη λύση στο έντονο πρόβλημα της ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις σήμερα.

Αναλυτικότερα, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έχουν επηρεάσει σημαντικά τις επιχειρήσεις της Βόρειας Ελλάδας σε όλα τα επίπεδα. Έτσι, η συντριπτική πλειοψηφία των επιχειρήσεων (83%) σημειώνει ότι η κρίση έχει επηρεάσει αρνητικά ή πολύ αρνητικά τη γενικότερη επιχειρηματική δραστηριότητα στη Βόρεια Ελλάδα.

Επίσης, τρεις (3) στις τέσσερις (4) επιχειρήσεις του δείγματος θεωρούν ότι έχει επηρεαστεί αρνητικά ή πολύ αρνητικά τους τελευταίους έξι μήνες η οικονομική δραστηριότητα στη Θεσσαλονίκη, ενώ επτά (7) στις δέκα (10) θεωρούν ότι έχει επηρεαστεί αρνητικά η πορεία του κλάδου στον οποίο ανήκει η επιχείρηση που απαντάει. Τέλος, πάνω από έξι (6) στις δέκα (10) επιχειρήσεις της Βόρειας Ελλάδας σημειώνουν ότι έχει επηρεαστεί αρνητικά η πορεία υλοποίησης των επενδυτικών τους σχεδίων. Από τα αποτελέσματα της έρευνας προκύπτει, για το σύνολο των επιχειρήσεων του δείγματος, ότι έχουν επηρεαστεί αρνητικά ή πολύ αρνητικά τα επενδυτικά τους σχέδια. Αυτό σημαίνει στασιμότητα επενδύσεων στη Βόρεια Ελλάδα για τις μεταποιητικές επιχειρήσεις τουλάχιστον έως το τέλος του 2009.

Δεύτερη σημαντική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι έχει επηρεαστεί αρνητικά ή πολύ αρνητικά η κερδοφορία του συνόλου των επιχειρήσεων του Βορειοελλαδικού Τόξου, γεγονός το οποίο έχει επιπτώσεις τόσο στην υλοποίηση των προγραμματισμένων επενδυτικών σχεδίων των επιχειρήσεων της περιοχής όσο και στη γενικότερη λειτουργία τους.

Τέλος, ο κλάδος ο οποίος φαίνεται να έχει τις μεγαλύτερες αντιστάσεις στην οικονομική κρίση είναι ο κλάδος τροφίμων και ποτών, για τον οποίο όμως πέντε (5) στις δέκα (10) επιχειρήσεις του δείγματος δηλώνουν ότι έχουν επηρεαστεί αρνητικά ή πολύ αρνητικά το τελευταίο εξάμηνο τα επενδυτικά τους σχέδια και η κερδοφορία τους. Για το τελευταίο εξάμηνο πάνω από οκτώ (8) στις δέκα (10) επιχειρήσεις δηλώνουν ότι η οικονομική κρίση έχει αρνητικές επιπτώσεις στα καθαρά τους κέρδη, ενώ πάνω από πέντε (5) στις δέκα (10) προβλέπουν ότι η κατάσταση αυτή θα συνεχιστεί και το επόμενο εξάμηνο. Η διαπίστωση αυτή συνάδει απόλυτα με τη δήλωση των επιχειρήσεων περί ανάσχεσης των επενδυτικών τους σχεδίων.

Ομοίως, οκτώ (8) στις δέκα (10) δηλώνουν ότι μειώθηκε ο κύκλος εργασιών τους το τελευταίο εξάμηνο, αλλά μόνο τέσσερις (4) στις δέκα (10) προβλέπουν περαιτέρω μείωση το επόμενο εξάμηνο. Πολύ σημαντική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι έξι (6) στις δέκα (10) επιχειρήσεις δηλώνουν ότι αυξήθηκαν οι ανείσπρακτες επιταγές το τελευταίο εξάμηνο. Περίπου αντίστοιχο ποσοστό προβλέπει ότι αυτές θα αυξηθούν επίσης το επόμενο εξάμηνο, γεγονός το οποίο εξηγεί την

κατακόρυφη πτώση της ρευστότητας των μεταποιητικών επιχειρήσεων της Βόρειας Ελλάδας το τελευταίο εξάμηνο.

Η ποσοτικοποίηση των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στη λειτουργία των επιχειρήσεων εμφανίζει, σε κάθε περίπτωση, το μέγεθος των επιπτώσεων της κρίσης στις μεταποιητικές επιχειρήσεις τη Βόρεια Ελλάδα. Συγκεκριμένα: Η πτώση των καθαρών κερδών κατά το τελευταίο εξάμηνο είναι πολύ σημαντική για το σύνολο των κλάδων της μεταποίησης στη Βόρεια Ελλάδα. Το εύρος της πτώσης των καθαρών κερδών είναι από 20% -κλάδος χαρτιού, εκδόσεων και εκτυπώσεων- έως και 55% - κλάδος ξύλου, προϊόντων από ξύλο και έπιπλα. Η διαπίστωση αυτή αναμένεται να επηρεάσει σημαντικά τη γενικότερη λειτουργία των επιχειρήσεων το επόμενο εξάμηνο, ενώ έχει ήδη οδηγήσει τις επιχειρήσεις στην απόφαση περικοπών που αφορούν το κόστος λειτουργίας.

Η πτώση των καθαρών κερδών είναι άμεσο επακόλουθο της πτώσης του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων. Οι δύο κλάδοι με τη μεγαλύτερη πτώση στον κύκλο εργασιών το τελευταίο εξάμηνο είναι αυτοί που σχετίζονται με την οικοδομική δραστηριότητα στη Βόρεια Ελλάδα και στη χώρα και συγκεκριμένα ο κλάδος των μεταλλικών προϊόντων και αυτός των δομικών υλικών, οι οποίοι εμφανίζουν πτώση του κύκλου εργασιών τους μεγαλύτερη από 30%.

Ομοίως, η πτώση του κύκλου εργασιών έχει άμεσο αντίκτυπο στην πτώση των εξαγωγών όλων των κλάδων της μεταποίησης. Δύο σημαντικοί κλάδοι, δηλαδή ο κλάδος τροφίμων και ποτών και ο κλάδος κλωστοϋφαντουργίας-ένδυσης, εμφανίζουν ισχυρή πτώση των εξαγωγών τους σε ποσοστό 19%, αλλά μικρότερο συγκριτικά απ' όλους τους υπόλοιπους κλάδους, οι οποίοι εμφανίζουν πτώση εξαγωγών έως και 62,5% (ηλεκτρικές μηχανές, μηχανήματα και εξοπλισμός).

Τέλος, η μείωση της ρευστότητας καταγράφεται εξαιρετικά σημαντική για το σύνολο των κλάδων, αφού δηλώνονται από τις επιχειρήσεις του δείγματος ποσοστά μείωσης ρευστότητας το τελευταίο εξάμηνο άνω του 30%, γεγονός που δικαιολογεί απόλυτα τη δυσχερή θέση στην οποία βρίσκεται η μεταποίηση από το Σεπτέμβριο του 2008 κ.ε.

Οι προβλέψεις των επιχειρήσεων για την κατάσταση που θα επικρατεί το επόμενο εξάμηνο στην αγορά είναι απαισιόδοξες, με ελάχιστες εξαιρέσεις. Το σύνολο των απαντήσεων των επιχειρήσεων δείχνει την απαισιοδοξία των επιχειρήσεων για την κατάσταση που θα επικρατεί στην αγορά έως το τέλος του 2009, γεγονός που αποτυπώνεται πλήρως στα πολύ υψηλά ποσοστά που σημειώνουν για χειροτέρευση της κατάστασης στις πωλήσεις τους, στην κερδοφορία τους, στη ρευστότητά τους και στη γενικότερη κατάσταση για τη μεταποιητική δραστηριότητα στη Βόρεια Ελλάδα. Ειδικότερα: Στους επόμενους έξι μήνες η κατάσταση στη μεταποίηση θα είναι χειρότερη ή πολύ χειρότερη σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του συνόλου των επιχειρήσεων του δείγματος. Η δήλωση αυτή γίνεται, κατά μέσο όρο, από περισσότερες από δύο (2) στις τρεις (3) επιχειρήσεις του δείγματος.

Η ίδια διαπίστωση ισχύει τόσο για την κερδοφορία των επιχειρήσεων όσο και για τη ρευστότητά τους. Ηπιότερες είναι οι εκτιμήσεις των επιχειρήσεων για τη χειροτέρευση της κατάστασης στον τομέα των πωλήσεων. Στην ερώτηση για τα μέτρα τα οποία έχουν ληφθεί έως σήμερα από τις επιχειρήσεις και εκείνα που πρόκειται να ληφθούν το επόμενο εξάμηνο διαπιστώνεται η υγιής αντίδραση των μεταποιητικών επιχειρήσεων της Βόρειας Ελλάδας στην προσπάθειά τους να επιβιώσουν κατά τη διάρκεια της οικονομικής της κρίσης: Οκτώ (8) στις δέκα (10) επιχειρήσεις προέβησαν σε γενικότερες περικοπές, οι οποίες αφορούν το κόστος λειτουργίας τους, γεγονός που συνιστά προσπάθεια εξορθολογισμού των δραστηριοτήτων τους, έτσι ώστε να επιβιώσουν κατά την περίοδο της κρίσης και να εξέλθουν από αυτή με τις μικρότερες δυνατές απώλειες. Τρεις (3) στις τέσσερις (4) επιχειρήσεις έχουν μειώσει τα έξοδα για διαφήμιση των προϊόντων τους κατά το προηγούμενο εξάμηνο, ενώ έξι (6) στις δέκα (10) θα το επαναλάβουν κατά τη διάρκεια του επομένου εξαμήνου. Το γεγονός αυτό είναι φυσικό επακόλουθο της μείωσης της ζήτησης στην εγχώρια αγορά, όπου κατά κύριο λόγο απευθύνονται οι επιχειρήσεις του Βορειοελλαδικού Τόξου.

Αισιόδοξο μήνυμα για τα μέτρα που αφορούν την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης αποτελεί το γεγονός ότι μόνο μία στις δέκα επιχειρήσεις έχει προβεί σε κατάργηση τομέων επιχειρηματικής δραστηριότητας και στη διακοπή παραγωγής προϊόντων, ενώ ίδιο είναι το ποσοστό που προβλέπει ότι θα λάβει τις

συγκεκριμένες αποφάσεις το επόμενο εξάμηνο. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι η μεταποίηση στη Βόρεια Ελλάδα αντιστέκεται στις επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και θεωρεί ότι οι υφιστάμενοι τομείς επιχειρηματικής δραστηριότητας θα εξακολουθήσουν και μετά το τέλος της οικονομικής κρίσης να αποτελούν πρόσφορο έδαφος επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

4.5 Συνέπειες και επιπτώσεις στον τομέα της απασχόλησης και της ανεργίας

Στο μακρινό 1961 επιστρέφει ο οικονομικός κύκλος στην Ελλάδα με τη μαζική αύξηση της ανεργίας που καταγράφεται και επισήμως με την είσοδο της χώρας στη φάση της οικονομικής κρίσης. Περισσότεροι από 800.000 άνεργοι, το 1/6 του οικονομικά ενεργού πληθυσμού (4.900.000) βρίσκονται στην αφετηρία της ύφεσης που μόνο το 2009 υπολογίζεται ότι θα προσθέσει, λόγω απολύσεων, άλλες 120.000 ανέργους, διαμορφώνοντας ένα εφιαλτικό τοπίο στην απασχόληση, με τους αναζητούντες εργασία να υπολογίζεται ότι θα προσεγγίζουν στο τέλος του χρόνου το 1.000.000. Με δεδομένο ότι το 22% των μεγάλων επιχειρήσεων δηλώνει ότι έχει ήδη προχωρήσει σε απολύσεις, το υπουργείο Απασχόλησης εξετάζει την καθιέρωση τριήμερης ή τετραήμερης απασχόλησης που προωθεί ως μοντέλο για τον περιορισμό των απολύσεων η Κομισιόν, ενώ ο ΣΕΒ πιέζει να ισχύσουν η προσωρινή απασχόληση και η εκ περιτροπής εργασία. Πριν από 48 χρόνια η μαζική ανεργία έβρισκε προσωρινή διέξοδο στη μετανάστευση εκατοντάδων χιλιάδων Ελλήνων σε χώρες της Βόρειας Ευρώπης, στην Αμερική και την Αυστραλία.

Τότε, σε ένα εργατικό δυναμικό 3,5 εκ. η ανεργία στη χώρα μας έπληττε περίπου 600.000 οικονομικά ενεργούς πολίτες, ενώ σήμερα, με το εργατικό δυναμικό να φθάνει σχεδόν τα 5 εκατομμύρια, η πραγματική ανεργία αφορά τουλάχιστον 800.000 άτομα, με βάση τα πρόσφατα στοιχεία της δειγματοληπτικής έρευνας της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας και τον συνυπολογισμό και της λεγόμενης "λανθάνουσας" ανεργίας.

Σύμφωνα με στοιχεία η Ελλάδα εισέρχεται στον σκληρό πυρήνα της οικονομικής κρίσης, που θα έχει διάρκεια τουλάχιστον δύο ετών, με επακόλουθα την ύφεση και την αύξηση των απολύσεων, έχοντας περισσότερους από 800.000 ανέργους που ανήκουν σε 4 ξεχωριστές κατηγορίες.

Επισημώς οι άνεργοι, σύμφωνα με την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, φθάνουν τα 434.149 άτομα. Περίπου 67.000 εργαζόμενοι (66.945 άτομα) βγήκαν στην ανεργία μόνο κατά τους πρώτους δύο μήνες της κρίσης, ενώ κατά 1,5 εκατοστιαία μονάδα εκτινάχθηκε το ποσοστό της ανεργίας στη χώρα από τον περασμένο Οκτώβριο έως το τέλος του 2008. Η ΕΣΥΕ διαπιστώνει ακόμη πως τα μεγαλύτερα ποσοστά ανεργίας πλήττουν γεωγραφικά τη Δυτική Μακεδονία (13,4%), την Ήπειρο (12,2%) και το Νότιο Αιγαίο (11,8%).

Η ανεργία στους νέους έως 24 ετών φθάνει το 26,3% και με βάση το φύλο τις γυναίκες σε ποσοστό 12,2% έναντι 6,5% των ανδρών. Στους επίσημους ανέργους προστίθενται άλλοι 367.000 που βρίσκονται σε "λανθάνουσα" ανεργία, καθώς:

α) Ένα 3,5% οικονομικά ενεργών έχουν περιέλθει σε κατάσταση αεργίας. Πρόκειται για τη λεγόμενη "λανθάνουσα ανεργία", που αφορά άτομα κυρίως άνω των 45 ετών, μακροχρόνια άνεργους οι οποίοι απογοητευμένοι δηλώνουν ότι "δεν αναζητούν εργασία".

β) Επίσης σε 2,0% των οικονομικά ενεργών υπολογίζονται όσοι είναι τοποθετημένοι σε προγράμματα "Stage". Πρόκειται για άνεργους οι οποίοι για καθαρά στατιστικούς λόγους τοποθετούνται σε περιορισμένης χρονικής διάρκειας και συνήθως μερικής απασχόλησης εργασία.

γ) Στην έρευνα της ΕΣΥΕ δεν υπολογίζονται ως άνεργοι το 2,0%, οι οποίοι κατά τη διεξαγωγή της δήλωσαν ότι την προηγούμενη εβδομάδα "εργάστηκαν έστω και μία ώρα"!

Αθροιστικά οι παραπάνω κατηγορίες αντιστοιχούν στο 7,5% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και ανέρχονται περίπου σε 367.000 άτομα (με εργατικό δυναμικό

4,8 εκατομμύρια) εκτοξεύοντας τον συνολικό αριθμό των ανέργων σε 801.000. Το στοιχείο αυτό επιβεβαιώνει και με δήλωσή του στην "Αυγή" ο επιστημονικός διευθυντής του ΙΝΕ/ΓΣΕΕ Σάββας Ρομπόλης σημειώνοντας ότι "η στατιστική απεικόνιση της ανεργίας στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πολύ μικρότερη από το πραγματικό μέγεθος της ανεργίας, στο οποίο, αν προσμετρηθούν μορφές απασχόλησης που ισοδυναμούν με καταστάσεις ανεργίας, τότε ο πραγματικός αριθμός των ανέργων περίπου διπλασιάζεται".

Το 22% των επιχειρήσεων ήδη απολύουν

Το κύμα των απολύσεων επιβεβαιώνεται και από τους ίδιους τους επιχειρηματίες, καθώς με αυτό τον τρόπο προτίθεται να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση ένας στους πέντε. Πρόσφατη έρευνα για λογαριασμό του Συνδέσμου Επιχειρήσεων Λιανικής Πώλησης Ελλάδας (ΣΕΛΠΕ) έδειξε ότι από εκείνους που δήλωσαν ότι έχουν επηρεαστεί αρνητικά το 22% απάντησε ότι ήδη προχωράει σε απολύσεις εργαζομένων και το ίδιο κάνει το 15,6% εκείνων που προβλέπουν μείωση των πωλήσεών τους για το 2009 (ποσοστό 58,2%). Σε απολύσεις προβαίνει το 17,5% των επιχειρήσεων που προβλέπουν μείωση κερδών για το 2009 (ποσοστό 57,3%).

Από την άλλη πλευρά η ανασφάλεια των εργαζομένων εκτοξεύεται στα ύψη. Είναι χαρακτηριστικό ότι το Κέντρο Πληροφόρησης Εργαζόμενων και Ανέργων της ΓΣΕΕ μέσα στον προηγούμενο χρόνο δέχτηκε συνολικά 2.175 ερωτήματα που αφορούσαν κυρίως θέματα εργασιακών σχέσεων (78%).

Τα πιο συνηθισμένα ερωτήματα που έχουν οι επισκέπτες του αφορούν την επιβεβαίωση εφαρμογής της εκάστοτε Συλλογικής Σύμβασης Εργασίας (μισθολόγια, επιδόματα, παροχές, ωράρια), ενώ καταγράφει αύξηση των απολύσεων για το πρώτο και το τελευταίο τρίμηνο του 2008 με ποσοστό 16% και 17% αντίστοιχα, καθώς αυξάνονται τις συγκεκριμένες περιόδους τα ερωτήματα σχετικά με τον υπολογισμό της αποζημίωσης, το ποσοστό ομαδικών απολύσεων, απόλυση με ή χωρίς προειδοποίηση, μη καταβολή αποζημίωσης κ.λ.π.

Επίσης μία χώρα όπως η Ελλάδα με παραγωγικούς κλάδους απαξιωμένους δεν μπορεί να ανακάμψει αν δεν αλλάξει πολιτική ρότα για να στηρίξει τον πρωτογενή τομέα, δηλαδή την δική της οικονομία, σεβόμενη ταυτόχρονα και το περιβάλλον και τον άνθρωπο. Αυτά είναι τα κυρίαρχα ζητήματα που έχουν φέρει όλα τα δεινά στη χώρα μας, αφού οι επιταγές της Ε.Ε. δεν αξιολογούνται από τις κυβερνήσεις μας, ενώ αβασάνιστα ή ηθελημένα, γίνονται κτήμα μας χωρίς να λαμβάνονται υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της Ελλάδας και να προσαρμόζονται προς όφελος των πολιτών και της κοινωνίας.²⁰

Οι επιπτώσεις αυτής της κρίσης στη χώρα είναι σε όλα τα επίπεδα και φυσικά αυτοί που πλήττονται περισσότερο είναι οι νέες και οι νέοι, με υψηλά ποσοστά ανεργίας που όμως συμπεριλαμβάνουν συνεχώς και μεγαλύτερες ηλικίες και περισσότερο ενεργό πληθυσμό, πλήττονται οι εργαζόμενοι, οι μικρομεσαίοι αγρότες (γεωργοί και κτηνοτρόφοι) και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις που συνεχώς απειλούνται με λουκέτο, ενώ αρκετές ήδη έχουν κλείσει. Η ακρίβεια και η ανεργία πρωτοστατούν.

5^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

5.1 Η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση: αίτια και τρόποι αντιμετώπισης.

Η χρηματοπιστωτική κρίση που μαστίζει την υφήλιο δικαίως χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως η χειρότερη του αιώνα μετά το Κραχ του 1929. Κάποιοι πιο τολμηροί, όπως ο νομπελίστας οικονομολόγος Joseph Stiglitz, προχώρησαν ακόμη

---

²⁰ Διονύσης Χιόνης, Εφημερίδα Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία, Σεπτέμβριος, 2009.

ένα βήμα λέγοντας ότι η χρηματοπιστωτική αυτή κρίση ισοδυναμεί για τον καπιταλισμό ότι και η πτώση του τοίχους του Βερολίνου για τον κομμουνισμό.

Η πραγματικότητα είναι ότι η ακραία άποψη που επικρατούσε ανάμεσα σε κάποιους οικονομικούς κύκλους ότι περίπου η ελεύθερη αγορά είναι ικανή από μόνη της, χωρίς καμία κρατική παρέμβαση και κανένα εποπτικό έλεγχο, να αυτορυθμίζεται κατέρρευσε ως χάρτινος πύργος μέσα σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα. Η απληστία και ασυδοσία που επέδειξαν τα υψηλόβαθμα στελέχη των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, εκμεταλλευόμενοι την πολιτική απορρύθμισης των αγορών που ακολούθησε η Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ από το 1999 και μετά, οδήγησε δυστυχώς στην κατάρρευσή τους και στην έλλειψη εμπιστοσύνης στις χρηματαγορές.

Παρόλα αυτά όμως, είναι εκπληκτικό αλλά και ειρωνικό να παρακολουθεί κανείς ακόμη και σήμερα, μετά την πλήρη κατάρρευση των αγορών, κάποιους οικονομολόγους να αντιδρούν και να εναντιώνονται μπροστά σε οποιαδήποτε κρατική παρέμβαση για ενίσχυση των αγορών.

Προτού όμως προχωρήσουμε στους τρόπους αντιμετώπισης που έχουν προταθεί κατά καιρούς, είναι σκόπιμο να αναφέρουμε εκ νέου συνοπτικά, τα αίτια που οδήγησαν στη σύγχρονη κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος για να υπάρχει και μια άμεση συνάφεια με τους τρόπους αντιμετώπισης.

Ειδικότερα,

Αίτια και αλυσιδωτές επιδράσεις:

Τα αίτια της κρίσης έχουν τη ρίζα τους στην πολιτική της απορρύθμισης που ακολουθήθηκε κατά την τελευταία δεκαετία περίπου, καθώς επίσης και στη ραγδαία αύξηση της πιστωτικής επέκτασης τα πρώτα 5 χρόνια μετά το 2000. Μέσα σε αυτή την περίοδο δημιουργήθηκαν πολύπλοκα χρηματοοικονομικά προϊόντα από τις εταιρίες, τα οποία σε συνδυασμό με το Community Reinvestment Act στις ΗΠΑ (μέσω του οποίου ενθαρρυνόταν η παραχώρηση δανείων από τις τράπεζες σε όχι και τόσο αξιόπιστους δανειολήπτες), οδήγησαν σε μια κατάσταση όπου ούτε οι τράπεζες αλλά ούτε και οι διεθνείς οίκοι πιστοληπτικής ικανότητας μπορούσαν να

αξιολογήσουν ορθά το ρίσκο. Πέραν αυτού, διαφάνηκε στη συνέχεια ότι οι τράπεζες όχι απλά δεν είχαν τη δυνατότητα να αξιολογήσουν το ρίσκο, αλλά δεν είχαν ούτε το κίνητρο να το πράξουν γιατί μέσα από τα πολύπλοκα αυτά προϊόντα μετακύλυσαν το ρίσκο από τις ίδιες στους επενδυτές (χωρίς οι επενδυτές να το γνωρίζουν). Αυτός ο ανεξέλεγκτος δανεισμός με το συγκεκριμένο τρόπο που έγινε, οδήγησε στη δημιουργία ενός μεγάλου αριθμού στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου στις ΗΠΑ, με αποτέλεσμα όχι απλώς να μην περιοριστεί το ρίσκο αλλά αντιθέτως να πάρει τη μορφή του domino effect. Η κρίση που ξέσπασε με τα στεγαστικά δάνεια υψηλού ρίσκου οδήγησε σε κρίση ρευστότητας και στην έλλειψη εμπιστοσύνης από τους επενδυτές προς τις τράπεζες αλλά και μεταξύ των ίδιων των τραπεζών. Το Σεπτέμβριο του 2008 η κρίση επεκτάθηκε περισσότερο καθώς τα χρηματιστήρια παγκοσμίως κατέρρευσαν και μπήκαν σε μια περίοδο μεγάλων διακυμάνσεων καθώς ένας σημαντικός αριθμός τραπεζών, επενδυτικών εταιριών και εταιριών παραχώρησης στεγαστικών δανείων χρεοκόπησαν μέσα στις επόμενες βδομάδες. Παρά τις συντονισμένες προσπάθειες των Κεντρικών Τραπεζών για αύξηση της ρευστότητας στις αγορές και για μείωση των επιτοκίων, υπήρξαν αλυσιδωτές αρνητικές επιπτώσεις στην παγκόσμια οικονομία που οδήγησαν αρκετές δυτικές οικονομίες βίαια σε ύφεση, χιλιάδες θέσεις εργασίας να χαθούν και τις επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα στο ναδίρ. Την ίδια στιγμή, οι απλοί πολίτες διακατέχονται από έντονο φόβο και αγωνία μη χάσουν το σπίτι, την εργασία, τις αποταμιεύσεις και τις συντάξεις τους.

Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, από τον Αύγουστο του 2007 που χρονολογείται η αρχή της πιστωτικής κρίσης στις ΗΠΑ, η ανεργία αυξήθηκε ραγδαία στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο (στο δεύτερο λόγω της μεγάλης κρίσης στην αγορά των ακινήτων). Αντίθετα, στην Ευρωζώνη παρατηρείται μια πιο ήπια αύξηση στην ανεργία ενώ στην Κύπρο δεν παρατηρείται ουσιαστική διαφοροποίηση στον αντίστοιχο δείκτη. Κι αυτό όχι απαραίτητα γιατί η Κύπρος και η Ευρωζώνη στο σύνολό της ήταν πιο αποτελεσματικές στην αντιμετώπιση της κρίσης σε σχέση με τις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο αλλά απλά γιατί χρειάζεται κάποιο χρονικό διάστημα μέχρι η χρηματοπιστωτική/ οικονομική κρίση να επηρεάσει την πραγματική οικονομία. Συνεπώς, θα φανεί στους επόμενους λίγους μήνες κατά πόσο τα μέτρα που λήφθηκαν για την τόνωση της Ευρωζώνης και της Κύπρου ειδικότερα θα αποδώσουν .

Είναι γεγονός ότι ενώ η χρηματοπιστωτική κρίση είχε ως αφετηρία την

οικονομία των ΗΠΑ, η παγκοσμιοποίηση ήταν ικανή να μεταφέρει την κρίση ραγδαία σε όλη την υφήλιο. Ως εκ τούτου, είναι αναγκαίο ένα αυστηρότερο πλαίσιο λειτουργίας των χρηματοπιστωτικών αγορών μέσω της δημιουργίας ενός ενιαίου παγκόσμιου εποπτικού φορέα ή τη στενότερη συνεργασία ανάμεσα στις εποπτικές αρχές της ΕΕ, των ΗΠΑ καθώς και άλλων μεγάλων οικονομιών. Είναι σημαντικό τόσο για την ΕΕ στο σύνολό της, όσο και για την Κύπρο ειδικότερα, να ασκήσουν επεκτατική δημοσιονομική πολιτική, προωθώντας τα μεγάλα αναπτυξιακά έργα για τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και την προώθηση της ανάπτυξης με απώτερο στόχο τη γρήγορη και αποτελεσματική καταπολέμηση της οικονομικής κρίσης.

Ας μην ξεχνάμε ότι, σύμφωνα με το ίδιο το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης της ΕΕ, οι χώρες μέλη θα πρέπει, σε περιόδους πρόσφορης οικονομικής ανάπτυξης, να στοχεύουν σε ισοσκελισμένα δημοσιονομικά ή ακόμη και σε πλεονασματικούς προϋπολογισμούς, ούτως ώστε να τους παρέχεται η ευχέρεια για επεκτατική δημοσιονομική πολιτική σε περιόδους οικονομικών κρίσεων. Συγκεκριμένα, η κάθε χώρα-μέλος της ΕΕ μπορεί να έχει δημοσιονομικό έλλειμμα μέχρι και 3% επί του ΑΕΠ χωρίς καμία κύρωση από τις Βρυξέλλες. Ως εκ τούτου, η κυβέρνηση θα ήταν καλό να ενισχύσει την οικονομική ζήτηση και ανάπτυξη μέσω της άμεσης προώθησης των μεγάλων αναπτυξιακών έργων καθώς και της πιο γενναιόδωρης και στοχευόμενης κοινωνικής πολιτικής, έστω και αν τελικά στο τέλος του 2009 το δημοσιονομικό έλλειμμα ανέλθει στο 1,5% με 2% επί του ΑΕΠ.

Είναι επίσης σημαντικό να επισημανθεί ότι, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικών κρίσεων, θα πρέπει να υπάρχει στενή και αρμονική συνεργασία ανάμεσα στις νομισματικές και δημοσιονομικές αρχές για τον καλύτερο συντονισμό και προώθηση στόχων και μέτρων από κοινού.

Ένας τρόπος για να λειτουργήσει ο ανταγωνισμός ως καταλύτης για τη μείωση των επιτοκίων δανεισμού θα ήταν η προσωρινής διάρκειας κατάργηση των κυρώσεων που επιβάλλουν οι τράπεζες καθώς και των ενυπόθηκων εξόδων όπως και των εξόδων σε χαρτόσημα που επωμίζονται οι πελάτες σε περίπτωση που θελήσουν να διακόψουν ένα στεγαστικό δάνειο με μια τράπεζα και να συνάψουν αντίστοιχο δάνειο με άλλη τράπεζα, η οποία προσφέρει ενδεχομένως χαμηλότερο επιτόκιο. Καθώς λοιπόν, η ύπαρξη των κυρώσεων καθώς και των ενυπόθηκων εξόδων και των

εξόδων σε χαρτόσημα επιδρούν ως αντικίνητρο για τους πελάτες, δεν μπορεί να λειτουργήσει ο μηχανισμός του ανταγωνισμού.

Η προσωρινή κατάργησή τους είναι ένα μέτρο που πρέπει να προωθηθεί από την κυβέρνηση. Αυτό σημαίνει επίσης, ότι θα πρέπει να είναι διατεθειμένη να υποστεί κάποια λογική επιβάρυνση των δημοσίων ταμείων για να βοηθηθούν οι απλοί πολίτες καθώς και οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις και να δοθεί ώθηση στην οικονομία. Η κυβέρνηση θα μπορούσε επίσης, να απαλλάξει τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις με συνολικό τζίρο μέχρι 1 εκ. ευρώ, για παράδειγμα, από την υποχρέωση καταβολής εταιρικού φόρου ως ένα μέτρο στήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και προώθησης της οικονομικής ανάπτυξης.

5.2 Τρόποι αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης που βιώνουμε σήμερα

Ήταν δυνατή η πρόβλεψη της κρίσης;

Η αλήθεια είναι ότι τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης εμφανίστηκαν στις αρχές του 2006, οπότε τα στατιστικά στοιχεία πιστοποιούσαν την πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας, τη στιγμή που αυτή αποτελούσε το 20% του αμερικανικού ΑΕΠ. Ήταν δυστυχώς η περίοδος που μεγάλες εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες επέτρεψαν τη χορήγηση δανείων χαμηλής φερεγγυότητας. Και μάλιστα, για να καλύψουν τον κίνδυνο τους, εξέδιδαν δομημένα ομόλογα με εγγύηση τα δάνεια αυτά, γνωστά πλέον και ως «τοξικά ομόλογα». Η συνέχεια ήταν αναμενόμενη. Τα δάνεια εμφάνισαν μεγάλες ληξιπρόθεσμες οφειλές και τελικά δεν αποπληρώθηκαν, τα στεγαστικά δάνεια περιορίστηκαν, ο κατασκευαστικός τομέας συρρικνώθηκε, τα δομημένα ομόλογα έχασαν την αξία τους, οι μετοχές των τραπεζών και των κατασκευαστικών εταιρειών έπεσαν και έκαναν την εμφάνιση τους έντονα κερδοσκοπικά παιχνίδια.

Τι προβλέπεται στο μέλλον και πότε θα τελειώσει η κρίση;

Οι προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου κάνουν τη διαπίστωση ότι οι οικονομίες της Ευρωζώνης και της Αμερικής θα αντιμετωπίσουν το φάσμα της ύφεσης, σημειώνοντας αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης, αύξηση της ανεργίας, μείωση των διεθνών συναλλαγών. Υπό αυτές της συνθήκες, αυτονόητο είναι το γεγονός ότι το μεγαλύτερο πρόβλημα θα αντιμετωπίσουν οι χώρες που παρουσιάζουν μεγάλο χρέος ή σημαντικά ελλείμματα και συνεπώς στερούνται δυνατότητας εφαρμογής επεκτατικής δημοσιονομικής πολιτικής με την υιοθέτηση φορολογικών ελαφρύνσεων, ενίσχυση της αγοραστικής δύναμης, τόνωση της ρευστότητας.²¹

Σήμερα, σε αντίθεση με το 1929, η οικονομική επιστήμη έχει στη διάθεσή της σημαντικούς μηχανισμούς αντιμετώπισης κρίσεων. Χαρακτηριστικό είναι ότι σήμερα, σε μηνιαία ή καθημερινή βάση μετρώνται στοιχεία για το ΑΕΠ, την ιδιωτική κατανάλωση, τα επιτόκια, τη συναλλαγματική ισοτιμία κλπ με σκοπό την επίτευξη της οικονομικής σταθερότητας, γεγονός που δεν μπορούσε να γίνει στο παρελθόν. Η επιστήμη της οικονομετρίας δίνει τη δυνατότητα να γίνει ορθολογική ανάλυση της οικονομικής πολιτικής και να επέλθουν μέτρα φυγής από την οικονομική κρίση. Σήμερα, αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι η κρίση του 1929 οφείλεται εν πολλοίς στην έλλειψη διεθνούς συντονισμού, αδυναμία πρόβλεψης της κρίσης, αδυναμία υπολογισμού των δεικτών που την επηρεάζουν. Ως αποτέλεσμα της σκέψης αυτής, από πολλούς υποστηρίζεται ότι η τρέχουσα διεθνής ύφεση δε θα εμφανίσει διάρκεια μεγαλύτερη των δύο ετών.

Στην πραγματικότητα δεν είναι κανείς σήμερα ικανός να προβλέψει ούτε το βάθος ούτε την έξοδο από την τρέχουσα κατάσταση. Για το λόγο αυτό παρουσιάζεται ανάγλυφα η ανάγκη να επιταχυνθεί η προσπάθεια των Κεντρικών Τραπεζών για περαιτέρω μείωση των παρεμβατικών επιτοκίων, η εφαρμογή επεκτατικών μέτρων δημοσιονομικής πολιτικής από τις κυβερνήσεις και κυρίως διαφαίνεται η απαίτηση για συνεργασία μεταξύ των κρατών, όχι μονάχα σε επίπεδο ευρωπαϊκής ένωσης, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο, με ανάληψη πρωτοβουλιών από τις περισσότερο αναπτυσσόμενες χώρες όπως η Κίνα και η Ινδία.

---

²¹ Οικονομική Εφημερίδα Εξπρές, Ιούνιος, 2009.

Η Ελλάδα είναι μια από τις πολλές χώρες που λόγω του μεγάλου της ελλείμματος (12,7% του ΑΕΠ το Νοέμβριο του 2009) δεν εμφανίζει ισχυρό «αντικραδασμικό σύστημα» απέναντι στην παγκόσμια οικονομική κατάσταση. Οφείλουμε ως ενεργοί πολίτες να συναινέσουμε σε πρακτικές μείωσης της φοροδιαφυγής, κατασπατάλησης δημόσιων πόρων και εκροής συνάλλαγμα. Η οικονομική κρίση του 1929-1932 στην Ελλάδα, όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, ελάχιστες ομοιότητες παρουσιάζει με τη σημερινή- εάν εξαιρέσουμε ίσως τον βαθμό σοβαρότητας- αλλά επίσης ελάχιστες ομοιότητες διαθέτει και με τον τρόπο με τον οποίον η κρίση εξελίχθηκε σε άλλες χώρες. Φυσικά, η αφετηρία ήταν ίδια- η παγκόσμια κρίση, που στο μυαλό όλων μας έχει ταυτιστεί με τους απελπισμένους που πηδούσαν από τα παράθυρα στη Νέα Υόρκη ή με τις ουρές για ένα πιάτο σούπα στην Αμερική.

Ολέθρια πολιτική. Ωστόσο, η αδυναμία του κράτους να αναλάβει παρεμβατικό ρόλο στην κατανομή των κερδών που προέκυπταν από αυτήν την ανάπτυξη- διατηρώντας και στις νέες συνθήκες την προ του Κραχ αντίληψη που ονομάστηκε *laissez faire* (σ.σ. κάτι σαν «αφήστε τις δυνάμεις να αυτορυθμιστούν»)- είχε ολέθριες συνέπειες. Άλλωστε, η επιλογή ενός προστατευτικού συστήματος έγινε μάλλον εξ ανάγκης και τυχαία, παρά από τη συνειδητή ιδεολογική και οικονομική επιλογή των κατεστημένων κομμάτων, των Φιλελευθέρων και του Λαϊκού Κόμματος, που ουδέποτε διακρίθηκαν για τις διαφορές τους ως προς τα οικονομικά, αλλά για το αβυσσαλέο μίσος που έμεινε στην Ιστορία ως Διχασμός.

5.3 Προτάσεις και μέτρα για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα

Μια πεταλούδα στο Σινικό Τείχος και την ίδια στιγμή, με βάση μια σειρά αλληλένδετων γεγονότων, καταρρέει το τραπεζικό σύστημα λόγω της κρίσης των ενυπόθηκων δανείων. Δεν πρόκειται για υπερβολή αλλά για ένα παράδειγμα της πολυπλοκότητας του σύγχρονου παγκόσμιου οικονομικού συστήματος, το οποίο σήμερα βιώνει τη μεγαλύτερη, ίσως οικονομική κρίση των τελευταίων σαράντα χρόνων.

Η ξέφρενη ανοδική πορεία του πετρελαίου, αποτέλεσμα της εξάντλησης των αποθεμάτων και της αυξημένης διεθνούς ζήτησης και αφετέρου, των κερδοσκοπικών παιχνιδιών που παίζονται στα χρηματοπιστωτικά παράγωγα οδηγούν την παγκόσμια οικονομία σε ύφεση.

Επειδή όμως η Ελλάδα, όπως και άλλες 27 χώρες της Ε. Ε., ανήκει στον υπερεθνικό σχηματισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθήκον της πολιτικής ηγεσίας του τόπου είναι να δώσει τις μάχες σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έτσι ώστε η αντιμετώπιση της κρίσης να γίνει συντονισμένα και να τύχει ενισχύσεων από τον κοινοτικό προϋπολογισμό.

Η λήψη μέτρων στην Ελλάδα

Τα πρώτα μέτρα που έλαβε η ελληνική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση της κρίσης συνοψίζονται στα ακόλουθα:

- Μείωση του Φ.Π.Α. στα τρόφιμα και τα είδη πρώτης ανάγκης.
- Μείωση του ειδικού φόρου κατανάλωσης στα καύσιμα.
- Καθιέρωση συστήματος ανακατανομής του πλούτου μέσω της φορολόγησης των κερδών των χρηματιστηριακών πράξεων και των υπεραξιών από αυτές.
- Ενίσχυση των χαμηλών εισοδημάτων μέσα από προγράμματα κοινωνικής αλληλεγγύης.
- Ειδικά προγράμματα ενίσχυσης και ανάπτυξης μικρομεσαίων επιχειρήσεων.

Η τρέχουσα οικονομική κρίση ξεκίνησε στην αγορά στεγαστικών δανείων των ΗΠΑ πέρασε στο διεθνές χρηματοπιστωτικό σύστημα και τελικά έφτασε στην πραγματική οικονομία. Στην Συζήτηση Στρογγυλής Τράπεζας που διοργάνωσαν το Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ), και το

Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (ΙΟΒΕ) στις 9 Φεβρουαρίου 2009, οι ομιλητές συμφώνησαν σε τρία βασικά σημεία:

- α) ότι δεν έχει υπάρξει ανάλογο προηγούμενο στη μεταπολεμική περίοδο
- β) ότι δύσκολα μπορεί να προβλεφθεί το βάθος και η αναμενόμενη διάρκεια της κρίσης
- γ) ότι πιθανόν δεν έχουμε ακόμα φτάσει στο χειρότερο σημείο της κρίσης.

Σύμφωνα με τις προβλέψεις του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου ο παγκόσμιος ρυθμός ανάπτυξης θα μειωθεί μέχρι το τέλος του 2009 στο 0,5%. Η πτώση αυτή οφείλεται κατά κύριο λόγο σε ένα φαύλο κύκλο αρνητικών αλληλοεπιδράσεων μεταξύ κεφαλαιαγορών και πραγματικής οικονομίας, ενώ στις αναδυόμενες οικονομίες σημαντικό ρόλο παίζει και η πτώση της ζήτησης από το εξωτερικό και η πτώση των άμεσων ξένων επενδύσεων.

Τα κύρια μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης σε επίπεδο μικροοικονομικής και μακροοικονομικής πολιτικής

Η αντιμετώπιση της κρίσης χωρίζεται σε δύο σκέλη που αφορούν καταρχήν τις δράσεις των κεντρικών τραπεζών για την προστασία της υπάρχουσας ρευστότητας και την αναβάθμισή της, και στη συνέχεια τη δημοσιονομική πολιτική των εκάστοτε κυβερνήσεων. Τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την αντιμετώπιση της κρίσης περιλαμβάνουν μέτρα για την εξασφάλιση ρευστότητας για τις χρηματοπιστωτικές αγορές, βελτίωση της κεφαλαιακής διάρθρωσης των τραπεζών και απαλλαγή τους από τα προβληματικά και επικίνδυνα στοιχεία του ενεργητικού τους. Το τελευταίο θα μπορούσε να επιτευχθεί με τη δημιουργία μιας ‘κακής τράπεζας’ που θα απάλλαζε τις εμπορικές τράπεζες από τα τοξικά σύνθετα προϊόντα ώστε να επιτραπεί η ανάκαμψη του συστήματος.

Σε επίπεδο μακροοικονομικής πολιτικής τα μέτρα μπορεί να περιλαμβάνουν την τόνωση της ιδιωτικής κατανάλωσης, τη χαλάρωση της νομισματικής πολιτικής με τη μείωση των επιτοκίων, αύξηση των δημοσίων επενδύσεων σε έργα υποδομής και την υιοθέτηση μεσοπρόθεσμων δημοσιονομικών προγραμμάτων.

Οικονομική κρίση και Ε.Ε.: ο κίνδυνος διάσπασης της κοινής αγοράς

Στην ΕΕ, η οικονομική κρίση συνέπεσε με τη συμπλήρωση δέκα χρόνων από την εισαγωγή του ευρώ, προσδίδοντας έτσι στην επέτειο την ανάγκη μεταρρύθμισης για την αντιμετώπιση μελλοντικών προκλήσεων.

Η κρίση επηρεάζει την ΕΕ σε δύο διαστάσεις :

- Την ΕΕ ως ένα συνδεδετικό οικοδόμημα
- Την ΕΕ ως ένα σύνολο επιμέρους περιοχών και κρατών

Αναφορικά με την πρώτη διάσταση, αναγνωρίζεται θετικά η ύπαρξη της ευρωζώνης ως αντίβαρο στην κρίση, αλλά και η δυναμική αντίδραση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Παρόλα αυτά όμως, τα επακόλουθα βήματα πραγματοποιήθηκαν σε μεγάλο βαθμό εκτός του θεσμικού πλαισίου διακυβέρνησης της ΕΕ ενώ οι μελλοντικές αντιδράσεις αποτελούν πρόκληση καθώς απαιτούν συντονισμένα και συνοχικά βήματα από τα κράτη μέλη.

Σε αντίθεση όμως με τα ανωτέρω, είναι εμφανής σήμερα ο κίνδυνος διάσπασης της κοινής αγοράς εξαιτίας των ασυντόνιστων και μονομερών μέτρων στήριξης που έχουν υιοθετήσει τα κράτη-μέλη. Παράλληλα, τα υπάρχοντα μέσα αντίδρασης που έχουν προβλεφθεί, για την περίπτωση κρίσεων εκτός της ευρωζώνης, δεν καλύπτουν την πιθανότητα μεγάλων διαφοροποιήσεων. Η σημερινή κρίση απειλεί να δημιουργήσει ένα χάσμα μεταξύ των παλαιών και των νέων κρατών-μελών, καθώς τα τελευταία επηρεάζονται δυσανάλογα τόσο από τις άμεσες εκφάνσεις της κρίσης όσο και από τις επιπτώσεις των μέτρων αντιμετώπισης που λαμβάνουν τα μέλη της ευρωζώνης. Ανάλογη είναι η κατάσταση και για τα περιφερειακά κράτη της ΕΕ που έχουν «ευρωποιηθεί».

Οικονομική κρίση και Ελλάδα: ανάγκη για ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα διαρθρωτικής, δημοσιονομικής και θεσμικής προσαρμογής

Στην Ελλάδα, η χρηματοπιστωτική κρίση έφερε στην επιφάνεια χρόνιες παθογένειες του ελληνικού συστήματος που αγγίζουν τόσο το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Η συμμετοχή της Ελλάδας στην ευρωζώνη και ο σχετικά εσωστρεφής χαρακτήρας της ελληνικής οικονομίας έχουν μειώσει μέχρι τώρα τις συνέπειες της κρίσης, που όμως προβλέπεται να γίνουν εντονότερες μέσα στο 2009. Οι κίνδυνοι που αντιμετωπίζει το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα σχετίζονται κυρίως με την ποιότητα των δανείων που έχουν χορηγηθεί, συμπεριλαμβανομένων ειδικά των πιστωτικών και συναλλαγματικών κινδύνων στις βαλκανικές χώρες. Σε περίπτωση υποτίμησης των συναλλαγματικών ισοτιμιών στα Βαλκάνια, τα κεφάλαια των ελληνικών τραπεζών κινδυνεύουν να μειωθούν σημαντικά.

Συνολικά, η Ελλάδα χρειάζεται ένα ουσιαστικό σύστημα ανασυγκρότησης. Βραχυπρόθεσμες πολιτικές ιδίως σε μορφή παροχών μπορεί να λειτουργήσουν ανάδρομα για την ελληνική οικονομία υποβαθμίζοντας τις δυνατότητες ταχείας ανάκαμψης. Έχει μεγάλη σημασία επομένως για τη χώρα να διαμορφωθεί ένα μακροπρόθεσμο πρόγραμμα διαρθρωτικής, δημοσιονομικής και θεσμικής προσαρμογής που να επικεντρώνεται στα κεφάλαια της ανταγωνιστικότητας και της ενίσχυσης των οικονομικά ασθενέστερων, και στην επανεκκίνηση της οικονομίας με την ευρεία συναίνεση του κοινωνικού συνόλου.

Με στροφή από τη χρηματοπιστωτική κερδοσκοπία, προσήλωση στους κλάδους αναπτυξιακής αιχμής και προσδιορισμό της ισορροπίας ανάμεσα στον ιδιωτικό και το δημόσιο τομέα, συμπεριλαμβανομένης και της αντιμετώπισης του φαινομένου της κομματικοκρατίας που αποτελεί έναν από τους βασικούς παράγοντες υστέρησης της οικονομίας. Κοινό σημείο αναφοράς των ομιλητών αποτέλεσε τέλος η παραδοχή ότι για την αντιμετώπιση της κρίσης απαραίτητος είναι ο συντονισμός των

Αναγνωρίζεται καθημερινά ότι η τρέχουσα κρίση είναι εξαιρετικά σοβαρή, με συνέπειες που δύσκολα μπορεί να εκτιμηθούν, και με διάρκεια σε βάθος χρόνου.

Επιπλέον η πολύ πιθανή επιβάρυνσή της με συνθήκες αντιπληθωρισμού την καθιστά ακόμη πιο απειλητική για την παγκόσμια, ευρωπαϊκή και ελληνική οικονομία.

Εξυπακούεται λοιπόν ότι επιβάλλεται κατεπειγόντως η λήψη αποτελεσματικών μέτρων, που να στοχεύουν στο μετριασμό των δραματικών επιπτώσεών της. Δυστυχώς όμως οι εξελίξεις δείχνουν ότι η χάραξη της ενδεδειγμένης πολιτικής για την αντιμετώπιση αυτής της κρίσης προσκρούει σε σειρά από δυσκολίες, που αυτοτροφοδοτούνται και αλληλοσυμπληρώνονται. Αυτές ουσιαστικά συμπυκνώνονται στην παράλογη εμμονή των αρμοδίων -με ελάχιστες εξαιρέσεις- να χαρακτηρίζουν την τρέχουσα κρίση ως χρηματοπιστωτική, ενώ πρόκειται αναμφίβολα για κρίση του συστήματος.

5.4 Οι Προτάσεις των Επιχειρήσεων για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης

Για τις επιχειρήσεις της Βόρειας Ελλάδας οι δέκα προτάσεις του Σ.Ε.Β.Ε. (Σύνδεσμος Επιχειρήσεων Βορείου Ελλάδος) για την αντιμετώπιση της κρίσης, με την ιεράρχηση που προέκυψε βάσει των απαντήσεων του ερωτηματολογίου, είναι:

1. Ενίσχυση της ρευστότητας των επιχειρήσεων.
2. Πληρωμή των οφειλών του κράτους προς τις επιχειρήσεις.
3. Παροχή ενισχύσεων και κινήτρων για τη διατήρηση των υφιστάμενων θέσεων εργασίας.
4. Δημιουργία προγράμματος εξόδου από την κρίση πέντε ετών τουλάχιστον με συμφωνία όλων των κοινωνικών εταίρων.
5. Πάταξη της διαφθοράς στο δημόσιο τομέα.
6. Λιγότερο αυστηροί κανόνες δανειοδότησης επιχειρήσεων.
7. Αύξηση των δημόσιων επενδύσεων.
8. Μείωση των συντελεστών φορολογίας.
9. Άμεση προκήρυξη των προγραμμάτων ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας του ΕΣΠΑ.
10. Αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής.

Από την παραπάνω λίστα προτάσεων προκύπτει ότι μείζον θέμα κατά τη διάρκεια της κρίσης αποτελεί η ενίσχυση της ρευστότητας των επιχειρήσεων, ενώ το ζήτημα της προκήρυξης προγραμμάτων ενίσχυσης επιχειρηματικότητας δεν αποτελεί λύση στο πρόβλημα της ρευστότητας που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις σήμερα και για το λόγο αυτό καταλαμβάνει την 9η θέση στις δέκα (10) προτάσεις εξόδου από την κρίση.

Οκτώ προτάσεις για την αντιμετώπιση της κρίσης στον κατασκευαστικό κλάδο

Οκτώ μέτρα για την αντιμετώπιση των εγγενών αδυναμιών του θεσμικού πλαισίου παραγωγής δημοσίων και ιδιωτικών έργων, οι οποίες ‘ευθύνονται’ για την κρίση που βιώνει ο κατασκευαστικός κλάδος, προτείνει ο Πανελλήνιος Σύνδεσμος Ανωνύμων, Περιορισμένης Ευθύνης και Προσωπικών Τεχνικών Εταιριών (ΣΑΤΕ).

«Η κρίση στο κατασκευαστικό τομέα αποτυπώνεται εμφανέστατα στους ισολογισμούς όλων των κατασκευαστικών εταιριών για το 2008, καθώς υπάρχει εντυπωσιακή αύξηση των υποχρεώσεών τους έναντι του 2007 και ζημιές, που σε κάποιες περιπτώσεις οδήγησαν εταιρείες σε πτώχευση.

Την ίδια πραγματικότητα αποτυπώνουν και οι δεκάδες χιλιάδες έτοιμες κατοικίες που παραμένουν αδιάθετες, αλλά και η απασχόληση στον κατασκευαστικό κλάδο που μειώθηκε σημαντικά», ανέφερε ο πρόεδρος του ΣΑΤΕ Γιώργος Βλάχος, κατά την εισήγησή του στην ανοικτή συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου του Συνδέσμου, στη Θεσσαλονίκη. Η καθιέρωση Δελτίου Ταυτότητας Έργων είναι το πρώτο από μέτρα που προτείνει ο ΣΑΤΕ. «Πρέπει να σταματήσουν οι ανεξέλεγκτες απευθείας αναθέσεις, και γι’ αυτό προτείνουμε να δημοσιεύονται στο διαδίκτυο όλα τα στοιχεία που αφορούν κάθε έργο και καμία σύμβαση να μην είναι νόμιμη αν δεν υπάρχει αυτή η δημοσίευση.

Περαιτέρω, επισήμανε ότι ο ΣΑΤΕ ζητεί εκσυγχρονισμό, απλοποίηση και μηχανοργάνωση του Μητρώου Εργοληπτικών Επιχειρήσεων (ΜΕΕΠ), άμεση εξόφληση των οφειλομένων χρημάτων από το δημόσιο προς τις εργοληπτικές επιχειρήσεις (πρότεινε να εξεταστεί και η δυνατότητα εξόφλησης με ομόλογα του Ελληνικού Δημοσίου) και υιοθέτηση συστήματος αναλυτικής τιμολόγησης των

εργασιών. Σχετικά με το σύστημα ανάθεσης δημόσιων έργων ο πρόεδρος του Συνδέσμου είπε ότι πρέπει να καταργηθεί η μειοδοσία ως αποκλειστικό κριτήριο καθώς «αυτό οδηγεί σε αδικαιολόγητες εκπτώσεις». Επισήμανε, τέλος, την ανάγκη για «απλοποίηση της νομοθεσίας και κατάργηση πολλών εγκυκλίων αντικρουόμενων μεταξύ τους, που προκαλούν μεγάλες καθυστερήσεις σε όλες τις φάσεις των έργων», ένταξη και των τεχνικών εταιριών στον αναπτυξιακό νόμο και αύξηση των δημοπρατούμενων έργων, ειδικά των μικρών και μεσαίων στην περιφέρεια, «που έχουν άμεση απορρόφηση».

5.5 Μέτρα αντιμετώπισης στο παγκόσμιο φαινόμενο της ανεργίας

Διανύουμε μία κρίσιμη περίοδο όπου οι εργαζόμενοι σε όλο τον κόσμο παρακολουθούν με αγωνία και αγανάκτηση την πρωτοφανή σε κλίμακα παγκόσμια οικονομική κρίση να συνεχίζεται και να επεκτείνεται. Μια κρίση που είναι κρίση του καπιταλιστικού συστήματος και του νεοφιλελεύθερου μοντέλου ανάπτυξης, για την οποία οι εργαζόμενοι δεν έχουν καμία ευθύνη και είναι απαράδεκτο να καλεστούν να πληρώσουν το τίμημα.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση αναπόφευκτα επηρεάζει και την οικονομία της χώρας μας. Παρά το γεγονός ότι η κυπριακή οικονομία συγκρινόμενη με τις υπόλοιπες χώρες μέλη της Ε.Ε. βρίσκεται σε καλή θέση και κατατάσσεται στις 3 καλύτερες οικονομίες, εντούτοις η επέκταση της κρίσης δεν αφήνει αλώβητη την οικονομία της Κύπρου. Εκτιμούμε ότι οι ενέργειες και τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση για αντιμετώπιση της κρίσης στηρίζονται σε μια σωστή φιλοσοφία που την χαρακτηρίζει η συνέπεια και η κοινωνική ευαισθησία.

Πολύ σωστά η προσπάθεια επικεντρώθηκε στην αξιοποίηση του προϋπολογισμού και στην ενεργητική παρέμβαση του κράτους για την ενίσχυση της ανάπτυξης της οικονομίας. Από την άλλη, και παρά τις δύσκολες δημοσιονομικές συνθήκες που δημιούργησε η κρίση, συνεχίστηκε η κοινωνική πολιτική και τα μέτρα στήριξης των ασθενέστερων ομάδων του πληθυσμού.

Προς την κατεύθυνση της σωστής αντιμετώπισης των συνεπειών της κρίσης συνέτεινε σημαντικά το γεγονός ότι ο κοινωνικός διάλογος είναι τακτικός, συνεχής

και ουσιαστικός. Αυτό αποδεδειγμένα συνέβαλε στο να επιτευχθούν συγκλίσεις στους τρόπους αντιμετώπισης της κρίσης και να παραχθούν θετικά αποτελέσματα.

Η πιο σκληρή έκφραση της παγκόσμιας κρίσης αντικατοπτρίζεται στην αυξημένη ανεργία που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες σε όλο τον κόσμο. Παρά το γεγονός ότι η Κύπρος είναι στην 3η καλύτερη θέση της Ε.Ε όσον αφορά την ανεργία, τους τελευταίους μήνες παρουσιάζεται μια αυξητική τάση σε βασικούς κλάδους της οικονομίας η οποία μας ανησυχεί ιδιαίτερα.

Έχοντας υπόψη τις πιέσεις που θα συνεχίσει να δέχεται η οικονομία μας, θεωρούμε ότι απάντηση στην κρίση και την ανεργία μπορεί να δοθεί κυρίως μέσα από την συνέχιση της αναπτυξιακής πολιτικής και της υλοποίησης του κρατικού προϋπολογισμού στο μέγιστο βαθμό. Με την άμεση προώθηση υλοποίησης αναπτυξιακών έργων θα δημιουργηθούν νέες θέσεις εργασίας και θα βοηθηθεί η οικονομία για να ανακάμψει το συντομότερο δυνατό.

Για την αναχαίτιση της ανεργίας, πέραν από τη γενικότερη αναπτυξιακή προσπάθεια έχουν προταθεί από διάφορους φορείς, οργανισμούς και κέντρα ερευνών τα ακόλουθα μέτρα που αποτελούν και το καταστάλαγμα όλων των προαναφερθέντων προτάσεων. Πιο συγκεκριμένα προτείνουν:

- Την επιδότηση θέσεων εργασίας σε οργανωμένες επιχειρήσεις για τη πρόσληψη ανέργων.
- Την Κατάρτιση αντί της απόλυσης με προγράμματα για εκπαίδευση και επανεκπαίδευση.
- Την παροχή κινήτρων για προώθηση της αυτοαπασχόλησης. Την εξειδικευμένη επιδότηση θέσεων εργασίας σε οργανωμένες επιχειρήσεις για τη πρόσληψη νέων επιστημόνων.
- Τη ριζική αλλαγή της φιλοσοφίας στο θέμα της αναστολής εργασιών των ξενοδοχείων και την επιδότηση μέρους του μισθού των εργαζομένων στον Τουριστικό Κλάδο, με στόχο να μην αναστέλλουν τα Ξενοδοχεία τις εργασίες τους τον χειμώνα, αλλά να παραμένουν σε λειτουργία ολόχρονα, με πολλαπλά οφέλη για τους εργαζόμενους και τις επιχειρήσεις.

- Την καταγραφή όλων των εργαζομένων στον κατασκευαστικό κλάδο σε πρώτη φάση και την έκδοση κάρτας εργασίας στοχεύοντας με αυτό τον τρόπο στην αντιμετώπιση του προβλήματος της αδήλωτης εργασίας.

Υπό τις σημερινές δύσκολες συνθήκες, χρειάζεται να επιδειχθεί η απαιτούμενη κοινωνική ευθύνη από όλους ούτως ώστε να ξεπεράσουμε αυτή την κρίση με τις λιγότερες κοινωνικές συνέπειες. Αυτό σημαίνει διαχείριση των επιπτώσεων της κρίσης μέσα και πέραν από το περιθώριο κερδοφορίας των επιχειρήσεων και όχι εις βάρος της εργασίας και της απασχόλησης.

5.6 Μέτρα αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης στον Τουρισμό

Δώδεκα μέτρα για τον τουρισμό

Πρώτον, πάγωμα όλων των δανειακών υποχρεώσεων και της διαδικασίας αναγκαστικής εκτέλεσης κατά των δανειοληπτών, μέχρι τον Ιούλιο του 2010, για κάθε μορφή τουριστικής επιχείρησης.

Δεύτερον, ρύθμιση ληξιπρόθεσμων οφειλών χωρίς πρόσθετες επιβαρύνσεις. Θα παρέχεται η δυνατότητα επιμήκυνσης του χρόνου αποπληρωμής των οφειλών, που θα είναι ή θα καταστούν ληξιπρόθεσμες μέχρι τις 30/6/2010.

Τρίτον, αύξηση του ποσού που θα διατεθεί στο ΤΕΜΠΙΜΕ στο τριπλάσιο για την κάλυψη περισσότερων επιχειρήσεων, τη σύνδεση του πακέτου στήριξης των τραπεζών, με το πρόγραμμα ρευστότητας των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων, με συγκεκριμένο προγραμματισμό για τις τουριστικές επιχειρήσεις, αλλά και τη διεύρυνση της βάσης των δικαιούχων, καθώς και τη μείωση των απαιτούμενων περιορισμών.

Τέταρτον, αναστολή της καταβολής της εισφοράς 0,6% του νόμου 128/95 μέχρι τον Ιούλιο του 2010. Αυτό είναι επίσης ένα μέτρο που αποσκοπεί στην ανακούφιση των δανειοληπτών.

Πέμπτον, κατάργηση του ΕΤΑΚ.

Έκτον, αύξηση των δημοσίων επενδύσεων για τις τουριστικές υποδομές με πλήρη αξιοποίηση των πόρων . Δυστυχώς, έχουμε χάσει σημαντικούς πόρους με την διαχείριση των τελευταίων ετών. Και βεβαίως, δεν έχει ακόμα ξεκινήσει το ΕΣΠΑ, παρότι έχουν περάσει ήδη δύο χρόνια από την έναρξη του προγράμματος αυτού, που είναι το νέο Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης.

Άρα, λοιπόν, άμεση έναρξη αυτού του προγράμματος, με εκπόνηση ολοκληρωμένων προγραμμάτων αναδιάρθρωσης και δημιουργίας των απαραίτητων υποδομών στις τουριστικές περιοχές. Απαραίτητες υποδομές, για την αναβάθμιση των τουριστικών μας υπηρεσιών και του τουριστικού προϊόντος. Και άμεση καταβολή από το οποίο των οφειλόμενων ποσών των επιχορηγήσεων στις τουριστικές επιχειρήσεις, που έχουν υπαχθεί στον αναπτυξιακό νόμο, όπως προβλέπεται από τις ισχύουσες ρυθμίσεις.

Έβδομον, μείωση των τελών προσγείωσης στα περιφερειακά αεροδρόμια κατά 50%.

Ογδοον, αύξηση του επιδόματος ανεργίας στο 70% του βασικού μισθού, και για τους εργαζόμενους στον κλάδο του τουρισμού, με σύνδεση με το πρόγραμμα επιδοτούμενης εργασίας και επανακατάρτισης. «Γιατί εμείς», είπε ο κ. Παπαδρέου, «δεν θέλουμε απλώς να δίνουμε επιδόματα ανεργίας, αλλά να βοηθήσουμε και στην επιδοτούμενη εργασία, και βεβαίως στην επανακατάρτιση, όπως είπαμε και πριν, στην δια βίου εκπαίδευση». Επίσης, αναστολή της πρόβλεψης για την υγειονομική περίθαλψη των 50 ενσήμων σε 100.

Ένατον, αύξηση των δικαιούχων του κοινωνικού τουρισμού από 380.000 σε 500.000, αλλά και παράλληλα πριμοδότηση των πενήμερων σχολικών εκδρομών στο εσωτερικό κατά δύο μέρες. Παράλληλη ενίσχυση αυτού του τομέα του εσωτερικού τουρισμού, όπως και ενίσχυση του εισαγόμενου φοιτητικού και μαθητικού τουρισμού με ιδιαίτερα κίνητρα, τα οποία θα στηρίξει η Πολιτεία.

Δέκατον, μείωση των ακτοπλοϊκών ναύλων, με την επαναφορά του υποχρεωτικού ανώτατου ορίου στην οικονομική θέση, σε επίπεδα που μπορεί να

πλησιάσουν και μείωση μέχρι 20%, καθώς και επαναφορά του παγώματος για τα εισιτήρια των γραμμών των δημοσίων υπηρεσιών, δηλαδή για τις άγονες γραμμές.

Ενδέκατον, αύξηση μέσω της προβολής της συγχρηματοδότησης των tour operators, που προβάλλουν τη χώρα, έτσι ώστε και η προβολή να διασφαλιστεί, αλλά και να ενισχυθούν οι μικρότεροι και μεσαίοι ανεξάρτητοι tour operators.

Δωδέκατον, ειδικά στοχευμένα μέτρα για την προβολή της Αθήνας, η εικόνα της οποίας έχει πληγεί σε μεγάλο βαθμό από τα γεγονότα του περασμένου Δεκεμβρίου. Άμεση ενεργοποίηση του κονδυλίου, ύψους 3 εκατομμυρίων ευρώ, το οποίο υπάρχει για το σκοπό αυτό και, παρά την υπάρχουσα συμφωνία μεταξύ των φορέων και της ηγεσίας του Υπουργείου Οικονομικών, παραμένει ανενεργό.²²

Συμπερασματικά, είναι ώρα η συντηρητική ιδεολογία της απορρύθμισης των αγορών να δώσει τη θέση της στη λογική ρύθμιση των αγορών και στο σωστό εποπτικό έλεγχο. Όχι όμως παροδικά, απλά για να ξεφύγουμε από την οικονομική κρίση και να επιστρέψουμε σε συντηρητικές και κοινωνικά άδικες ιδεολογίες μεσοπρόθεσμα, αλλά μόνιμα για να θέσουμε οριστικά πίσω μας τέτοιες κρίσεις και δοκιμασίες και να μπορέσουμε να προχωρήσουμε όλοι μαζί μπροστά και να κτίσουμε μια πιο δίκαιη και ευημερούσα κοινωνία.

6^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΑΠΟΨΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΛΟΓΩΝ ΣΤΗΝ ΤΡΕΧΟΥΣΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

6.1 Απόψεις οικονομολόγων για τις οικονομικές κρίσεις

---

²² ΣΤΕΛΙΟΣ ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ, Δρ. Οικονομολόγος και Αναπληρωτής καθηγητής, Εφημερίδα Τα νέα, Νοέμβριος, 2009.

Ο Τζον Κένεθ Γκαλμπρέθ, ο Αμερικανός οικονομολόγος, είχε γράψει ότι «Η Μεγάλη ύφεση της δεκαετίας του 30, ουσιαστικά δεν τερματίστηκε ποτέ. Απλά εξαφανίστηκε μέσα στην κινητοποίηση για τον πόλεμο.

Ασχολούμενοι με τα ζητήματα οικονομικών κρίσεων και αστάθειας, αντλούμε θεωρητικά επιχειρήματα από τις έννοιες και τις αναλύσεις που ανέπτυξε ο ίδιος ο Μαρξ, αλλά και τις ιστορικές θεωρητικές διαμάχες, που έλαβαν χώρα στο πλαίσιο του Μαρξισμού (των μαρξιστικών θεωριών και προσεγγίσεων) γύρω από τα ζητήματα αυτά. Πρόκειται για το μαρξικό «νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους του κεφαλαίου». Η τάση του ποσοστού κέρδους να πέφτει είχε γίνει μέρος της πίστης των οικονομολόγων από την εποχή της κλασσικής σχολής της Πολιτικής Οικονομίας.

Ο Ρικάρντο επιχειρήσε να την ερμηνεύσει ως αποτέλεσμα του «νόμου των φθινουσών αποδόσεων». Η λειτουργία του «νόμου» αυτού, επιφέροντας αφενός την αύξηση των προσόδων, που πλήρωναν οι καπιταλιστές ενοικιαστές γης στους γαιοκτήμονες και αφετέρου την αύξηση των ονομαστικών (χρηματικών) μισθών, λόγω της ανόδου των τιμών στα μισθιακά εμπορεύματα, θα οδηγούσε σε μια αντίστοιχη πτώση των (πραγματικών και χρηματικών) κερδών.

Ο Μάρξ με το νόμο του της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους, επιχειρεί να δείξει ότι η τεχνολογική καινοτομία, που εισάγεται στην παραγωγή από τον ατομικό κεφαλαιοκράτη στο πλαίσιο του ανταγωνισμού και έχει ως στόχο την αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας (άρα και του ποσοστού υπεραξίας), θα μπορούσε να είναι αιτία για ένα τέτοιο φαινόμενο.

Η ανάλυσή του βασίζεται στην τεχνική σύνθεση του κεφαλαίου (ποσότητα μέσων παραγωγής ανά μονάδα ζωντανής εργασίας) και αξιακή (οργανική) σύνθεση του κεφαλαίου (ο λόγος σταθερού προς το μεταβλητό κεφάλαιο σε όρους αξίας). «Στις κρίσεις ξεσπά μια επιδημία υπερπαραγωγής. ... η βιομηχανία, το εμπόριο φαίνονται εκμηδενισμένα. Γιατί η κοινωνία έχει πάρα πολύ πολιτισμό, πάρα πολλά μέσα ύπαρξης, πάρα πολλή βιομηχανία, πάρα πολύ εμπόριο. Οι παραγωγικές δυνάμεις που διαθέτει δε χρησιμεύουν πια για την προώθηση του αστικού πολιτισμού και των αστικών σχέσεων ιδιοκτησίας. Αντίθετα έγιναν πάρα πολύ μεγάλες, εμποδίζονται από αυτές.

Πως ξεπερνά η αστική τάξη τις κρίσεις αυτές:

Από το ένα μέρος καταστρέφοντας αναγκαστικά μάζες και παραγωγικές δυνάμεις, από το άλλο κατακτώντας καινούργιες αγορές και εκμεταλλευόμενη πιο βαθιά τις παλιές. Πώς λοιπόν; Προετοιμάζοντας πιο ολόπλευρες και πιο τεράστιες κρίσεις και ελαττώνοντας τα μέσα για να προλαβαίνει τις κρίσεις.

- Στο νεοκλασικό ιδεολογικό μοντέλο, η εμπειρικά διαπιστώσιμη πραγματικότητα των οικονομικών κύκλων και κρίσεων, επιδέχεται την ερμηνεία των δυσλειτουργιών, «μονοπωλίων» και των εξωοικονομικών αιτίων.
- Αντίθετα ο Keynes θεωρεί ως αιτία των κρίσεων, σε αναφορά με τη ζήτηση των επενδύσεων, την «κυκλική μεταβολή της οριακής αποδοτικότητας του κεφαλαίου». Ως οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου ο Keynes ορίζει τη «σχέση ανάμεσα στην προσδοκώμενη απόδοση από τη χρησιμοποίηση μιας επιπλέον μονάδας κεφαλαίου και στο κόστος παραγωγής αυτής της μονάδας». Συνακόλουθα εξαφανίζονται από τον ορίζοντά του οι αντιφάσεις και διακυμάνσεις, που προκύπτουν από τα δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, και η αποδοτικότητα του κεφαλαίου (και η οικονομική συγκυρία) θεωρείται ότι «προσδιορίζεται από την υποκειμενική κρίση ατόμων αμαθών και κερδοσκοπούντων», χωρίς να δίνεται η απαιτούμενη έμφαση στις οικονομικές σχέσεις που καθορίζουν την «ψυχολογία» και τις πρακτικές των «κερδοσκοπούντων».

Ο καθηγητής Οικονομίας στο Stern School of Business του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, Νουριέλ Ρουμπίνι, διαπίστωσε ότι τα μέχρι στιγμής οικονομικά στοιχεία των ΗΠΑ καταδεικνύουν ύφεση και σοβαρή επενδυτική και καταστρεπτική πορεία των επενδύσεων και η ύφεση που πολλαπλασιάζει τις απώλειες στις επενδύσεις, οι οποίες με την σειρά τους επιτείνουν την ύφεση, δημιουργούν φαύλο κύκλο. Προκύπτει, λοιπόν, το πιο εφιαλτικό σενάριο, το οποίο θα μπορούσε να εξελιχθεί στα παρακάτω 12 στάδια:

1. Στις ΗΠΑ, οι οικονομολόγοι εκτιμούν ότι οι τιμές στην κατοικία θα παρουσιάσουν πτώση σε ποσοστό 20%-30% και 10-20 εκατ. οικογένειες θα βρεθούν με κατοικία, της οποίας η αξία θα είναι μικρότερη από το στεγαστικό τους δάνειο.

2. Οι ζημιές που θα υποστεί το χρηματοπιστωτικό σύστημα από την κατάρρευση των δανείων υπολογίζονται γύρω στα \$300 δις, ενώ παράλληλα οι τιμές κατοικιών θα καταρρέουν, με αποτέλεσμα να πάρει την κατιούσα ολόκληρη η οικονομία, βυθισμένη στην ύφεση και στη στασιμότητα.

3. Θα αυξηθεί ο αριθμός των επισφαλών δανείων, προκαλώντας επιπλέον ζημιές οι οποίες επιβαρύνουν ακόμη περισσότερο τα ισοζύγια των τραπεζών.

4. Η αγορά των οικοδομών θα ακολουθήσει την καθοδική πορεία των στεγαστικών δανείων και η κρίση θα επεκταθεί στον τομέα των οικοδομών που προορίζονται για εμπορική χρήση.

5. Οι απώλειες των ασφαλιστικών εταιρειών θα ξεπερνούν κατά πολύ τα κεφάλαια των \$10-15 δις που είχε προβλέψει το κράτος για την κάλυψή τους.

6. Οι μικρές τράπεζες που έχουν ανοιχτεί πολύ σε δάνεια θα έρθουν αντιμέτωπες με την χρεοκοπία.

7. Οι τράπεζες θα προσπαθήσουν να καλύψουν τις ζημιές τους, καθώς αναμένεται περαιτέρω πτώση των τιμών στις υποθήκες.

8. Η γενική ύφεση θα πολλαπλασιάσει τις χρεοκοπίες, οι οποίες μπορεί να φτάσουν το 15%.

9. Το επενδυτικό σύστημα αποτελούμενο από μη τραπεζικούς οργανισμούς θα κινδυνεύει να καταρρεύσει γιατί δεν θα μπορεί να στηριχθεί στις κεντρικές τράπεζες.

10. Οι διεθνείς χρηματαγορές θα αρχίσουν να διακρίνουν στις τιμές των μετοχών την έντονη ύφεση της αγοράς των ΗΠΑ και την επιβράδυνση της παγκόσμιας οικονομίας.

11. Η απώλεια της εμπιστοσύνης και ασφάλειας θα οδηγήσει σε μείωση της ρευστότητας.

12. Όλα αυτά θα δημιουργήσουν έναν φαύλο κύκλο δυσάρεστων εξελίξεων, καθώς η καχυποψία που αποσταθεροποιεί τις αγορές, φουντώνει.

Πλέον, το μόνο ερώτημα που τίθεται αφορά τη διάρκεια της ύφεσης, αν θα είναι, δηλαδή, σύντομη ή μακράς διαρκείας.

6.2 Γενικά συμπεράσματα βάσει των προαναφερθέντων:

Οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Τι κάνουμε;

Το τελευταίο διάστημα βιώνουμε τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης και της προσπάθειας της κυβέρνησης μετά και από τις κατευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αντιμετωπίσει τα προβλήματα φορτώνοντας για άλλη μια φορά τα βάρη στις πλάτες των εργαζομένων, των συνταξιούχων των ανέργων. Παρακολουθούμε τις προσπάθειες της κυβέρνησης και των ισχυρών οικονομικών κύκλων να αποκρύψουν τις ευθύνες για την κρίση όπως επίσης να αποκρύψουν ότι πολιτικές λιτότητας εφαρμόζονται εδώ και είκοσι χρόνια, με τους μισθούς των εργαζομένων και των δημοσίων υπαλλήλων ειδικότερα, συνεχώς να συρρικνώνονται ενώ τα κέρδη των τραπεζών και των μεγάλων επιχειρήσεων να αυξάνονται αλματωδώς.

Στην Ελλάδα θεωρώ ότι ακόμα δεν έχουν φανεί σημαντικά οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης, παρά τη συνεχόμενη αναφορά των μέσων ενημέρωσης για καταστροφές και χρέη και απολύσεις και γενικά τη συντονισμένη προσπάθειά τους να πανικοβάλλουν τον κόσμο. Αυτό δε σημαίνει φυσικά ότι δεν υπάρχει πρόβλημα-

υπάρχει γιατί το κράτος πιέζεται από την ΕΕ να μειώσει το δημοσιονομικό έλλειμμα. Ως κράτος μέλος του πιο σταθερού, μέχρι τώρα, οικονομικού και πολιτικού οικοδομήματος, η Ελλάδα θέλει να θεωρείται ως προχωρημένη και εξελισσόμενη χώρα, όχι ως μια οικονομία που κρατάει “πρόχειρα” τα βιβλία της και μετά αποφασίζει για ακόμη περισσότερες περικοπές.

6.3 Η οικονομική κρίση πλήττει και την ψυχική μας υγεία

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα ο πληθυσμός ολόκληρου του κόσμου μας έχει σοκάρει, μας έχει εκπλήξει, μας έχει απογοητεύσει. Πολλοί μελετητές υποστηρίζουν πως δεν έχουμε ακόμα δει τα χειρότερα.

Δεν είναι βέβαια η πρώτη φορά που η κοινωνία αντιμετωπίζει μια τέτοια οικονομική κρίση γι’ αυτό και ίσως θα έπρεπε να ήμασταν προετοιμασμένοι. Αν θυμηθούμε την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 που γονάτισε όλη την ανθρωπότητα, θα διαπιστώσουμε πόσο οδυνηρή μπορεί να είναι μια ανάλογη οικονομική καταστροφή.

Οι συνέπειες της οικονομικής κρίσης του 1929 σε ψυχολογικό επίπεδο βασάνισαν πολλούς ανθρώπους και οικογένειες. Ενδεικτικά μερικές από αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Καθυστέρηση/αναβολή γάμων εξαιτίας της οικονομικής ανασφάλειας.
- Μπέρδεμα οικογενειακών ρόλων: τα παιδιά αναγκάστηκαν να μεγαλώσουν γρηγορότερα, πολλά από αυτά να εγκαταλείψουν την εκπαίδευσή τους για οποιαδήποτε εργασία, λαμβάνοντας έτσι έναν γονικό ρόλο παρηγορητή/προστάτη της οικογένειας.
- Αύξηση παράνομης εργασίας.

Κατά συνέπεια λοιπόν, με αφορμή την οικονομική κρίση, εμφανίζονται με μεγάλη συχνότητα περιστατικά άγχους, κατάθλιψης, κρίσεων πανικού και ψυχοσωματικών συμπτωμάτων, κάτι που συνδέεται με την αβεβαιότητα εργασίας, την αδυναμία εκπλήρωσης οικονομικών υποχρεώσεων και το ευρύτερο κλίμα ανασφάλειας που επικρατεί.

Αντιμετώπιση:

Η αντιμετώπιση της κρίσης δεν είναι εύκολη υπόθεση. Είναι βέβαιο ότι τα μέτρα για την αντιμετώπισή της θα κριθούν για την αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητά τους και θα διδάσκονται ως ορθό ή ατυχές παράδειγμα στα πανεπιστήμια για πολλά χρόνια. Σήμερα, στο μέσον αυτής, μπορούμε να διαγνώσουμε ότι η κρίση απαιτεί την υιοθέτηση του κατάλληλου μείγματος νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής και το συντονισμό σε διεθνές επίπεδο. Το κρίσιμο ερώτημα, σε συνθήκες ελεύθερης οικονομίας της αγοράς, είναι πως εκείνοι που ευθύνονται για την κρίση θα πληρώσουν, χωρίς να υπάρξουν αδικαιολόγητες απώλειες στο παραγόμενο προϊόν (ΑΕΠ).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Για πρώτη φορά η Ελλάδα βρίσκεται στη δίνη μιας διεθνούς οικονομικής κρίσης. Διανύουμε μια δύσκολη εποχή. Η διεθνής κοινότητα αντιμετωπίζει σήμερα την πιο μεγάλη οικονομική της μεταπολεμικής περιόδου. Βιώνουμε ένα μίγμα έκρηξης στις διεθνείς τιμές του πετρελαίου, των πρώτων υλών και των βασικών προϊόντων. Ο πληθωρισμός της ευρωζώνης υπερδιπλασιάστηκε. Η ακρίβεια εξελίχθηκε σε μείζον κοινωνικό πρόβλημα για όλες τις χώρες. Η ανεργία απειλεί σοβαρά τις κοινωνίες. Οι ρυθμοί ανάπτυξης της Ε.Ε. έπεσαν στο μισό. Η χρηματοοικονομική κρίση έφτασε στην καρδιά της Ευρώπης και χρηματοοικονομικοί οργανισμοί κλονίζονται.

Η οικονομία δεν αποτελεί μεμονωμένη υπόθεση. Είναι συνδεδεμένη με την πολιτική, με την ανθρώπινη φύση και με το τι θεωρείται ορθή συμπεριφορά. Σήμερα εκτιμώ ότι η τρέχουσα οικονομική κρίση ξεπερνά τα διαθέσιμα μέσα και δύσκολα μπορεί να υπάρξει λύση από τις αγορές και από το κράτος ξεχωριστά. Εκτιμώ, όμως, ότι θα μπορούσε να δοθεί οργανωμένα από το κράτος και από τις αγορές παράλληλα και συνδυασμένα, για να περιορισθούν οι επιπτώσεις της κρίσης.

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που αντιμετωπίζει σήμερα ο πληθυσμός ολόκληρου του κόσμου μας έχει σοκάρει, μας έχει εκπλήξει, μας έχει απογοητεύσει. Δεν είναι βέβαια η πρώτη φορά που η κοινωνία αντιμετωπίζει μια τέτοια οικονομική κρίση γι' αυτό και ίσως θα έπρεπε να ήμασταν προετοιμασμένοι. Αν θυμηθούμε την παγκόσμια οικονομική ύφεση του 1929 που γονάτισε όλη την ανθρωπότητα, θα διαπιστώσουμε πόσο οδυνηρή μπορεί να είναι μια ανάλογη οικονομική καταστροφή.

Είναι πλέον γεγονός αναμφισβήτητο ότι η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρεάζει τη διεθνή οικονομία σε όλες της τις εκφάνσεις και διατρέχει εγκαρσίως όλα τα κράτη, επιδρώντας πρωταρχικά στις μονάδες παραγωγής. Είναι άγνωστο αν τα χαρακτηριστικά της είναι αποτέλεσμα της κακής μας ψυχολογίας όπως λένε ορισμένοι, ή του γεγονότος ότι μάθαμε να πηγαίνουμε διακοπές με δανεικά όπως υποστηρίζουν κάποιοι άλλοι. Το θέμα τώρα είναι άλλο. Το πρόβλημα της έλλειψης ρευστότητας στην αγορά, η προβλεπόμενη διάρκειά του και ασφαλώς η λύση του. Η αλήθεια είναι ότι τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης εμφανίστηκαν στις αρχές του

2006, οπότε τα στατιστικά στοιχεία πιστοποιούσαν την πτώση της οικοδομικής δραστηριότητας, τη στιγμή που αυτή αποτελούσε το 20% του αμερικανικού ΑΕΠ. Ήταν δυστυχώς η περίοδος που μεγάλες εμπορικές και επενδυτικές τράπεζες επέτρεψαν τη χορήγηση δανείων χαμηλής φερεγγυότητας. Και μάλιστα, για να καλύψουν τον κίνδυνο τους, εξέδιδαν δομημένα ομόλογα με εγγύηση τα δάνεια αυτά, γνωστά πλέον και ως «τοξικά ομόλογα». Η συνέχεια ήταν αναμενόμενη. Τα δάνεια εμφάνισαν μεγάλες ληξιπρόθεσμες οφειλές και τελικά δεν αποπληρώθηκαν, τα στεγαστικά δάνεια περιορίστηκαν, ο κατασκευαστικός τομέας συρρικνώθηκε, τα δομημένα ομόλογα έχασαν την αξία τους, οι μετοχές των τραπεζών και των κατασκευαστικών εταιρειών έπεσαν και έκαναν την εμφάνιση τους έντονα κερδοσκοπικά παιχνίδια.

Το 2009 η ελληνική οικονομία έχει βρεθεί ανοχύρωτη μπροστά στην οικονομική κρίση, χωρίς πρωτογενή παραγωγή, χωρίς βιομηχανία, με τεράστια διαφθορά και με ένα μοντέλο ανάπτυξης που βασίζεται κυρίως στην οικοδομή και σε τομείς με ιδιαίτερη ευαισθησία στη διεθνή οικονομική κρίση, όπως είναι ο τουρισμός, αφού ακόμα και η ελληνική ναυτιλία βρίσκεται σε κρίση.

Γεγονός είναι, πάντως, ότι το χρηματοπιστωτικό σύστημα επέδειξε ισχυρά αντανакλαστικά. Οι τράπεζες σε Αμερική και Ευρώπη, παρά το μέγεθος των προβλημάτων που αντιμετώπισαν, προσπάθησαν εγκαίρως να δημιουργήσουν μια ασπίδα προστασίας. Όσον αφορά την Ελλάδα, θεωρώ πως το χρηματοπιστωτικό της σύστημα άντεξε πολύ περισσότερο από τα ξένα, γιατί δεν είχε ανοιχτεί τόσο πολύ σε τοξικές επενδύσεις και επενδύσεις μεγάλου ρίσκου. Πιθανότατα θα μπορούσαμε να έχουμε ένα πιο αξιόπιστο σύστημα-παρατηρητήριο της πιστοληπτικής ικανότητας σε ό,τι αφορά τα καταναλωτικά δάνεια, αλλά η κατασκευή και επαλήθευση ενός τέτοιου συστήματος δεν είναι απλή υπόθεση.

Υπάρχουν πράγματι αξιόλογα σημάδια που επιτρέπουν αισιοδοξία. Παρ' όλα αυτά ο κίνδυνος δεν έχει παρέλθει. Οι τράπεζες θα προβούν με τη σειρά τους σε κινήσεις που θα ενισχύσουν τα κεφάλαιά τους και αν το κρίνουν θα αποχωρήσουν από τα σκέλη του πακέτου που δημιουργούν μεγάλο κόστος.

Ως αποτέλεσμα, τα κύρια προβλήματα της ελληνικής οικονομίας αποτυπώνονται στο δυσμενή συνδυασμό υψηλού χρέους και χαμηλής ανταγωνιστικότητας. Ως αίτια όμως πρέπει να ενοχοποιηθούν παράγοντες που έχουν σχέση με τη δομή της οικονομίας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

1) INTERNET:

WWW.GOOGLE.GR

WWW.NAFTEMPORIKI.GR

Trikalanews.gr (Ηλεκτρονική εφημερίδα του Νομού Τρικάλων)

2) ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ:

**ΕΞΠΡΕΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΑ
ΝΑΥΤΕΜΠΟΡΙΚΗ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
ΙΣΟΤΙΜΙΑ**

3) ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ:

- **ΒΗΜΑ**
- **ΕΘΝΟΣ**
- **ΚΥΡΙΑΚΑΤΙΚΗ**
- **ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ**
- **ΚΕΡΑΟΣ**
- **ΕΞΠΡΕΣ**
- **ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΗ ΤΗΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ**
- **ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ**
- **REAL NEWS**
- **ΤΑ ΝΕΑ**
- **ΑΥΡΙΑΝΗ**
- **CITY PRESS**

4) ΒΙΒΛΙΑ:

- Γκρούγκμαν, Πωλ, “Θεωρητικός από Σύμπτωση”, Μετάφραση Σπανός, Γ., Εκδόσεις Καστανιώτη, Μάρτιος, 2005, 256 σελ.
- Γκρούγκμαν, Πωλ, “Η Κρίση του 2008. Και η Επιστροφή των Οικονομικών της Ύφεσης”, Εκδόσεις Καστανιώτη, Φεβρουάριος, 2009, 240 σελ.
- Κόντης, Α., “Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις. Διεθνείς Νομισματικές Σχέσεις”, Τόμος Α΄, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 2006.
- Παπανικολάου, Γ., Κιόχος, Π., “Χρήμα – Πίστη - Τράπεζες”, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Β΄ Έκδοση, Αθήνα, 1999, 498 σελ.
- Σόρος, Τζορτζ., “Η Οικονομική Κρίση του 2008 και η Σημασία της”, Εκδόσεις Λιβάνη Α.Α, 2008, 288 σελ.
- Χολέβας, Γ., “Τραπεζικές Εργασίες”, Εκδόσεις ΤΥΡΟΒΟΛΑΣ Θ.Σ. & ΣΙΑ Ο.Ε., Αθήνα, 1995.
- Χολέβας, Γ., “Διεθνείς Εμπορικές Σχέσεις. Διεθνές Εμπόριο”, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα, 1997.